

BİLGİ MÜŞTEREKLERİ · DOSYA · AĞUSTOS 2026

Rusya Gerçeği

Çarlıktan Putin'e, Devrimden Restorasyona

Genç Yoldaşlara Marksist Bir Rusya Dosyası

1991'de kaybedilen bir devlet ya da bir bayrak değildi. Kaybedilen, **kapitalizmin kaçınılmaz olmadığına dair kanıtı.**

GİRİŞ — NEDEN BİR RUSYA DOSYASI?	5
KISIM I — DEVRİMDEN ÖNCE: RUSYA'YI ANLAMAK	8
1. İMPARATORLUĞUN KURULUŞU: KİEV RUS'UNDAN ÇARLIĞA	9
2. SERFLİK: RUS TOPLUMUNUN TEMEL TAŞI	9
3. 1861: YUKARIDAN REFORM, AŞAĞIDA HOŞNUTSUZLUK	10
4. GEÇ VE ÇARPIK KAPİTALİSTLEŞME	11
5. NARODNİZM: KÖYLÜ SOSYALİZMİNİN YÜKSELİŞİ VE ÇIKMAZI	12
6. PLEHANOV: RUS MARKSİZMİNİN DOĞUŞU	13
7. RSDİP VE 1903 AYRIŞMASI	14
8. 1905: PROVASI YAPILAN DEVRİM	15
9. SAVAŞ VE ŞUBAT 1917	16
KISIM II — EKİM VE İLK YILLAR (1917-1924)	19
10. NİSAN TEZLERİ'NDEN EKİM'E	20
11. İLK KARARNAMELER VE KURUCU MECLİS	21
12. BREST-LİTOVSK: İLKELİ UZLAŞMA NEDİR?	22
13. İÇ SAVAŞ, MÜDAHALE VE SAVAŞ KOMÜNİZMİ	22
14. KRONŞTADT VE NEP	23
15. KOMİNTERN VE DÜNYA DEVRİMİ UMUDUNUN SÖNMESİ	24
16. LENİN'İN SON YAZILARI VE VASIYET	25
KISIM III — STALİN DÖNEMİ (1924-1953)	28
17. TEK ÜLKEDE SOSYALİZM TARTIŞMASI	29
18. SANAYİLEŞME: BEŞ YILLIK PLANLAR	30
19. KOLEKTİFLEŞTİRME VE 1932-33 KİTLİĞİ	31
20. 1936 ANAYASASI VE TOPLUMSAL KAZANIMLAR	32
21. 1937-38: TASFİYELER	33
22. FAŞİZMİN YENİLGİSİ	35
23. SAVAŞ SONRASI VE SON YILLAR	38
24. STALİN DÖNEMİNİN BİLANÇOSU	39
KISIM IV — REVİZYONİZM VE RESTORASYON (1953-1991)	43
25. 1953: BOŞLUK VE İKTİDAR MÜCADELESİ	44
26. 20. KONGRE (1956): TEORİK KOPUŞUN ANATOMİSİ	44
27. ENVER HOCA VE AEP: SOSYAL-EMPERYALİZM TEZİ	46
28. 1965 KOSİĞİN-LİBERMAN REFORMLARI	47
29. MACARİSTAN, ÇEKOSLOVAKYA, AFGANİSTAN	48
30. NOMENKLATURA, GÖLGE EKONOMİ, DURGUNLUK	50
31. GORBAÇOV: PERESTROYKA VE TESLİMİYET	51
32. 1991: BİR BİRLİK NASIL DAĞITILDI	53
KISIM V — SOVYET DENEYİMİ DÜNYAYA NE VERDİ	56
33. 1918 ANAYASASI: DÜNYADA İLK KEZ NE YAZILDI	57

34. 1936 ANAYASASI: KÂĞITTA ZİRVE, PRATİKTE UÇURUM	58
35. KADIN KURTULUŞU I: 1917-1930, DÜNYANIN EN İLERİ YASALARI	60
36. KADIN KURTULUŞU II: 1936 DÖNÜŞÜ VE ÇİFTE YÜK	62
37. KADIN KURTULUŞU III: RAKAMLARIN SÖYLEDİĞİ	63
38. ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI: LENİN'İN KONUMU	64
39. ON BEŞ CUMHURİYET: NASIL KURULDU, NASIL İŞLEDİ	66
40. KORENİZATSIYA, SÜRGÜNLER VE ULUSAL SORUNUN ÇÜRÜMESİ	67
41. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE SSCB	70
42. İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ: SSCB NEDEN ÇEKİMSER KALDI?	71
43. BİLİM: DÜNYAYA ÖNCÜLÜK EDİLEN ALANLAR	73
44. UZAY: 4 EKİM 1957'DEN POLYAKOV'A	76
45. BİLİMİN KARANLIK YÜZÜ: LİSENKO, SİBERNETİK YASAĞI, GİZLİLİK	78
46. SOĞUK SAVAŞ: HATLAR VE KIRILMALAR	80
47. SOSYALİST ÜLKELERLE İLİŞKİLER: BEŞ DOSYA	81
48. BİLANÇO: DÜNYAYA NE VERDİ, NE VEREMEDİ	85
KISIM VI — TÜRKİYE VE SOVYETLER BİRLİĞİ	88
49. EKİM DEVRİMİ TÜRKİYE'YE NE YAPTI?	89
50. MUSTAFA KEMAL'İN LENİN'E MEKTUBU VE ÇİÇERİN'İN YANITI	89
51. SİLAH, ALTIN, CEPHANE: YARDIMIN ENVANTERİ	90
52. MOSKOVA VE KARS: SINIRLAR NASIL ÇİZİLDİ	91
53. BAKÛ: DOĞU HALKLARI KURULTAYI VE AZERBAYCAN	92
54. MUSTAFA SUPHİ VE ON BEŞLER	94
55. TAKSİM'DEKİ RUSLAR	96
56. FABRİKALAR: KAYSERİ, NAZİLLİ VE BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLAN	97
57. NÂZİM HİKMET: BİR ŞAİRİN YÜZYILI	100
58. BUGÜNE NE KALDI: TÜRKİYE İÇİN ON DERS	101
KISIM VII — RUSYA GERÇEĞİ (1991-2026)	104
59. ŞOK TERAPİ	105
60. OLİGARŞİNİN DOĞUŞU	106
61. EKİM 1993: PARLAMENTONUN TOPA TUTULMASI	107
62. PUTİN: BONAPARTİZM VE SİLOVİKİ	108
63. BUGÜNKÜ RUSYA'NIN SINIF HARİTASI	109
64. EMPERYALİZM SINAVI	109
65. UKRAYNA SAVAŞI	110
66. SAVAŞ EKONOMİSİ VE ÇİN'E BAĞIMLILIK	112
67. BASKI REJİMİ	112
68. RUS İŞÇİ SINIFI BUGÜN	113
69. KÜLTÜREL HEGEMONYA: ORTODOKSLUK, AVRASYACILIK VE ZAFERİN GASPI	114
KISIM VIII — PLANLAMA, HESAP VE GELECEĞİN DÜNYASI	117
70. GOSPLAN NASIL ÇALIŞIYORDU?	118
71. SOSYALİST HESAPLAMA TARTIŞMASI	119
72. KANTOROVİÇ: BULUNAN AMA KULLANILMAYAN ARAÇ	120
73. SİBERNETİK: ÖNCE "BURJUVA SÖZDE-BİLİMİ", SONRA MODA	121
74. KİTOV VE OGAS: KURULAMAYAN AĞ	121

75. 1 EKİM 1970: BİR TOPLANTIDA KAYBEDİLEN GELECEK	122
76. NEDEN KURULAMADI?	123
77. CYBERSYN: ŞİLİ'DE ÜÇ YIL	124
78. BUGÜN: YAPAY ZEKÂ İLE GOSPLAN NE OLURDU?	125
79. AMA ASIL MESELE HESAP DEĞİL: GERİ BESLEME SORUNU	127
80. GELECEĞİN PLANI İÇİN SEKİZ İLKE	128
KISIM IX — PARTİ, DEMOKRASİ VE ÖRGÜT	130
81. ÖNCÜ PARTİ FİKRİ: LENİN'DE NE VARDI, NE YOKTU	131
82. DEMOKRATİK MERKEZİYETÇİLİK: KÂĞITTA VE PRATİKTE	133
83. HİZİP YASAĞINDAN TEK SESLİLİĞE	134
84. KADRO NASIL SEÇİLİR? ATAMA, SEÇİM VE GERİ ÇAĞIRMA	135
85. PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KURULAMAZSA: YEDİ SONUÇ	136
86. BUGÜN ÖRGÜTLÜ SINIF PARTİSİNİN ROLÜ	137
KISIM X — TARTIŞMA VE SONUÇ	140
87. RUSYA SAVUNUSUNUN EN GÜÇLÜ HALİ — VE YANITIMIZ	141
88. TÜRKİYE SOLUNDA RUSYA: AVRASYACILIK YANILSAMASI	144
89. GENÇ YOLDAŞLARA: SSCB'DEN NE ÖĞRENECEĞİZ?	145
SONUÇ — KAYBEDİLEN NEYDİ?	147
EKLER	149
EK A — KRONOLOJİ	150
EK B — KAVRAM SÖZLÜĞÜ	155
EK C — OKUMA LİSTESİ VE KAYNAK NOTU	156
EK D — TARTIŞMA KARTI: ON ALTI İTİRAZ, ON ALTI KISA YANIT	159

GİRİŞ

NEDEN BİR RUSYA DOSYASI?

Üç yanlışı cevap

Yoldaş, Rusya konuşulduğunda bu ülkede üç ayrı anlatıyla karşılaşsın. Üçü de bir şey söyler; üçü de aynı şeyi yapmaz.

Birincisi: "Anti-emperyalist Rusya." Bu anlatıya göre Rusya, ABD ve NATO karşısında duran bir kaledir; Ukrayna savaşı bir savunma savaşıdır; Putin, tek kutuplu dünyayı kıran adamdır. Bu damar Türkiye'de yalnızca sağda değil, solda da güçlüdür — hatta bir kısmı kendisini Marksist sayar.

İkincisi: Sovyet nostaljisi. Kızıl Meydan'daki 9 Mayıs geçit töreni, Kızıl Ordu marşları, Lenin'in mozolesi. Bugünkü Rus devletinin bu sembolleri kullanması, onu SSCB'nin devamı sanmaya yol açar. Oysa aynı devlet, o mozolenin önüne geçit töreni günlerinde perde çekmektedir.

Üçüncüsü: "Zaten hepsi aynıydı." 1917'den 1991'e bütün dönemi tek bir "totaliter" blok sayan, Ekim Devrimi'ni bir darbe, sanayileşmeyi bir zulüm, savaş zaferini bir tesadüf gibi okuyan anlatı. Bu, liberal tarih yazımının sol içindeki yankısıdır.

Üçü de aynı hatayı yapıyor: **Rusya'yı tarihsel-maddeci bir çözümlemeye tabi tutmuyor.** Birincisi devletin dış politikasına bakıp sınıf yapısını atlıyor. İkincisi sembollere bakıp mülkiyet ilişkilerini atlıyor. Üçüncüsü ise yetmiş dört yılı tek bir kütle sayıp içindeki kopuşu göremiyor.

Bu dosya dördüncü bir şey yapmaya çalışıyor.

Dörtlü ayırım

Bu dosyanın omurgasında dört ayrı tespit var ve bunlar birbirinden ayrılmalıdır. Karıştırıldıklarında yukarıdaki üç yanlışı cevaptan biri çıkar.

- 1. Ekim Devrimi savunulur.** 1917, insanlık tarihinin en büyük kurtuluş atılımıdır. Bir imparatorluğu yıktı, toprağı köylüye verdi, savaştan çekildi, ezilen ulusların kaderini tayin hakkını tanıdı, kadınlara Avrupa'nın çoğundan önce eşit haklar verdi.
- 2. Stalin dönemi bir muhasebeye tabi tutulur — ama küçümsenmez.** Geri bir tarım ülkesi çeyrek yüzyılda faşizmi yenen bir sanayi gücüne dönüştü. Bu bir kazanımdır ve bedeli de gerçektir. İkisini birlikte söylemek dürüstlüktür.
- 3. 1956 bir kopuştur.** SBKP'nin 20. Kongresi, sosyalizmden bir sapmanın değil, bir **yön değişikliğinin** başlangıcıdır. Bunun ardından üretim ilişkileri adım adım kapitalist içerik kazandı ve SSCB dışarıda nüfuz alanı mücadelesi yürüten bir süper güce dönüştü.
- 4. Bugünkü Rusya sosyalizmle ilgisizdir.** Devlet tekelci kapitalizminin Bonapartist bir biçimidir; emperyalistler arası rekabetin tarafsız seyircisi değil, taraflarından biridir.

Bu dört tespiti bir arada tutamayan her anlatı ya nostaljiye ya liberalizme düşer.

Yöntem beyanı: dört soru

Çin dosyamızda kullandığımız aleti burada da kullanacağız. Bir ülkenin sosyalist olup olmadığı bayrağında, marşında ya da parti adında yazmaz. Dört soruda yazar:

1. Üretim araçları kimin elinde? Hukuken kimin adına kayıtlı olduğu değil; kimin fiilen tasarruf ettiği, artı-ürünün kimin kararıyla dağıtıldığı.

2. Artı-ürüne kim el koyuyor? Toplumsal fona mı gidiyor, ayrıcalıklı bir katmana mı, sermaye birikimine mi?

3. Emek gücü meta mı? İnsan, yaşamak için emek gücünü satmak zorunda mı? İşsizlik bir disiplin aracı olarak işliyor mu?

4. Devlet hangi sınıfın aygıtı? İşçi sınıfının denetiminde mi, yoksa ondan bağımsız bir katmanın elinde mi?

Bu dört soruyu 1920'ye, 1936'ya, 1970'e ve 2026'ya ayrı ayrı soracağız. **Cevaplar değişiyor — dosyanın tezi de bu.**

Bu dosya ne değildir

- **Soğuk Savaş tarih yazımının tercümesi değildir.** "Yirmi milyon" gibi arşiv verisiyle çürütülmüş rakamları tekrarlamayacağız. Ama arşivle doğrulanmış acıları da inkâr etmeyeceğiz. İkisi de aynı ilkenin gereğidir.
- **Bir nostalji metni değildir.** SSCB'nin yıkılışını bir kaza, bir ihanet ya da bir komplo olarak açıklamayacağız. Yıkılan şeyin içindeki çelişkiye bakacağız.
- **Rus halkına karşı bir metin değildir.** Bu dosyanın bütün sempatisi, ücreti savaş ekonomisinde eriyen Rus işçisinin, ordu sözleşmesi imzalamaktan başka çıkış bulamayan taşra gencinin ve Moskova'da kimliksiz çalıştırılan Orta Asyalı göçmenin yanındadır.

Nasıl okunmalı

Dosya sekiz kısımdan oluşuyor. Baştan sona okunmak üzere kurgulandı; ama her kısım kendi başına da ayakta durur.

Aceleniz varsa: **Bölüm 24** (Stalin döneminin bilançosu), **Bölüm 26** (20. Kongre), **Bölüm 59** (şok terapi), **Bölüm 64** (Rusya emperyalist mi?), **Bölüm 79** (planlama ve geri besleme) ve **Bölüm 87** (karşı tezler) dosyanın omurgasıdır.

Örgüt tartışmasına doğrudan girmek isterseniz: **Bölüm 83** (hizip yasağının yetmiş yıllık izi) ve **Bölüm 85** (parti içi demokrasi kurulamazsa yedi sonuç).

Tartışmaya girecekseniz: **EK D**, en sık karşılaşılan itirazları ve kısa yanıtlarını içeriyor.

KISIM I

DEVİRİMDEN ÖNCE: RUSYA'YI ANLAMAK

Kısımın tezi: 1917'yi anlamak için, üzerine bindiği toplumu anlamak gerekir. Rusya, Avrupa'nın en geç kapitalistleşen, en yoğunlaşmış sanayiye ve en cılız burjuvaziye sahip, nüfusunun beşte dördü köylü olan imparatorluğuydu. Devrimi mümkün kılan da, sonrasındaki bütün zorlukları belirleyen de bu bileşimdi.

BÖLÜM 1

İMPARATORLUĞUN KURULUŞU: KİEV RUS'UNDAN ÇARLIĞA

Bir devletin coğrafyası

Rusya'yı anlamanın ilk anahtarı coğrafyadır. Doğu Avrupa ovası — Karpatlardan Urallara uzanan, doğal sınırı olmayan, savunulması imkânsız bir düzlük. Bu coğrafya iki şey üretti: **sürekli istila** ve **istilaya karşı aşırı merkezîleşmiş bir devlet**.

Kiev Rus'u (9.-13. yüzyıl) bir prenslikler federasyonuydu; Novgorod'da halk meclisi (*veçe*) geleneği vardı. 1237-40'ta Moğol istilası bu yapıyı yıktı. İki yüz elli yıllık Altın Orda tahakkümü boyunca Rus prensleri, hanın vergi toplayıcısı olarak ayakta kaldı — ve en iyi toplayan, en güçlü olan oldu: Moskova.

Bu, Rus devlet geleneğinin doğum kaydıdır: **devlet, toplumun içinden değil, toplumun üzerinden büyüdü**. Batı Avrupa'da kentler, loncalar ve ticaret burjuvazisi krallıkla pazarlık ederken, Rusya'da devlet aristokrasiyi de kendi hizmetkârı olarak yarattı.

Otokrasi

IV. İvan (Korkunç İvan, 1547-84) kendini ilk "çar" ilan etti ve *opriçnina* terörüyle boyar aristokrasisini kırdı. I. Petro (1682-1725) devleti Batı tarzında yeniden örgütledi: yeni başkent (Petersburg, 1703), daimî ordu, Rütbelere Tablosu, kilisenin devlete bağlanması. II. Katerina (1762-96) imparatorluğu güneye ve batıya genişletti.

Ama bütün bu "modernleşme" tek bir şeye dokunmadı: **serflik**. Tersine, Petro ve Katerina döneminde serflik derinleşti ve yaygınlaştı.

KAVRAM: OTOKRASİ (SAMODERJAVİYE) ÇARIN İKTİDARININ HİÇBİR YASA, MECLİS YA DA KURUMLA SINIRLANMAMASI. BATI AVRUPA'DAKİ MUTLAKİYETTEN FARKI, KARŞISINDA PAZARLIK EDECEK ÖZERK BİR ARİSTOKRASİ, KİLİSE YA DA KENT BURJUVAZİSİ BULUNMAMASIDIR. RUS DEVLETİ, SINIFLARI KENDİSİ YARATTI VE KENDİSİNE BAĞLADI. BU, 1917'DE YIKILAN YAPININ NEDEN BU KADAR KIRILGAN OLDUĞUNU DA AÇIKLAR: DAYANAĞI TOPLUMSAL RIZA DEĞİL, SALT ZORDU.

BÖLÜM 2

SERFLİK: RUS TOPLUMUNUN TEMEL TAŞI

Ne demekti?

Serf, toprağa bağlı köylüdür. Toprak sahibinin (*pomeşçik*) izni olmadan köyünü terk edemez, evlenemez, dava açamaz. Haftanın belirli günlerini efendinin toprağında karşılıksız çalışarak geçirir (*barşçina*) ya da ürününün bir kısmını verir (*obrok*). 18. yüzyılda serfler alınıp satılabilir, kumarda kaybedilebilir, topraktan ayrı olarak devredilebilir hale gelmişti.

1. yüzyıl ortasında Rusya nüfusunun yaklaşık **yarısı** serfti: kabaca 23 milyonu özel mülk sahiplerine, benzer bir sayı devlete bağlı.

Marksist okuma: neden belirleyici?

Marx, feodal sömürünün kapitalist sömüründen farkını şöyle koyar: kapitalizmde artı-değer, eşitler arasında görünen bir mübadele (ücret sözleşmesi) içinde, üretim sürecinde gizlice çekilir. Feodalizmde ise sömürü **çıplaktır**: köylü, kendi geçimlik üretimini yaptıktan sonra, açıkça ayrı bir zamanda ve açıkça zorla efendi için çalışır.

Bunun iki sonucu vardır ve ikisi de Rus tarihini belirler:

Birincisi, sömürünün görünürlüğü siyasal bilinci farklı biçimlendirir. Rus köylüsü kimin tarafından sömürüldüğünü hiç merak etmedi; bu yüzden Rus köylü isyanları (Razin 1670-71, Pugaçov 1773-75) muazzam ölçekli ve doğrudan hedefliydi. Ama aynı çıplaklık, sömürüyü *sistem* olarak değil *kişi* olarak görmeye de yol açtı: "kötü bey" değişirse iyi olur, "çar bilse düzeltir." Bu **naif çarcılık**, 1905'e kadar sürecektir.

İkincisi, serflik kapitalizmin önünü tıkadı. Kapitalizm iki şeye ihtiyaç duyar: üretim araçlarından kopmuş, emek gücünü satmak zorunda olan özgür işçi; ve alım gücü olan bir iç pazar. Serflik ikisini de engelliyordu.

Krizin patlaması: Kırım Savaşı

1853-56 Kırım Savaşı'nda Rusya, kendi topraklarında İngiltere ve Fransa'ya yenildi. Yelken çağının ordusu, buhar çağının ordusuna karşı duramadı. Yenilgi, otokrasinin kendisine şunu gösterdi: **serfliğe dayanan bir imparatorluk artık büyük güç olamaz.**

Reform, aşağıdan bir devrimden korkulduğu için yukarıdan yapıldı. II. Aleksandr'ın cümlesi, egemen sınıfın hesabını çıplaklıkla anlatır:

"Serfliği yukarıdan kaldırmak, aşağıdan kendiliğinden kaldırılmaya başlamasını beklemekten iyidir."

BÖLÜM 3

1861: YUKARIDAN REFORM, AŞAĞIDA HOŞNUTSUZLUK

Reform ne getirdi?

19 Şubat 1861 fermanıyla serflik kaldırıldı. Ama ayrıntılara bakıldığında görülen şudur:

- Köylü kişisel özgürlüğünü aldı; **toprağı almadı**. Toprak, toprak sahibinin mülkü olarak kaldı.
- Köylüye kullanabileceği bir pay verildi — ama bunun **bedelini ödemesi** gerekiyordu. Devlet bedeli toprak sahibine peşin ödedi, köylüye 49 yıl vadeli borç yazdı. Bu **kurtarma ödemeleri** (*vykupnye plateji*) ancak 1905-06 devriminin baskısıyla, 1907'de kaldırıldı.
- Verilen paylar, çoğu bölgede serflik dönemindeki kullanımdan **daha küçüktü**; en verimli araziler ve otlaklar toprak sahibinde kaldı. Köylünün otağa, ormana, suya erişimi için yeniden efendiye muhtaç olması yaygındı.
- Toprak çoğu yerde bireye değil, **köy komününe** (*obşçına / mir*) verildi. Komün, vergi ve borçtan müştereken sorumluydu; toprağı dönemsel olarak yeniden dağıtırdı.

Sonuç: yarım kalmış bir dönüşüm

Reformun ürettiği tablo şudur: köylü hukuken özgür, iktisaden borçlu, coğrafi olarak komüne bağlı ve toprağa aç.

Lenin'in *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde (1899) gösterdiği süreç buradan başlar: komün içinde bile farklılaşma işler. Bir azınlık zenginleşir (*kulak*), orta köylülük erir, çoğunluk ya yarı-proleterleşir ya da mevsimlik işçi olarak kente akar.

KAVRAM: OBŞÇİNA (KÖY KOMÜNÜ) TOPRAĞIN HANE SAYISINA GÖRE DÖNEMSEL OLARAK YENİDEN DAĞITILDIĞI, VERGİDEN MÜSTEREKEN SORUMLU KÖY ÖRGÜTLENMESİ. NARODNİKLER BUNDA "RUSYA'NIN KAPİTALİZMİ ATLAYARAK SOSYALİZME GEÇEBİLECEĞİNİN" KANITINI GÖRDÜLER. MARKSİSTLER İSE OBŞÇİNA'NIN KAPİTALİST GELİŞME KARŞISINDA ÇÖZÜLMÜKTE OLDUĞUNU, BİR KURTULUŞ YOLU DEĞİL BİR KALINTI OLDUĞUNU SAVUNDULAR. TARTIŞMA BÖLÜM 5 VE 6'NIN KONUSU.

Ve şu tespit önemlidir: 1861'den 1917'ye kadar Rus kırında toprak sorunu hiçbir zaman çözülmedi. 1917'de köylünün Bolşeviklere yönelmesinin tek ve yeterli açıklaması budur. *Toprak Kararnamesi*, 1861'de verilmeyeni verdi.

BÖLÜM 4

GEÇ VE ÇARPIK KAPİTALİSTLEŞME

Devletin elinde sanayileşme

Rus kapitalizmi, İngiltere'deki gibi aşağıdan, tüccarların ve manüfaktürlerin birikiminden doğmadı. **Yukarıdan, devlet eliyle ve yabancı sermayeyle** kuruldu.

Maliye Bakanı Sergey Vitte'nin 1890'lardaki programı buydu: yüksek gümrük duvarları, altın standardına geçiş (1897), devlet siparişleri, demiryolu seferberliği (Transsibirya 1891-1916) ve yabancı yatırımı çekmek. Sonuç etkileyicidir: 1890'larda sanayi üretimi yılda ortalama yüzde 8'in üzerinde büyüdü; Rusya dünyanın beşinci büyük sanayi üreticisi oldu.

Ama bu büyümenin biçimi belirleyicidir.

Üç yapısal özellik

Birincisi: olağanüstü yoğunlaşma. Rusya, geç sanayileştiği için en yeni ve en büyük ölçekli teknolojiyi doğrudan ithal etti. Sonuç: dünyanın en yoğunlaşmış sanayi işçiliği. 1914'te Rus sanayi işçilerinin yarısından fazlası, 500'den fazla işçi çalıştıran dev fabrikalarda çalışıyordu — bu oran ABD'den ve Almanya'dan yüksekti. Petersburg'daki Putilov fabrikasında 30 binden fazla işçi vardı.

Bunun siyasal sonucu muazzamdır. **Sayınca küçük ama örgütlenmesi son derece kolay bir proletarya.** Bir fabrikada alınan grev kararı, on binlerce insanı aynı anda harekete geçiriyordu. Nüfusun yüzde 2-3'ü olan bir sınıfın 1917'de belirleyici olabilmesinin maddi temeli budur.

İkincisi: yabancı sermaye bağımlılığı. 1914'e gelindiğinde Rus anonim şirket sermayesinin yaklaşık üçte biri yabancıydı; madencilik, metalürji, petrol ve bankacılıkta pay daha da yüksekti. Fransız, Belçikalı, İngiliz ve Alman sermayesi Rus sanayisinin kilit sektörlerini elinde tutuyordu. Rus devleti ise Avrupa'nın en büyük borçlusuydu — özellikle Fransa'ya.

Bu, 1914'te Rusya'nın neden savaşa girdiğini açıklamaya yeter: Fransız kredisiyle silahlanmış bir imparatorluk, alacaklısının yanında savaşır.

Üçüncüsü: cılız ve korkak burjuvazi. Rus burjuvazisi geç doğdu, devletin himayesinde büyüdü, yabancı sermayeyle ortaklı ve toprak sahipleriyle iç içeydi. Kendi devrimini yapacak ne gücü ne cesareti vardı — çünkü otokrasiyi yıkmak, aynı zamanda kendisini işçi sınıfıyla baş başa bırakmak demekti.

Bu, Rus devriminin bütün teorik tartışmasının maddi zemini. Burjuva-demokratik görevler (toprak reformu, anayasa, ulusal sorunun çözümü, savaştan çıkış) ortadaydı — ama burjuvazi bunları yapmayacaktı. O halde kim yapacaktı? Bölüm 7 ve 10'da göreceğimiz bütün tartışma bu sorunun etrafında döner.

İşçi sınıfının durumu

1897 sayımına göre imparatorluk nüfusunun okuryazarlık oranı yüzde 21 civarındaydı; kadınlarda çok daha düşük. Sanayi işçilerinin çalışma günü 11-13 saatti; 1897'de yasal sınır 11,5 saate indirildi ama uygulama sorunluydu. Fabrika barakalarında toplu yaşam, iş kazaları, para cezaları ve çocuk emeği yaygındı. Sendika kurmak 1906'ya kadar yasaktı; grev suçtu.

Ve bu işçilerin büyük kısmı, birinci ya da ikinci kuşak köyden gelmeydi. Kente gelirken köydeki toprak payını ve köylü öfkelerini de beraberinde getirdiler. **1917'de işçi ile köylünün ittifakı, iki ayrı sınıfın masada anlaşması değil; çoğu zaman aynı ailenin iki üyesinin buluşmasıydı.**

BÖLÜM 5

NARODNİZM: KÖYLÜ SOSYALİZMİNİN YÜKSELİŞİ VE ÇIKMAZI

"Halka gitmek"

1860'lardan itibaren Rus aydınları arasında güçlü bir akım doğdu: **narodnizm** (halkçılık). Kurucu isimleri Herzen ve Çernişevski'dir. Temel tezleri şuydu:

- Rusya, Batı'nın kapitalist yolunu izlemek zorunda değildir.
- Kurtuluşun tohumu zaten mevcuttur: **obşçına**. Toprağın ortak mülkiyeti ve dönemsel dağıtımı, sosyalizmin hazır çekirdeğidir.
- Devrimin öznesi işçi sınıfı değil, **köylülüktür**. Aydınların görevi köylüye gidip onu uyandırmaktır.

1874 yazında binlerce genç aydın köylere dağıldı — "Halka Gitme" hareketi. Sonuç hüsrandı: köylüler onları anlamadı, çoğu zaman jandarmaya ihbar etti. Yüzlercesi tutuklandı.

Terörizme dönüş

Başarısızlıktan sonra hareket bölündü. Bir kanat propaganda ve örgütlenmede ısrar etti (*Kara Toprak Bölüşümü*). Diğer kanat, **bireysel terörü** benimsedi: *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi). Tezleri şuydu: kitleler harekete geçmiyorsa, sistemin tepesini vurarak süreci başlatırız.

1 Mart 1881'de II. Aleksandr'a düzenledikleri suikast başarılı oldu. Çar öldü.

Sonuç ne oldu? Yerine gelen III. Aleksandr, reform sürecini tümüyle durdurdu ve otuz yıllık bir baskı dönemi başlattı. Örgüt imha edildi. Kitleler ayaklanmadı.

Marksist teşhis

Narodnizmin eleştirisi, Rus Marksizminin doğuş belgesidir. Üç noktada yoğunlaşır:

1. Obşçına bir kurtuluş yolu değil, çözülmekte olan bir kalıntıdır. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*'nde binlerce sayfa istatistikle bunu gösterdi: komünün içinde zaten sınıf farklılaşması işliyor, kulak alım-satım yapıyor, yoksul köylü toprağını kiralayıp ücretli çalışıyordu. Kapitalizm Rusya'ya gelecek değildi; **çoktan gelmişti**.

2. Bireysel terör, kitle hareketinin yerine geçemez. Bu, Marksizmin en tutarlı konumlarından biridir ve bugün de geçerlidir. Bir bakanı öldürmek, o bakanın temsil ettiği ilişkiyi ortadan kaldırmaz; yerine bir başkası gelir. Dahası terör, kitleleri seyirci konumuna iter: kurtuluş, kahramanların işi olur. Lenin bu tartışmayı, kardeşi Aleksandr'ın 1887'de III. Aleksandr'a suikast girişimi nedeniyle idam edilmiş olmasına rağmen — belki de bu yüzden — soğukkanlılıkla yürüttü.

3. Ama narodnizmin sorduğu soru gerçektir. Köylülük Rusya'da nüfusun beşte dördüydü. Onu hesaba katmayan hiçbir devrim stratejisi kazanamazdı. Marksistlerin narodniklerden devraldığı ve dönüştürdüğü şey budur: köylülük devrimin *öznesi* değil ama vazgeçilmez **müttefikidir**. 1917'de kazandıran formül tam olarak buydu.

BÖLÜM 6

PLEHANOV: RUS MARKSİZMİNİN DOĞUŞU

Emeğin Kurtuluşu Grubu

Georgi Plehanov, narodnik hareketin içinden geldi; *Kara Toprak Bölüşümü*'nün önderlerindendi. 1880'de sürgüne gitti ve orada Marksizme geçti. 1883'te Cenevre'de **Emeğin Kurtuluşu Grubu**'nu kurdu — Rus Marksizminin ilk örgütü.

Plehanov'un katkısı yalnızca çeviri ve propaganda değildir. *Sosyalizm ve Siyasal Mücadele* (1883) ve *Bizim Anlaşmazlıklarımız* (1885) ile Rus devriminin ilk Marksist stratejisini kurdu:

- Rusya kapitalist gelişme yoluna girmiştir; bu geri döndürülemez.
- Bu yüzden devrimin öznesi köylülük değil, **proletaryadır**.
- Ama Rusya geri olduğu için, önce **burjuva-demokratik** bir devrim gerekir; sosyalist devrim ancak kapitalizmin olgunlaşmasından sonra gündeme gelir.

Ve çıkmazı

Bu üçüncü nokta, Rus Marksizminin ilk büyük ayrım çizgisi olacaktı. Çünkü şu soru cevapsız kalıyordu: **burjuva devrimini burjuvazi yapmayacaksa, proletarya yaptıktan sonra iktidarı burjuvaziye mi teslim edecek?**

Plehanov ve sonrasında Menşevikler "evet" dedi: proletarya burjuva devrimini destekler, ilerletir, ama iktidarı almaz; onun görevi yasal muhalefet ve örgütlenmedir.

Lenin "hayır" dedi. Bu ayrımın nasıl kurulduğunu bir sonraki bölümde göreceğiz.

Plehanov'un kaderi ayrıca öğreticidir. Rus Marksizminin kurucusu, 1914'te savaşta kendi hükümetini destekledi ve 1917'de Ekim'e karşı çıktı. Lenin, 1921'de genç komünistlere hâlâ "Plehanov'un felsefi yazılarının tümünü okumak gerekir; bunlar uluslararası Marksist yazının en iyi eserleridir" diye tavsiye ediyordu.

Genç yoldaş, buradan bir ders çıkar: Bir kişinin teorik katkısı ile siyasal konumu aynı şey değildir. Birini reddetmek için ötekini reddetmeyiz. Bugün de kimin ne yazdığını, kimin nerede durduğuna bakarak değil, yazdığının doğru olup olmadığına bakarak değerlendiririz.

BÖLÜM 7

RSDİP VE 1903 AYRIŞMASI

Parti nasıl kuruldu?

Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin ilk kongresi 1898'de Minsk'te toplandı — dokuz delegeyle. Kongreden birkaç hafta sonra delegelerin neredeyse tamamı tutuklandı. Parti kâğıt üzerinde vardı, fiiliyatta yoktu.

Gerçek kuruluş, **1900'de Iskra (Kıvılcım) gazetesiyle** başladı. Lenin'in fikri şuydu: dağınık yerel çevreleri birleştirecek şey, ortak bir gazetedir. Gazete yalnızca kolektif bir propagandacı değil, aynı zamanda **kolektif bir örgütleyicidir** — dağıtım ağı, partinin iskeletini kurar.

Ne Yapmalı? (1902) tartışması

Lenin'in bu broşürü, üzerinde en çok çarpıtma yapılan metinlerden biridir. İki tezi vardır:

Birincisi — kendiliğindenlik eleştirisi. İşçi sınıfı kendi kendine, ekonomik mücadele içinde ancak **sendikal bilinç** geliştirir: daha yüksek ücret, daha kısa gün. Sosyalist bilinç, yani bütün toplumun sınıf ilişkilerinin kavranması, ekonomik mücadelenin kendiliğinden ürünü değildir; teorik çalışmayla üretilir ve sınıfa taşınır.

İkincisi — profesyonel devrimciler örgütü. Polis rejimi altında, geniş ve gevşek bir örgüt imha edilir. Gerekli olan, konspirasyona hâkim, merkezî, disiplinli bir çekirdektir.

Bu tezler çarpıtıldığı gibi "işçilere güvensizlik" değildir. Lenin'in kendisi 1907'de bu broşürün belirli bir dönemin polemiği olduğunu, mutlaklaştırılmaması gerektiğini yazdı. Ama tartışmanın gerçek bir gerilimi vardır ve bu gerilim dosyanın sonuna kadar bizimle olacak:

Bir öncü örgüt, sınıfın önünde gitmek zorundadır. Ama önünde giden, bir gün sınıfın **yerine** geçebilir. Bu ihtimali kurumsal olarak engelleyen bir mekanizma kurulmazsa, öncülük vekâlete dönüşür.

Dosyanın merkezî tezi burada doğar. Bu mekanizma hiçbir zaman kurulmadı — ve 1956'da olan şey, bunun sonucudur.

İkinci Kongre ve bölünme (1903)

RSDİP'in İkinci Kongresi 1903'te Brüksel'de başlayıp polis baskısı nedeniyle Londra'da devam etti. Bölünme, beklenmedik bir yerde çıktı: **tüzüğün birinci maddesi.**

- **Lenin'in önerisi:** Parti üyesi, programı kabul eden, aidat ödeyen ve parti örgütlerinden birinde *bizzat çalışan* kişidir.
- **Martov'un önerisi:** Parti örgütlerinden birine *düzenli kişisel yardımda bulunan* kişi de üyedir.

Bir cümlelik fark. Ama arkasında iki parti anlayışı vardı: dar, disiplinli, hesap veren bir örgüt mü; yoksa geniş, gevşek, sempatzanı da kapsayan bir hareket mi?

Oylamada Martov kazandı. Ama kongrenin ilerleyen oturumlarında, Bundcu ve "ekonomist" delegelerin çekilmesiyle Lenin'in grubu çoğunluğu (*bolşinstvo*) aldı; ötekiler azınlık (*menşinstvo*) kaldı. **Bolşevik** ve **Menşevik** adları buradan gelir — ve tarihin ironisidir ki, bu adlar tek bir oylamanın sonucudur.

Ayrımın gerçek içeriği

1905'ten sonra ayrım netleşti ve asıl mesele tüzük olmadığı görüldü:

KONU	MENŞEVİKLER	BOLŞEVİKLER
Devrimin karakteri	Burjuva-demokratik	Burjuva-demokratik
Devrimin öncülüğü	Liberal burjuvazi; proletarya destekler	Proletarya; köylülükle ittifak halinde
İktidar sorunu	Proletarya iktidarı almaz, muhalefet olur	Proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü
Liberallerle ilişki	İttifak	Kullanılabilir ama güvenilmez
Parti tipi	Geniş, yasal, Batı tipi	Dar, disiplinli, illegal koşullara uygun

Marksist açıdan belirleyici olan üçüncü satırdır. Menşevik konum tutarlı görünür: Rusya geri, kapitalizm olgunlaşmamış, o halde sosyalist devrimin koşulları yok. Ama pratikte şu anlama gelir: **işçi sınıfı, kendi elleriyle yıktığı düzenin yerine geleni yönetecek olan burjuvaziye iktidarı teslim etsin.** 1917'de Menşeviklerin Geçici Hükümet'e katılıp savaşı sürdürmesi, bu teorik konumun mantıksal sonucudur.

BÖLÜM 8

1905: PROVASI YAPILAN DEVRİM

Kanlı Pazar

9 Ocak 1905 (eski takvim) Pazar günü, papaz Gapon önderliğinde on binlerce işçi, Çar'a dilekçe vermek için Kışlık Saray'a yürüdü. Elleri ikonlar ve Çar'ın portreleri vardı. Dilekçe saygılıydı: sekiz saatlik iş günü, asgari ücret, söz özgürlüğü.

Askerler ateş açtı. Ölü sayısı için verilen rakamlar yüzlerle bin arasında değişir.

Bu tek gün, yüzyıllık bir ideolojiyi öldürdü: **naif çarcılık**. İşçiler Çar'a giderken "babamız bilse düzeltir" diyorlardı. O akşam artık kimse bunu söylemiyordu. Bir kitle, ideolojisini kitaptan değil, kendi kanından öğrendi.

Devrimin seyri

1905 boyunca ülke ayaklandı: grevler, köylü isyanları, Potemkin zırhlısında ayaklanma (Haziran), ordu birliklerinde huzursuzluk, Polonya ve Kafkasya'da ulusal hareketler. Ekim'de **genel grev** ülkeyi felç etti.

Ve bu grevin içinde, hiç kimsenin planlamadığı bir organ doğdu: **Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti**.

KAVRAM: SOVYET (COBET — "KONSEY") GREV KOMİTELERİNİN BİRLEŞMESİNDEN DOĞAN, FABRİKA ESASINA GÖRE SEÇİLEN, DELEGELERİ GERİ ÇAĞRILABİLEN İŞÇİ ORGANI. BİR SENDİKA DEĞİLDİR (TEK BİR İŞKOLUYLA SINIRLI DEĞİL), BİR PARTİ DEĞİLDİR (FARKLI PARTİLERDEN İŞÇİLER BİR ARADA). DOĞDUĞU ANDA BİR MÜCADELE ORGANIYDI; 1917'DE BİR İKTİDAR ORGANI HALİNE GELECEKTİ.

Ve dosyanın en önemli kavramı budur. Çünkü sovyetler, işçi sınıfının devlet üzerinde doğrudan denetim kurmasının tarihsel olarak bulunmuş biçimidir. Sovyetlerin ne zaman ve nasıl içeriğini yitirdiği sorusu, SSCB'nin bütün trajedisinin anahtarıdır. Bölüm 16, 24 ve 26'da bu izi süreceğiz.

Çar 17 Ekim Manifestosu'yla geri adım attı: sivil özgürlükler, seçilmiş bir meclis (Duma). Liberal burjuvazi bunu yeterli buldu ve devrimden çekildi — teorik bir tartışmanın pratik kanıtı. Aralık'ta Moskova'daki silahlı ayaklanma ezildi. 1906-07'de Stolipin'in "sükûnet" dönemi başladı: binlerce idam ("Stolipin kravatı"), Duma'nın yetkilerinin budanması.

1905'in bilançosu

Kazanımlar: Kurtarma ödemeleri kaldırıldı (1907). Sendikalar ve grev kısmen yasallaştı. Duma kuruldu. Basın görece serbestleşti.

Ama asıl kazanım deneyimdi. Lenin 1905'i "1917'nin genel provası" diye adlandırdı ve haklıydı. 1917'de sovyetler yeniden kurulduğunda, kimse ne olduklarını sormadı: on iki yıl önce kurulmuşlardı.

Bir devrimin en kalıcı ürünü, kazandığı haklar değil, kitlelere öğrettiği örgüt biçimidir.

BÖLÜM 9

SAVAŞ VE ŞUBAT 1917

Emperyalist savaş

Ağustos 1914'te Rusya Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Neden? Balkanlarda nüfuz, Boğazlar üzerinde denetim, Fransız alacaklılara bağlılık ve Alman rekabetine karşı pazar. Yani: **paylaşım savaşı**.

Savaş Rusya için felaket oldu. 1917'ye gelindiğinde askere alınan sayı 15 milyonu, ölü sayısı yaklaşık iki milyonu bulmuştu. Cephede silah, cephane ve bot yetersizliği; gerisinde ulaşım çöküşü, ekmek kuyrukları ve enflasyon.

Ve ikinci bir çöküş yaşandı: İkinci Enternasyonal'in çöküşü. 4 Ağustos 1914'te Alman Sosyal Demokrat Partisi savaş kredilerine oy verdi. Fransız, Avusturyalı, İngiliz partileri kendi hükümetlerinin arkasında hizalandı. Yıllardır "savaşa karşı genel grev" kararları alan Enternasyonal, savaş çıkınca dağıldı.

Lenin'in bundan çıkardığı sonuç, dosyanın ilerisi için kritiktir: **"Emperyalist savaş iç savaşa çevirmek."** Yani işçi, kendi ülkesinin burjuvazisinin arkasında değil, ona karşı saf tutmalıdır. Zimmerwald (1915) ve Kienthal (1916) konferansları bu hattı savundu.

Bu ilkeyi aklında tut, yoldaş. **Bölüm 65'te Ukrayna savaşını tartışırken tam olarak buraya döneceğiz.**

Şubat: kendiliğinden bir devrim

23 Şubat 1917 (8 Mart, yeni takvim) — Dünya Emekçi Kadınlar Günü. Petrograd'da tekstil işçisi kadınlar ekmek kuyruklarından greve çıktı. Ertesi gün grev yayıldı; üçüncü gün genel grev oldu; dördüncü gün asker birlikleri ateş etmeyi reddedip halkın safına geçti.

2 Mart'ta II. Nikolay tahttan çekildi. Üç yüz yıllık Romanov hanedanı beş günde bitti.

Dikkat: bu devrimi hiçbir parti örgütlemeydi. Bolşeviklerin önderleri sürgünde ya da hapisteydi; Lenin İsviçre'deydi. Şubat, kendiliğinden bir kitle hareketiydi. Ama bu, "kendiliğindenlik yeterlidir" demek değildir — çünkü hareket iktidarı alamadı, **iki organ arasında bölüdü.**

İkili iktidar

Şubat'tan sonra Rusya'da iki güç vardı:

Geçici Hükümet. Duma'nın liberal kanadından kuruldu (Kadetler, sonra Sosyalist-Devrimci Kerenski). Programı: savaşa devam, toprak sorununu Kurucu Meclis'e havale, düzenin sürdürülmesi.

Petrograd Sovyeti. Fabrikalardan ve asker birliklerinden seçilmiş delegelerle yeniden kuruldu. Başlangıçta Menşevik ve Sosyalist-Devrimci çoğunlukta idi. Fırfıl gücü elindeydi: 1 No'lu Emir'le garnizon, Sovyet'in onaylamadığı hiçbir emri tanımayacağını ilan etti.

Yani: **hükümet yetkiliydi ama gücü yoktu; Sovyet güçlüydü ama yetki istemiyordu.**

Neden istemiyordu? Çünkü Sovyet'teki çoğunluk Menşevik-SD idi ve teorileri şunu söylüyordu: bu bir burjuva devrimidir, iktidar burjuvazindir. Bölüm 7'deki tabloya bakın — teori, altı ay sonra siyasal iktidarın kaderini belirledi.

Lenin Nisan'da Petrograd'a döndüğünde, bu düğümü tek bir sloganla kesecekti: **"Bütün iktidar sovyetlere."**

KISIM I — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	YAYGIN KANI	MARKSİST ÇÖZÜMLEME
Çarlık Rusyası	"Yükselen, gelişen bir imparatorluk"	Geç ve çarpık kapitalistleşme; yabancı sermaye bağımlılığı; çözülmemiş toprak sorunu
1861 reformu	Serfliğin sonu, özgürleşme	Toprak verilmeden özgürlük; 46 yıl süren kurtarma borcu; kırım sorunları 1917'ye devredildi
Rus işçi sınıfı	"Sayıca zayıf, önemsiz"	Nüfusun küçük bir kesimi ama dünyanın en yoğunlaşmış sanayi proletaryası — bu yüzden belirleyici
Narodnizm	Romantik bir sapma	Doğru soruyu (köylülük) yanlış cevapla (obşçına + bireysel terör) birleştiren gerçek bir arayış
1903 bölünmesi	Kişisel çekişme, hizipçilik	İki ayrı iktidar stratejisi: proletarya iktidarı alacak mı, almayacak mı?
1905	Başarısız ayaklanma	Yenilen ama sovyeti icat eden devrim; 1917'nin örgütsel provası
Şubat 1917	"Gerçek demokratik devrim"	Kendiliğinden bir kitle hareketi; iktidarı alamayıp ikiye böldü

KISIM II

EKİM VE İLK YILLAR (1917-1924)

Kısımın tezi: Ekim, bir azınlık darbesi değil, sovyetlerde çoğunluk kazanmış bir programın iktidara gelmesiydi. Ama devrimin ilk yedi yılı, iç savaş ve yalnızlık koşullarında, sovyetlerin iktidar organı olmaktan çıkıp devlet aygıtının parçası haline geldiği bir süreç de oldu. Lenin bunu son yazılarında açıkça teşhis etti — ve teşhisi kurumsal bir çözüme dönüştürecek zamanı olmadı.

BÖLÜM 10

NİSAN TEZLERİ'NDEN EKİM'E

Nisan Tezleri

Lenin 3 Nisan 1917'de Petrograd'a döndü. Ertesi gün açıkladığı **Nisan Tezleri**, kendi partisinde bile şok etkisi yarattı. Çünkü o güne kadar Bolşevik önderliğinin çoğu (Kamenev, Stalin dahil) Geçici Hükümet'e "koşullu destek" hattını savunuyordu.

Tezlerin özü:

- Savaş, hükümet değiştiği için karakter değiştirmez; hâlâ emperyalist bir savaştır. **Devrimci savunmacılığa hayır.**
- Geçici Hükümet'e hiçbir destek verilmez.
- **Bütün iktidar sovyetlere.** Parlamenter cumhuriyet değil, sovyet cumhuriyeti.
- Bütün toprakların ulusallaştırılması; bankaların tek bir ulusal bankada birleştirilmesi.
- Partinin adı değişsin: Sosyal Demokrat değil, **Komünist Parti.** (1914'te "sosyal demokrat" adı lekelenmişti.)

Tezlerin teorik anlamı: Lenin, "önce burjuva devrim, sonra uzun bir aradan sonra sosyalist devrim" şemasını terk etti. Rusya'da burjuva-demokratik görevleri (barış, toprak, ulusal sorun) yerine getirebilecek tek güç işçi sınıfıydı — ve o gücü kullandığında sosyalist görevlere geçmemesi için hiçbir neden yoktu.

Bu, Bölüm 7'deki tablonun üçüncü satırına verilen nihai cevaptır.

Nisan'dan Ekim'e: bir çoğunluğun kazanılması

Şubat'ta Bolşevikler sovyetlerde küçük bir azınlıktı. Ekim'de çoğunluktaydı. Arada ne oldu?

Geçici Hükümet vaatlerini tutmadı. Savaşı sürdürdü (Haziran taarruzu felaketle bitti). Toprak dağıtımını Kurucu Meclis'e erteledi. Ekonomik çöküşü durduramadı.

Bolşevikler tek bir şey yaptı: söylediklerini değiştirmediler. Üç kelimelik program — "**Barış, Toprak, Ekmek**" — ve tek bir slogan: bütün iktidar sovyetlere.

Ara olaylar: - **Temmuz Günleri:** Kendiliğinden bir silahlı gösteri dalgası; Bolşevikler erken bulup frenlemeye çalıştı, yine de bastırma onları hedef aldı. Lenin gizlendi, Troçki tutuklandı. - **Kornilov darbesi (Ağustos):** Başkomutan Kornilov, Petrograd'a yürüdü. Kerenski, çaresizlikten Bolşeviklerden yardım istedi; Kızıl Muhafızlar silahlandırıldı, demiryolu işçileri trenleri durdurdu, askerler ikna edildi. Darbe tek kurşun atılmadan çöktü.

Kornilov, Ekim'in kapısını açtı. Bolşevikler darbeyi durduran güç olarak çıktı; Kerenski ise generallerle pazarlık eden adam olarak. Eylül'de Petrograd ve Moskova sovyetlerinde Bolşevikler çoğunluğu aldı.

25 Ekim (7 Kasım)

Ayaklanma, Petrograd Sovyeti'nin Askerî Devrim Komitesi tarafından örgütlendi. Köprüler, telgrafhane, tren istasyonları ve bankalar ele geçirildi. Kışlık Saray'ın alınmasında çatışma minimaldi. Aynı gün toplanan **İkinci Bütün Rusya Sovyetler Kongresi** iktidarı devraldı.

Kongrenin bileşimi önemlidir: 650 civarındaki delegenin çoğunluğu Bolşevik ve Sol Sosyalist-Devrimci idi; yani ayaklanma sonrası kurulan hükümet, sovyet çoğunluğuna dayanıyordu. Menşevikler ve Sağ SD'ler kongreyi terk ettiler — Troçki'nin onlara söylediği cümle tarihe geçti: *"Tarihin çöp sepetine."*

"Ekim bir darbeydi" iddiasına yanıt:

Darbe, silahlı bir azınlığın halkın iradesi dışında iktidarı almasıdır. Ekim'de olan şu: sovyetlerde seçimle çoğunluk kazanmış bir blok, iktidarı fiilen elinde tutan ama meşruiyeti olmayan bir hükümetten iktidarı aldı ve aynı gün toplanan sovyet kongresine devretti.

Bunun eleştirilecek yanları vardır ve aşağıda eleştireceğiz. Ama "darbe" nitelemesi, sovyetlerin varlığını ve bileşimini yok saymadan kurulamaz.

BÖLÜM 11

İLK KARARNAMELER VE KURUCU MECLİS

İlk günler

Sovyet iktidarının ilk kararnameleeri, aylarca söz verilip yapılmayan bir gecede yaptı:

- **Barış Kararnamesi (26 Ekim):** İlhaksız, tazminatsız derhal barış çağrısı; gizli antlaşmaların yayımlanması.
- **Toprak Kararnamesi (26 Ekim):** Toprak sahiplerinin mülkiyeti tazminatsız kaldırıldı; toprak köylü komitelerine devredildi. İlginç olan: bu kararname Bolşeviklerin değil, **Sosyalist-Devrimcilerin** programından alınmıştı. Lenin bunu açıkça söyledi — köylü ne istiyorsa o yapılacaktı.
- **Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi (2 Kasım):** Ulusların eşitliği ve **ayrılma dahil kendi kaderini tayin hakkı**.
- **İşçi denetimi kararnamesi,** sekiz saatlik iş günü, bankaların ulusallaştırılması, kilise ile devletin ayrılması, eski rütbe ve unvanların kaldırılması.
- **Kadın hakları:** Aralık 1917'de evlilik ve boşanma medenileştirildi; 1918 Aile Yasası eşitlik getirdi; 1920'de Rusya, dünyada kürtajı yasallaştıran ilk ülke oldu. Bunlar, Avrupa'nın çoğu ülkesinden on yıllar önceydi.

Kurucu Meclis sorunu

Kurucu Meclis seçimleri Kasım 1917'de yapıldı. Sonuç: Sosyalist-Devrimciler yaklaşık yüzde 40, Bolşevikler yaklaşık yüzde 24. Meclis 5 Ocak 1918'de toplandı ve ertesi gün Bolşevikler tarafından dağıtıldı.

Bunu savunanlar şöyle der: Aday listeleri Ekim'den önce hazırlanmıştı ve SD partisinin bölünmesini (Sol SD'ler Bolşeviklerle hükümetteydi) yansıtmıyordu; sovyetler daha güncel ve daha doğrudan bir temsil organıydı; meclis sovyet iktidarını tanımayı reddetti.

Bunu eleştirenler şöyle der: Bolşevikler seçimi kendileri örgütledi ve sonuç aleyhlerine çıkınca meclisi dağıttı; bu, siyasal çoğulculuğun tasfiyesinin ilk adımıdır.

Bizim değerlendirmemiz iki parçalıdır:

Birincisi, burjuva parlamentarizminin sovyet demokrasisinden üstün olduğu iddiasını kabul etmiyoruz. Sovyet, fabrikadan seçilir, delegesi geri çağrılabilir, yasama ve yürütmeyi birleştirir — Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ta Paris Komünü'nde övdüğü biçimdir. Dört yılda bir oy verip aradaki dönemde hiçbir denetim hakkı olmayan bir parlamentodan daha demokratik olduğunu savunmak tutarlıdır.

İkincisi, ama bu savunmanın bir koşulu vardır: **sovyetlerin gerçekten işlemesi**. Sovyet demokrasisi parlamentodan üstündür — sovyetler canlıysa. Rekabetin, seçimin ve geri çağırmanın işlediği bir sovyet sistemi bir üstünlüktür. Sovyetlerin tek partinin idari organına dönüştüğü bir sistem, parlamentodan da geridir.

Ve olan tam olarak budur. Bölüm 13 ve 16'da bu dönüşümü izleyeceğiz.

BÖLÜM 12

BREST-LİTOVSK: İLKELİ UZLAŞMA NEDİR?

Almanya barış görüşmelerinde ağır koşullar dayattı. Parti üçe bölündü:

- **Buharin ve "Sol Komünistler"**: Devrimci savaş yürütelim; imzalarsak devrime ihanet etmiş oluruz.
- **Troçki**: "Ne savaş ne barış" — imzalamayalım ama savaşmayalım da.
- **Lenin**: Derhal imzalayalım. Ordumuz yok, cephe çözülmüş durumda. Toprak kaybederiz ama iktidarı ve zaman kazanırız.

Troçki'nin formülü denendi; Almanlar taarruza geçti. Mart 1918'de çok daha ağır koşullarla antlaşma imzalandı: Rusya, Polonya, Baltıklar, Finlandiya, Ukrayna üzerindeki iddialarından vazgeçti — nüfusunun yaklaşık üçte biri, sanayisinin ve tarım alanlarının büyük bölümü.

Kasım 1918'de Almanya yenilince antlaşma geçersiz kaldı. Lenin haklı çıkmıştı.

Bu olay, bir yöntem dersi bırakır ve dosya boyunca kullanacağız:

Uzlaşma ilkesizlik değildir; uzlaşmanın koşulları vardır. Lenin'in Brest'te yaptığı uzlaşma şu üç koşulu taşıyordu: (1) iktidar korunuyordu, (2) taviz açıkça ve gerekçesiyle ilan edildi, gizlenmedi, (3) geçici olduğu ve ilk fırsatta bozulacağı baştan söylendi.

Bu ölçütü aklında tut, yoldaş. **Bölüm 26'da 20. Kongre'yi, Bölüm 31'de Gorbaçov'un tavizlerini bu ölçütü tartacağız.** Ve göreceğiz ki orada üç koşulun üçü de yoktur.

BÖLÜM 13

İÇ SAVAŞ, MÜDAHALE VE SAVAŞ KOMÜNİZMİ

Kuşatma

1918-1921 arasında Sovyet Rusya, on dört ülkenin askerî müdahalesiyle ve çok cepheli bir iç savaşla karşı karşıya kaldı. İngiltere, Fransa, ABD, Japonya, Almanya ve diğerleri Beyaz orduları destekledi, silah verdi, asker çıkardı.

Bilanço korkunçtur: iç savaş, salgın (özellikle tifüs) ve 1921-22 kıtlığında ölenler için verilen toplam tahminler 7-10 milyon aralığındadır. Sanayi üretimi 1913'ün yüzde 20'sinin altına düştü; Petrograd nüfusunun yarısından çoğu kente yiyecek bulamayıp köye döndü.

Bu tabloyu akılda tutmak, sonraki her şeyi anlamak için şarttır. Sovyet devletinin şekillendiği koşullar bunlardı: kuşatılmış, açlık içindeki, sanayisi çökmüş, işçi sınıfı fiilen dağılmış bir ülke.

Savaş komünizmi

Hayatta kalmak için uygulanan olağanüstü rejim: tarımsal ürüne el koyma (*prodrazvyorstka*), sanayinin toptan ulusallaştırılması, ticaretin yasaklanması, zorunlu çalışma, karneyle dağıtım, para ekonomisinin fiilen çökmesi.

Kritik nokta: Savaş komünizmi bir *sosyalizm modeli* değil, bir *kuşatma rejimi*ydi. Ama dönemin bazı Bolşevikleri (özellikle Buharin'in o günkü konumu) bunu komünizme doğrudan geçişin yolu sandılar. Lenin daha sonra bunu açıkça hata olarak niteledi: "*Doğrudan komünist üretime ve bölüşüme geçmeyi kararlaştırmıştık... Gerçek, hatalı olduğumuzu gösterdi.*"

Sovyetler nasıl boşaldı?

Bu bölümün en önemli kısmı budur ve genellikle atlanır.

İç savaş boyunca: - **Sanayi proletaryası fiilen dağıldı.** İşçilerin bir kısmı cephede öldü, bir kısmı köye döndü, en bilinçli ve örgütlü kesimi ise devlet ve ordu kadrolarına alındı. Devrimi yapan sınıf, üç yıl içinde sayıca yarıya indi. - **Sovyetler seçim organı olmaktan çıktı.** Cephe koşullarında düzenli seçim yapılamadı; kararlar giderek yürütme komitelerinde, sonra parti komitelerinde alındı. - **Tek parti rejimi kuruldu** — planlanarak değil, adım adım. Sol SD'ler Brest'e karşı çıkıp hükümetten ayrıldı ve 1918 Temmuz'unda ayaklandı. Menşevikler ve SD'ler iç savaşta çoğunlukla karşı tarafta yer aldı ve yasaklandı. - **1921'de X. Kongre "hizip yasağı" kararı aldı.** Parti içinde platform kurmak yasaklandı. Karar *geçici* olarak alınmıştı. Hiçbir zaman kaldırılmadı.

Genç yoldaş, buraya dikkat et. Bu dört gelişmenin hiçbiri kötü niyetin ürünü değildi. Her biri, o an için savunulabilir gerekçelerle yapıldı: savaş var, kuşatma var, karşı-devrim silahlı.

Ama sonuç şudur: **1921'e gelindiğinde işçi sınıfının parti üzerinde denetim kurabileceği hiçbir kurumsal kanal kalmamıştı.** Sovyet vardı ama seçim yoktu. Parti vardı ama içinde tartışma kanalı daralmıştı. Sendika vardı ama devletin parçasıydı.

Olağanüstü koşullarda alınan olağanüstü tedbirler, koşullar geçtikten sonra kaldırılmazsa, rejimin normal haline gelir. Dosyanın merkezî tezi olan "kurumsal boşluk" burada doğdu. 1956'da bu boşluğu bürokrasi dolduracaktır.

BÖLÜM 14

KRONŞTADT VE NEP

Mart 1921

İç savaş kazanılmıştı ama ülke ayakta duramıyordu. Tambov'da köylü ayaklanması, Petrograd'da grevler ve nihayet **Kronştadt** — 1917'nin en radikal denizci üssü — ayaklandı.

Kronştadt'lıların talepleri Beyaz talepler değildi: sovyetlere yeniden seçim, sosyalist partilere söz hakkı, sendika özgürlüğü, köylüye ürününü satma hakkı, el koymaların durdurulması. Sloganları: **"Partisiz sovyetler."**

Ayaklanma askerî olarak bastırıldı; yüzlerce ölü, binlerce tutuklu ve sürgün.

Bu olayı nasıl değerlendireceğiz? Dürüst olmak gerekir, çünkü kolay bir cevabı yoktur.

Sovyet iktidarının gerekçesi şuydu: Kronştadt'ın 1921'deki bileşimi 1917'dekinden farklıydı; ayaklanma göç ve Batı basını tarafından desteklenmişti; kuşatma altında bir gedik, karşı-devrimin kapısını açardı. Bunlarda doğruluk payı vardır.

Ama şu da doğrudur: **taleplerin içeriği sosyalistti ve iktidarın kendi kuruluş ilkelerine gönderme yapıyordu.** Bir işçi-asger ayaklanmasına "sovyetlere yeniden seçim" talebi yüzünden silahla cevap vermek, o iktidarın hangi yöne evrildiğinin bir işaretidir.

Bu dosya iki tarafı da mahkûm etmiyor; bir tespit yapıyor: **Kronştadt, kurumsal boşluğun ilk kanlı faturasıdır.** Eğer sovyetlerde düzenli seçim işleseydi, o talepler bir ayaklanma değil, bir oylama olurdu.

Ama bir şeyi karıştırmayalım: taleplerin bir kısmının haklı olması, **sloganın** haklı olduğu anlamına gelmez. **"Partisiz sovyetler" formülü yanlış** ve bu dosya onu savunmaz. Öncü parti olmadan sınıf örgütleri sosyalist bilinç üretmez; kendiliğindenliğe bırakılan sovyet, kısa sürede başka bir sınıfın sözcüsü olur. Sorun partinin sovyetlere önderlik etmesi değildi — sorun, sovyetlerin **seçim ve geri çağırma yetkisini yitirip** aygıtın bir dairesine dönüşmesiydi. Bu ayrımın tamamını Bölüm 81'de açıyoruz.

NEP: geri çekilme

Kronştadt'ın hemen ardından, Mart 1921'de X. Kongre **Yeni Ekonomi Politikası'**nı kabul etti:

- Ürüne el koyma yerine aynı vergi; fazlasını köylü piyasada satabilir.
- Küçük ve orta işletmelerde özel girişime izin.
- Ticaretin serbestleşmesi, para reformu.
- Ama **"kumanda tepeleri" devlette kalır:** büyük sanayi, bankalar, dış ticaret, ulaşım.

NEP'in mantığı, dosyanın ilerisi için çok önemlidir. Lenin bunu üç şeyle tanımladı:

1. **Geri çekilmedir.** "Ciddi ve uzun süreli" ama geri çekilmedir; bir model değil.
2. **"Kim kimi yenecek?" (kto kogo)** Piyasa serbest bırakılınca sınıf mücadelesi bitmez, biçim değiştirir. Soru açıktır: sosyalist sektör mü kapitalist unsurları yenecek, tersi mi?
3. **Güvencesi siyasaldır.** Piyasaya izin verilebilir, çünkü iktidar işçi sınıfının elindedir ve kumanda tepeleri devlettedir.

Bu üç maddeyi bir kenara yaz, yoldaş. Çin dosyamızda "sosyalist piyasa ekonomisi"ni bunlarla tarttık. Bu dosyada da **Bölüm 28'de Kosigin reformlarını** ve **Bölüm 31'de perestroykayı** aynı üç maddeyle tartacağız. Ve göreceğiz: NEP'i haklı kılan üç koşul, 1965'te ve 1987'de yoktu.

NEP başarılı oldu: 1926-27'ye gelindiğinde üretim savaş öncesi düzeye yaklaştı. Ama kendi çelişkilerini de üretti: kırdaki kulak tabakası güçlendi, kentte "nepman" tüccarlar zenginleşti, sanayi yatırımı için gereken kaynak birikmedi. 1927-28'de tahıl alım krizi patladığında, bu çelişki siyasal bir karar noktasına dönüşecekti (Bölüm 17-18).

BÖLÜM 15

KOMİTERN VE DÜNYA DEVRİMİ UMUDUNUN SÖNMESİ

Kuruluş ve beklenti

Komünist Enternasyonal (Komintern) Mart 1919'da Moskova'da kuruldu. Kuruluş mantığı basitti ve o gün için gerçekçiydi: **Rus devrimi tek başına ayakta kalamaz.** Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın devrimi olmadan, geri bir tarım ülkesinde sosyalizm inşa edilemez.

Bu, o dönemde Bolşeviklerin *tamamının* ortak varsayımıydı — Lenin'in de, Troçki'nin de, Stalin'in de.

Yenilgiler

- **Almanya, Ocak 1919:** Spartakist ayaklanma ezildi; Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht öldürüldü — üstelik sosyal demokrat hükümetin sorumluluğu altında.
- **Macaristan, 1919:** Sovyet cumhuriyeti 133 gün yaşadı.
- **Bavyera, 1919:** Birkaç hafta.
- **Polonya-Sovyet savaşı, 1920:** Kızıl Ordu Varşova önlerinde yenildi; devrimi süngüyle taşıma denemesi başarısız oldu.
- **Almanya, 1921 ve 1923:** İki başarısız ayaklanma girişimi daha.

1923'ten sonra Avrupa'da devrimci dalga çekildi. Kapitalizm istikrar kazandı.

Bunun anlamı

Yoldaş, bu tarihsel gerçeği kavramadan sonraki bütün tartışmayı anlayamazsın:

Bolşevikler, kendilerinin bile mümkün görmediği bir durumda kaldılar: dünyanın en geri ülkelerinden birinde, yalnız başlarına, düşman bir dünyada sosyalizm inşa etmeye çalışmak.

Bu, "tek ülkede sosyalizm" tartışmasının gerçek zeminidir (Bölüm 17). Tartışma soyut bir teori yarışı değil, şu somut sorudur: **dünya devrimi gelmediğine göre şimdi ne yapacağız?**

Ve Komintern'in kaderi de öğreticidir. Kuruluşunda dünya partilerinin ortak karargâhı olarak tasarlanmıştı; 1930'lara gelindiğinde giderek Sovyet dış politikasının bir aracına dönüştü. 1943'te müttefiklere jest olarak feshedildi.

Bu, Çin dosyamızda gördüğümüz sorunun ilk halidir: devletlerarası ilişki, enternasyonalizmin yerine geçtiğinde, enternasyonalizm kaybolur. Orada Çin'in Üç Dünya Teorisi'nde gördük; burada Komintern'in dönüşümünde görüyoruz. Aynı yapısal basınç.

BÖLÜM 16

LENİN'İN SON YAZILARI VE VASIYET

Teşhis

Lenin, 1922 Mayıs'ından itibaren art arda felç geçirdi ve 21 Ocak 1924'te öldü. Son iki yılında yazdıkları — dikte ettikleri — bir devrim önderinin kendi eserine yönelttiği en sert eleştirilerdir.

Bürokrasi teşhisi. Lenin'in son yazılarının merkezinde tek bir sorun vardır: devlet aygıtı. *"Devlet aygıtımız... eski aygıttan devraldığımız ve yalnızca yüzeyde biraz değiştirdiğimiz bir şeydir."* Çarlık memurları yerlerinde kalmış, alışkanlıkları sürmüş, yeni rejim eski gövdenin üstüne oturmuştu.

Kültürel geriliğin sınırı. *"Kooperatifçilik Üzerine"* ve *"Az Olsun Öz Olsun"*da tekrarlanan tema: okuma yazma bilmeyen bir ülkede sosyalizm kurulamaz; kültür devrimi olmadan siyasal devrim havada kalır.

Ulusal sorun ve büyük-Rus şovenizmi. Gürcistan meselesinde Stalin ve Ordjonikidze'nin kaba davranışına sert tepki gösterdi. *"Ulusalıklar Sorunu Üzerine"* notlarında, ezen ulus komünistinin ezilen ulusa karşı özel bir hassasiyet göstermek zorunda olduğunu vurguladı — Çin dosyamızda Sincan tartışmasında dayandığımız aynı ilke.

Vasiyet

Aralık 1922-Ocak 1923'te dikte ettiği *Kongreye Mektup*, önderlik kadrosunu tek tek değerlendirir:

- **Stalin:** *"Genel Sekreter olarak elinde sınırsız bir iktidar topladı ve bu iktidarı yeterli dikkatle kullanmayı her zaman becerebileceğinden emin değilim."* Ocak 1923 eki daha serttir: *"Stalin fazla kabadır... yoldaşları, bu görevden alınması ve yerine... daha sabırlı, daha nazik, daha dikkatli bir başkasının atanması yolunu düşünmelidir."*
- **Troçki:** *"Şimdiki Merkez Komitesi'nin en yetenekli adamı"* — ama *"aşırı özgüven"* ve *"işlerin salt idari yanına aşırı kapılma"* eleştirisiyle.
- Kamenev ve Zinovyev'in Ekim'deki tutumu, Buharin'in teorik zaafları da anılır.

Ama Vasiyet'in asıl içeriği kişiler değildir. Lenin, bölünme riskini yapısal bir sorun olarak görüyordu ve önerdiği çözüm **kurumsaldı**: Merkez Komitesi'nin üye sayısının işçiler arasından 50-100 kişiye çıkarılması, Merkez Kontrol Komisyonu'nun güçlendirilmesi ve İşçi-Köylü Teftişi'nin yeniden örgütlenmesi.

Yani Lenin, sorunu "kim başa geçecek" olarak değil, **"aygıtı kim denetleyecek"** olarak koydu.

Neden başarısız oldu?

Vasiyet 1924'te Merkez Komitesi'ne okundu ama yayımlanmadı ve Stalin görevde kaldı. Önerilen kurumsal tedbirler ise kâğıt üzerinde uygulandı, özde işlemedi: Merkez Kontrol Komisyonu zamanla parti aygıtının bir organı haline geldi, denetleyeceği yapının parçası oldu.

Yoldaş, dosyanın en önemli cümlelerinden biri şudur:

Lenin sorunu doğru teşhis etti ama çözümü kurumsallaştıracak zamanı olmadı. Ve ondan sonra kimse bu işi bitirmedi.

Sonraki otuz yıl boyunca sorun, kurumsal olarak çözülmek yerine kişisel olarak yönetildi: doğru önderin doğru kararı. Bu, iyi önder varken işler — ve önder gittiğinde çöker.

1953'te tam olarak bu oldu.

KISIM II — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	YAYGIN KANI	MARKSİST ÇÖZÜMLEME
Ekim	Bir avuç profesyonelin darbesi	Sovyetlerde seçimle çoğunluk kazanmış bir programın iktidara gelmesi
Kurucu Meclis'in dağıtılması	Demokrasinin sonu	Sovyet demokrasisi parlamentodan üstündür — sovyetler işlediği sürece. Asıl sorun, sovyetlerin sonradan işlemez hale gelmesidir
Brest-Litovsk	Devrime ihanet / teslimiyet	İlkeli uzlaşmanın örneği: iktidar korundu, taviz açıkça ilan edildi, geçici olduğu söylendi
Savaş komünizmi	Sosyalizmin doğal biçimi	Bir kuşatma rejimi; Lenin'in kendisi sonradan hata olarak niteledi
Tek parti rejimi	Baştan planlanmış proje	İç savaş koşullarında adım adım oluştu; sorun, koşullar geçince kaldırılmamış olmasıdır
Kronştadt	Ya karşı-devrim ya da saf sosyalizm	Talepleri sosyalistti; bastırılması kurumsal boşluğun ilk kanlı faturası
NEP	Kapitalizme dönüş / kalıcı model	Açıkça ilan edilmiş geçici geri çekilme; kumanda tepeleri devlette, iktidar işçi sınıfında
Lenin'in Vasiyeti	Stalin'e karşı kişisel uyarı	Kişi değil aygıt sorunu; önerilen çözüm kurumsaldı ve hiçbir zaman gerçekleşmedi

KISIM III

STALİN DÖNEMİ (1924-1953)

Kısımın tezi: Bu dönem ne bir cennet ne bir zindandır. Geri bir tarım ülkesi, çeyrek yüzyılda faşizmi yenen ve uzaya çıkacak bir sanayi gücüne dönüştü; okuma yazma oranı, yaşam süresi ve kadınların toplumsal konumu kökten değişti. Bunlar gerçek kazanımlardır ve savunulur. Aynı dönemde, arşivlerle belgelenmiş ağır bedeller ödendi ve ciddi hatalar yapıldı. Bu ikisini birlikte söylemek dürüstlüktür. Ama asıl mesele üçüncüsüdür: **bu dönem, sosyalizmi geri dönüşsüz kılacak kurumsal güvenceyi kuramadı.**

BÖLÜM 17

TEK ÜLKEDE SOSYALİZM TARTIŞMASI

Tartışmanın gerçek zemini

Yoldaş, bu tartışmayı iki dâhinin teorik düellosu olarak anlatırlar. Değildi. Somut ve acil bir soruydu:

Avrupa devrimi gelmedi. Şimdi ne yapacağız?

1923'ten sonra kimse Almanya'da yakın bir devrim beklemiyordu. Sovyet Rusya yalnızdı, geriydi, harap durumdaydı. Üç cevap verilebilirdi:

1. **Bekleyelim.** Dünya devrimine kadar NEP'i sürdürelim, elimizdekini koruyalım.
2. **Zorlayalım.** Dünya devrimini hızlandıralım; kendi kaynaklarımızı buna yatıralım.
3. **İnşa edelim.** Kendi kaynaklarımızla sanayileşelim; sosyalizmin maddi temelini burada kuralım.

İki konum

Stalin'in konumu (1924'ten itibaren *Leninizmin Sorunları*'nda geliştirdi): Sosyalizmin inşasına tek ülkede *başlanabilir* ve önemli ölçüde tamamlanabilir. Nihai zaferi — yani kapitalist kuşatmadan tümüyle güvende olmayı — dünya devrimi sağlar; ama onu beklemek felç olmaktadır.

Troçki'nin konumu (*Sürekli Devrim*): Sosyalizm, dünya ölçeğinde bir üretim tarzıdır. Tek ülkede, üstelik geri bir ülkede kurulamaz; girişim bürokratik bir yozlaşmayla sonuçlanır. Öncelik, sanayileşmenin hızlandırılması ve enternasyonal devrimin desteklenmesidir.

Bizim değerlendirmemiz

Bu dosya, iki konumun da bir doğru ve bir zaaf taşıdığını söylüyor.

Stalin'in konumundaki doğru: Beklemek bir strateji değildir. Sanayileşmeden ayakta kalınamayacağı, 1941'de kanıtlanmıştır. Eğer 1928-41 arasında o sanayi kurulmasaydı, Sovyetler Birliği Nazi ordusunu durduramazdı — ve bu, insanlığın tamamını ilgilendiren bir sonuçtur.

Stalin'in konumundaki zaaf: "Sosyalizm tek ülkede kurulabilir" tezi, zamanla "sosyalizm kuruldu" ilanına dönüştü. 1936'da sosyalizmin *kurulduğunun* ve 1939'da sınıfsız topluma geçilmekte olduğunun ilan edilmesi, gerçek çelişkileri (meta ilişkileri, kafa-kol emeği ayrımı, ayrıcalıklı katman) görünmez kıldı. Görülmeyen çelişki çözülmez.

Troçki'nin konumundaki doğru: Bürokratik yozlaşma uyarısı boş çıkmadı. Tarih onu bu noktada doğruladı.

Troçki'nin konumundaki zaaf: Somut bir alternatif sunmadı. "Dünya devrimini bekleyin" bir program değildir; ve 1930'ların Avrupa'sında dünya devrimi ufukta yoktu. Ayrıca kendisi de 1920-21'de emeğin militarizasyonunu ve sendikaların devletleştirilmesini savunmuştu; bürokratikleşme eleştirisi bu geçmişle birlikte okunmalıdır.

Ve bu dosyanın asıl tespiti şudur: Tartışmanın iki tarafı da **yanlış soruyu** merkeze aldı.

Asıl soru "sosyalizm tek ülkede kurulabilir mi?" değil, "**kurulan şey, geri dönüşü imkânsız kılacak biçimde nasıl kurumsallaştırılır?**" idi.

Bu soruyu ne Stalin ne Troçki merkezine koydu. Lenin son yazılarında koymuştu (Bölüm 16) — ve cevabı verilmeden bırakıldı.

Muhalefetlerin tasfiyesi

1923-29 arasında parti içi mücadele ardışık dalgalar halinde yürüdü: Sol Muhalefet (Troçki), Birleşik Muhalefet (Troçki-Zinovyev-Kamenev), Sağ Muhalefet (Buharin-Rikov-Tomski). 1927'de Troçki partiden atıldı, 1929'da sürgüne gönderildi.

Yöntemin kendisi bir sorun üretti. Tartışma, argümanla değil aygıtla kazanıldı: delege dağılımı, atama yetkisi, yayın erişimi. Kim haklıydı sorusundan bağımsız olarak, **bir kere "tartışmayı aygıtla kazanma" alışkanlığı kurulduğunda, o alışkanlık bir daha bırakılmaz.** Aynı yöntem 1930'larda çok daha ağır sonuçlarla tekrarlanacaktır.

BÖLÜM 18

SANAYİLEŞME: BEŞ YILLIK PLANLAR

Neden ve ne kadar hızlı?

1927-28'de tahıl alım krizi patladı: köylü, sanayi malı bulamadığı ve fiyatları düşük bulduğu için tahıl devlete satmıyordu. Kent aç kalma riskiyle karşılaştı. Bu, NEP'in "kim kimi yenecek" sorusunun somut hali oldu.

Karar verildi: hızlı, ağır sanayi öncelikli, merkezî planlı sanayileşme. **Birinci Beş Yıllık Plan** 1928'de başladı (resmen 1929'da onaylandı), 1932'de "dört yılda tamamlandı" ilan edildi. İkinci plan 1933-37, üçüncü plan 1938-41 (savaşla kesildi).

Stalin'in 1931 Şubat'ındaki konuşması, hızın gerekçesini çıplaklıkla anlatır:

"İleri ülkelerden elli-yüz yıl geridiyiz. Bu mesafeyi on yılda kapatmalıyız. Ya bunu yaparız, ya da bizi ezerler."

Bu cümleden **on yıl dört ay sonra** Almanya saldırdı.

Ne yapıldı?

- Magnitogorsk ve Kuznetsk metalürji kombinaları, Dnyeper barajı, Stalingrad ve Harkov traktör fabrikaları, Gorki otomobil fabrikası, Moskova metrosu, Turksib demiryolu.
- Sanayi üretimi 1928-1940 arasında birkaç kat arttı; ölçüm yöntemine göre tahminler değişir, ama ağır sanayide sıçrama tartışmasızdır. SSCB, bu dönemde dünyanın büyük sanayi üreticilerinden biri haline geldi.
- Sanayi işçisi sayısı milyonlarca arttı; kadınlar kitlesel olarak ücretli işgücüne katıldı.

- **Ve sanayi coğrafi olarak doğuya kaydırıldı.** Bu, savunma amaçlı bir tercihti ve 1941'de hayat kurtardı: Alman işgali altındaki bölgelerden 1.500'den fazla fabrika sökülüp Urallara ve Sibirya'ya taşındı, aylar içinde yeniden üretime geçti. Askerî tarihin en olağanüstü lojistik operasyonlarından biridir ve ancak merkezî planlamayla mümkündü.

Bedeller

Dürüst olalım:

- **Tüketim baskılandı.** Kaynak ağır sanayiye aktarıldığı için tüketim malları kıt kaldı; kentlerde konut sıkışıklığı ağırdı (ortak apartman — *kommunalka* — bir kuşağın hayatı oldu).
- **Emek disiplini sertleşti.** 1930'ların sonunda işe geç kalma ve izinsiz iş değiştirme cezai suç haline getirildi (1940 kararnameleleri).
- **Zorunlu çalışma kullanıldı.** Belomor Kanalı gibi bazı projelerde Gulag emeği kullanıldı; koşullar ağırdı ve ölüm oranı yüksekti. Gulag emeği toplam sanayi üretiminin küçük bir kısmıydı, ama varlığı bir gerçektir ve gizlenmez.
- **Kaza ve fire oranı yüksekti.** Hız, niteliğin önüne geçti; "plan rakamını tutturma" baskısı raporlarda şişirmeye yol açtı.

Marksist değerlendirme

Planlamanın kanıtladığı şey: Piyasa olmadan bir ekonominin yönetilebileceği, üstelik tarihte görülmemiş bir hızla sanayileşebileceği. 1929'da Batı büyük bunalıma girip üretimi çökerken, SSCB'nin büyümesi Batılı iktisatçılar için bir sarsıntı oldu. **Bu, kapitalizmin kaçınılmazlığı iddiasına vurulmuş en büyük darbedir.**

Planlamanın gösterdiği sınır: Plan, doğrudan üreticilerin katılımıyla değil, onlar adına yapıldı. İşçi, planın öznesi değil nesnesiydi. Bilgi yukarı doğru akarken çarpıtıldı (ceza korkusu), kararlar aşağı doğru akarken sorgulanamadı.

Bu, Çin dosyamızda Büyük İleri Atılım için söylediğimiz aynısıdır ve bir tesadüf değildir:

Merkezî planlamanın sorunu "merkezî" olması değil, demokratikleştirilmemiş olmasıdır. Bilgi akışı siyasal olarak bastırıldığında plan kör uçar. Sorun teknik değil, kurumsaldır.

BÖLÜM 19

KOLEKTİFLEŞTİRME VE 1932-33 KİTLİĞİ

Süreç

1929'da "tam kolektifleştirme" ilan edildi. Köylülük, kolektif çiftliklerde (*kolhoz*) ve devlet çiftliklerinde (*sovhoz*) birleştirilecekti. 1930 başında hız o kadar arttı ki, Stalin Mart 1930'da "*Başarıdan Gelen Baş Dönmesi*" makalesiyle geri adım attı ve zorlamayı eleştirdi; ardından geri çekilmeler oldu, sonra süreç yeniden hızlandı. 1936'ya gelindiğinde köylü hanelerinin ezici çoğunluğu kolektifleşmişti.

Kulakların "sınıf olarak tasfiyesi" politikası uygulandı: mülke el konması, sürgün, bazı durumlarda ceza. Sürgün edilen hane sayısı için arşiv temelli tahminler yaklaşık 2 milyon kişiyi gösterir (özel iskân bölgelerine gönderilenler).

Köylü direnişi çok yaygındı. En yıkıcı biçimi hayvan kesimiydi: kolektife vermemek için köylüler hayvanlarını kestiler. Sığır ve at sayısı 1928-1933 arasında yarıya yakın düştü; bu, tarımsal çekim gücünün ve protein arzının çöküşü demektir.

Kıtlık

1932-33'te Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Volga bölgesi ve Kazakistan'da büyük bir kıtlık yaşandı. **Milyonlarca insan öldü.**

Rakamlar: Ciddi arşiv çalışmaları (Davies & Wheatcroft başta olmak üzere) SSCB genelinde fazla ölümü kabaca **5,5-7 milyon** aralığında verir; Ukrayna için tahminler 3,5-4 milyon, Kazakistan için 1,5 milyona yakındır (Kazakistan'da orantısız kayıp en ağırıdır, çünkü göçebe hayvancılık zorla yerleşikleştirildi).

Tartışmayı dürüstçe kurmak

Bu, dosyanın en hassas noktasıdır. Üç konumu ayıralım.

Konum 1 — "Planlı soykırım." Kıtlık, Ukrayna ulusunu kırmak için bilinçli olarak tasarlandı (*Holodomor* tezinin güçlü hali). Bugün onlarca ülke bunu soykırım olarak tanır.

Konum 2 — "Kıtlık yaşanmadı / abartıdır." Bir kısım savunucunun konumu.

Konum 3 — Bizim konumumuz. Kıtlık gerçektir ve milyonlarca insan ölmüştür; inkâr edilemez. Ama mevcut arşiv verisi, önceden tasarlanmış bir etnik imha planını desteklemez. Kıtlığın nedenleri şunlardır:

- Kolektifleştirmenin yarattığı üretim çöküşü (özellikle hayvan kesimi ve çekim gücü kaybı);
- 1931 ve 1932'nin kötü hasadı;
- **Ve belirleyici olarak: merkezin gerçek üretim düzeyini bilmemesi ve şişirilmiş rakamlara göre alım kotası koyması.** Yerel kadrolar cezalandırılmaktan korktukları için gerçek hasadı bildirmedi; merkez olmayan tahılı istedi; köylünün tohumluğuna kadar el konuldu.
- Buna, 1932 Ağustos'undaki "üç başak yasası" (kolhoz mülküne el uzatana ağır ceza) ve 1932 sonunda kıtlık bölgelerinde iç pasaport uygulamasıyla hareket kısıtlaması gibi, ölümü artıran idari kararlar eklendi.

Sorumluluk nerededir? Bir soykırım kastında değil; ama **ağır bir siyasal sorumlulukta**. Merkez, uyarılara rağmen kotaları geç düşürdü; dış yardım kabul edilmedi; kıtlık uzun süre resmen inkâr edildi. Bu, Marksist bir dosyanın örtemeyeceği bir sorumluluktur.

Ve buradan çıkan ders, bu dosyanın en çok tekrarlanan dersidir:

Gerçeği söyleyenin cezalandırıldığı bir bilgi sisteminde, merkez kendi ülkesini göremez. Yerel kadro şişirilmiş rakam bildirir; merkez olmayan ürünü ister; fatura köylüye çıkar.

Yirmi altı yıl sonra Çin'de Büyük İleri Atılım'da **birebir aynı mekanizma** işleyecektir (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 7). İki farklı ülke, iki farklı önderlik, aynı kurumsal boşluk, aynı sonuç. Bu tekrar, meselenin kişilerde değil **yapıda** olduğunun kanıtıdır.

1936 ANAYASASI VE TOPLUMSAL KAZANIMLAR

Anayasa

1936 Anayasası (*Stalin Anayasası*), o günün dünyasında ileri hükümler içeriyordu: genel, eşit, doğrudan ve gizli oy; sınıf temelli oy kısıtlamalarının kaldırılması; çalışma hakkı, dinlenme hakkı, yaşlılık ve hastalıkta güvence hakkı, ücretsiz eğitim ve sağlık hakkı; kadın-erkek eşitliği; ırk ve ulus ayrımının cezalandırılması.

Karşılaştırma ölçüsü olsun diye: ABD'de siyahların oy hakkı fiilen 1965'e kadar engellenmeye devam etti; İsviçre'de kadınlar federal düzeyde 1971'de oy hakkı aldı.

Ama: Anayasanın 126. maddesi, komünist partiyi "bütün örgütlerin çekirdeği" olarak tanımladı ve tek parti sistemini anayasallaştırdı. Genel ve gizli oy hükmü, tek aday listesiyle uygulandı. **Yani metin ileri, uygulama sınırlıydı.** Ve 1937-38 tam da bu anayasanın yürürlüğe girdiği yıllarda yaşandı.

Ölçülebilir kazanımlar

Bunlar dosyanın küçümsemeyeceği olgulardır:

- **Okuryazarlık:** 1897'de yaklaşık yüzde 21; 1926'da yaklaşık yüzde 51; 1939 sayımında 9-49 yaş için yüzde 81'in üzerinde. Bir kuşakta bir ülke okur yazar hale getirildi.
- **Sağlık:** Ücretsiz ve yaygın sağlık sistemi kuruldu; salgın hastalıklar denetim altına alındı; hekim sayısı kat kat arttı. Yaşam beklentisi 1920'lerdeki 40'lı yıllardan savaş öncesinde 45-50'ye, savaş sonrasında hızla 60'ların üzerine çıktı.
- **Kadınlar:** Yalnızca hukuki eşitlik değil, kitlesel istihdam, kreş ağı, kadın hekim ve mühendis oranlarında dünya ölçeğinde öncülük. 1930'ların sonunda Sovyet hekimlerinin çoğunluğu kadındı.
- **Ulusal cumhuriyetler:** Orta Asya cumhuriyetlerinde alfabe, okul, üniversite, tiyatro ve yayın kuruldu; daha önce yazılı dili olmayan halklara yazı verildi (*korenizatsiya* politikası). Bu politika 1930'ların ortasından itibaren zayıflatıldı ve Rusça'nın ağırlığı arttı — ama ilk dönemin kazanımları kalıcı oldu.
- **İşsizlik ortadan kalktı.** 1930'da son işsizlik bürosu kapatıldı. Bu, kapitalizmin hiçbir zaman başaramadığı bir şeydir ve tesadüf değildir: işsizlik, kapitalizmde bir arıza değil bir düzenleyicidir (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 15).

Ve 1929'daki Büyük Bunalım'ın gölgesinde şunu söylemek gerekir: Batı'da milyonlarca insan iş ararken, Sovyetler Birliği'nde işgücü açığı vardı. Dönemin dünyasında bunun ideolojik etkisi muazzamdı.

BÖLÜM 21

1937-38: TASFİYELER

Rakamlar

Bu konuda dosya, arşiv verisine dayanır ve iki yönde de abartıyı reddeder.

Sovyet arşivlerinin 1990'larda açılmasıyla erişilen NKVD kayıtlarına göre 1937-1938'de:

- **Tutuklanan:** yaklaşık **1,58 milyon** kişi (siyasal suçlamalarla).
- **İdam edilen:** yaklaşık **681.692** kişi.
- Geri kalanı kamplara, hapse ve sürgüne gönderildi.

Gulag sistemine ilişkin arşiv verileri, kamplardaki eşzamanlı mevcudun 1930'lar boyunca 1-1,5 milyon bandında olduğunu, 1950'lerin başında yaklaşık 2,5 milyona ulaştığını gösterir.

Soğuk Savaş döneminde dolaşan "20 milyon", "40 milyon", "60 milyon" gibi rakamlar arşiv verisiyle desteklenmez. Bu rakamlar çoğunlukla nüfus tahminlerinden geriye doğru hesaplama yoluyla ve savaş kayıplarıyla karıştırılarak üretilmiştir.

Ama bu düzeltme bir savunma değildir. 681.692 idam, iki yılda, savaş yokken, kendi ülkesinde. Bu rakam kendi başına ürkütücüdür ve hiçbir bağlam onu normalleştiremez.

Kim öldü?

Bu sorunun cevabı, tasfiyelerin yalnızca "muhaliflerin bastırılması" olmadığını gösterir:

- Parti kadroları: 1934'te 17. Kongre'ye seçilen Merkez Komitesi üyelerinin çoğunluğu.
- **Kızıl Ordu komuta kademesi:** Mareşal Tuhaçevski dahil üst komuta büyük ölçüde tasfiye edildi. Bu, 1941'de ordunun komuta zaafının doğrudan nedenlerinden biridir.
- Sıradan yurttaşlar: 1937 Temmuz'undaki 00447 sayılı NKVD emri, bölgelere **kota** verdi — kaç kişinin "birinci kategori" (idam) ve "ikinci kategori" (kamp) olacağı önceden sayıyla belirlendi. Yerel organlar kotayı artırmak için izin istedi ve aldı.
- Ulusal operasyonlar: Polonyalılar, Almanlar, Koreliler ve diğer topluluklara yönelik toplu operasyonlar yürütüldü.

Nasıl açıklanır?

Dürüst bir çözümleme birkaç etkeni birden görmelidir:

1. Uluslararası tehdit gerçektir. 1936'da Almanya-Japonya Anti-Komintern Paktı imzalandı; İspanya'da iç savaş sürüyordu; Sovyet önderliği yakın bir savaş bekliyordu. Ama gerçek bir tehdit, kitlesel bir iç kırımını açıklamaz — üstelik ordunun komutasını yok etmek, tehdiye karşı hazırlığı zayıflatmıştır.

2. Aygıtın kendi mantığı. Kota sistemi, cezalandırma organını bir üretim birimine çevirdi. Kotayı dolduramamak da suçtu. Bir kere böyle bir mekanizma kurulduğunda kendi kendini besler: itiraflar yeni isimler üretir, yeni isimler yeni kotalar.

3. Ve asıl neden — kurumsal boşluk. Bu dosyanın tezi burada da geçerlidir: **denetlenmeyen bir aygıt, kendi mantığıyla hareket eder.** 1937'de partiyi, orduyu ve toplumu tasfiye eden organı denetleyecek bağımsız hiçbir kurum yoktu. Ne bağımsız yargı, ne işleyen sovyet denetimi, ne parti içinde muhalefet hakkı — 1921'de "geçici" olarak konan hizip yasağı hâlâ yürürlükteydi (Bölüm 13).

Sorumluluk

Bu dosya, sorumluluğu kişiselleştirmez ama dağıtmaz da. Stalin, Genel Sekreter ve fiilî önder olarak, 00447 gibi emirlerin ve idam listelerinin onaylanmasında doğrudan sorumluluk taşır; imzalı belgeler arşivdedir. Yejev ve aygıtı uygulayıcıdır. Yerel kadroların bir kısmı, kendini kurtarmak ya da yükselmek için ihbarı çoğaltmıştır.

Ve şunu da yazmak gerekir: **1939'da Yejev görevden alınıp idam edildi, bazı davalar geri alındı, on binlerce kişi serbest bırakıldı.** Yani rejimin kendisi bir aşırılık olduğunu kabul etti — ama mekanizmayı kurumsal olarak sökmedi.

Yoldaş, buradan çıkaracağımız ders üç cümledir:

Bir hareketin en büyük tehlikesi düşmanı değil, kendi denetimsiz aygıtıdır.

"Olağanüstü koşullar" gerekçesiyle askıya alınan güvenceler, koşullar geçtiğinde geri getirilmezse kalıcılaşır.

Ve bir devrim, kendi kadrolarını yediğinde, yiyecek başka bir kadro yetiştiremez. 1941'de ordunun komutasız kalması, 1953'te önderliğin niteliksiz kalması ve 1956'da partinin kendini savunamaması — üçü de aynı kaynaktan gelir.

BÖLÜM 22

FAŞİZMİN YENİLGİSİ

Savaş öncesi

Sovyet diplomasisi 1930'lar boyunca Batı'yla **kolektif güvenlik** arayışına girdi: Milletler Cemiyeti'ne üyelik (1934), Fransa ve Çekoslovakya'yla karşılıklı yardım antlaşmaları (1935), İspanya Cumhuriyeti'ne destek.

Bu arayış Münih'te çöktü. Eylül 1938'de İngiltere ve Fransa, Çekoslovakya'yı Hitler'e teslim etti; Sovyetler Birliği görüşmelere çağrılmadı bile. Yazın 1939'da Moskova'daki üçlü askerî görüşmeler İngiliz ve Fransız heyetlerinin yetkisizliği yüzünden sonuçsuz kaldı.

Ağustos 1939'da Molotov-Ribbentrop Paktı imzalandı. Bu, dosyanın geçiştirmeyeceği bir konudur:

- *Savunulabilir yanı:* Sovyetler Birliği savaşa hazır değildi ve iki cepheli savaş riski taşıyordu (Japonya'yla Halhin Gol çatışması aynı yaz sürüyordu). Pakt, yaklaşık 22 ay kazandırdı ve bu sürede sanayi doğuya kaydırıldı, ordu genişletildi.
- *Eleştirilecek yanı:* Gizli protokolle Doğu Avrupa'da nüfuz alanı paylaşıldı; Baltık ülkelerinin ilhakı ve Polonya'nın doğusuna girilmesi bu protokole dayandırıldı. Bu, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ilkesiyle bağdaşmaz. Ayrıca pakt döneminde Alman faşizmine yönelik propaganda yumuşatıldı; bu, dünya komünist hareketinde ciddi bir kafa karışıklığı yarattı.

Dürüst konum: Taktik gerekçe anlaşılabilir; gizli protokolün içeriği savunulamaz. İkisini birden söylemek, tarafgirlik değil dürüstlüktür.

Gizli protokolde tam olarak ne yazıyordu?

Yoldaş, bu konuda tartışmaya gireceksen ezber cümlelerle giremezsin. Karşı taraf belgeyi biliyor. Sen de bileceksin.

23 Ağustos 1939 — Gizli Ek Protokol. Saldırmazlık paktının kendisi yayımlandı; yanına iliştirilen dört maddelik ek protokol yayımlanmadı. İçeriği şuydu:

1. **Baltık.** Baltık devletlerinde bir toprak-siyaset yeniden düzenlemesi olursa, **Litvanya'nın kuzey sınırı** iki tarafın nüfuz alanları arasındaki sınır sayılacaktı. Yani Finlandiya, Estonya ve Letonya Sovyet alanında, Litvanya Alman alanında kalıyordu.
2. **Polonya.** Polonya devletinde bir yeniden düzenleme olursa, iki nüfuz alanı **Pisa, Narev, Vistül ve San nehirleri hattı** boyunca ayrılacaktı. Protokolün kendi ifadesiyle: bağımsız bir Polonya devletinin

sürdürülmesinin iki tarafın çıkarına olup olmadığı ancak "sonraki siyasi gelişmelerin seyri içinde" belirlenebilecekti.

3. **Güneydoğu Avrupa.** Sovyet tarafı **Besarabya**'ya ilişkin çıkarını bildirdi; Alman tarafı bu bölgeye "tam siyasi ilgisizliğini" beyan etti.

4. **Gizlilik.** Protokol "kesinlikle gizli" tutulacaktı.

28 Eylül 1939 — Sınır ve Dostluk Antlaşması. Polonya işgalinden sonra hat yeniden çizildi. Almanya daha fazla Polonya toprağı aldı; karşılığında **Litvanya, Alman alanından Sovyet alanına geçirildi** (Şeşupè'nin sol yakasındaki "Litvanya Şeridi" hariç). Ek gizli maddeler iki işgal bölgesi arasında nüfus mübadelesini düzenledi ve **taraplardan hiçbirinin kendi topraklarında "Polonya ajitasyonu"na izin vermemesini** hükme bağladı. Aynı gün yayımlanan ortak bildiri, "Polonya devletinin çöküşünden doğan sorunların kesin olarak çözüldüğünü" ilan ediyor ve Almanya ile Batılı müttefikler arasındaki savaşın sona ermesinin "bütün halkların gerçek çıkarına" olacağını söylüyordu.

10 Ocak 1941 — üçüncü gizli protokol. Almanya, Şeşupè'nin batısındaki Litvanya Şeridi üzerindeki iddiasından **7,5 milyon dolar karşılığında** vazgeçti.

Kâğıt üstünde kalmayan taraf: ekonomi

Pakt yalnızca diplomatik değildi. 19 Ağustos 1939 ticaret anlaşması ve onu genişleten 11 Şubat 1940 ile 10 Ocak 1941 anlaşmaları, abluka altındaki Alman savaş ekonomisine düzenli hammadde akıttı. Sevkiyat kalemleri arasında yaklaşık **1,6 milyon ton tahıl, 900 bin ton petrol, 500 bin ton demir cevheri, 200 bin ton pamuk, 140 bin ton manganez, 18 bin ton kauçuk** vardı. 1940 Temmuzunda Alman belgeleri ayda 150 bin ton ham petrol teslimatından söz ediyordu. Haziran 1940'ta Sovyet malları Alman ithalatının yarısından fazlasını oluşturuyordu. Karşılığında Almanya makine, teknoloji ve silah sistemleri verdi — 650 milyon Reichsmark'lık sanayi malı, uçaksavar topları, altın.

Yoldaş, bu rakamları düşmandan öğrenme. Bunları bilmeyen bir komünist, tartışmada ilk soruda düşer. Bilen bir komünist ise şunu sorabilir: *Aynı yıllarda Amerikan ve İngiliz sermayesi Alman sanayisine ne satıyordu?* Cevap, tartışmanın zeminini değiştirir — ama Sovyet sevkiyatını yok saymaz.

Belgenin kendi tarihi: inkârdan itirafa

Bu, dosyanın ana tezine bağlanan kısımdır ve atlanmamalıdır.

- Gizli protokolün **Alman kopyaları** savaşın sonunda ele geçirildi ve Nürnberg yargılamalarında gündeme geldi.
- Sovyet tarafı, protokolün varlığını **onlarca yıl inkâr etti**. Resmî tez, belgelerin Batı uydurması olduğuydu.
- 1989'da, Baltık cumhuriyetlerindeki basınç altında, **Aleksandr Yakovlev başkanlığındaki komisyon** konuyu inceledi. **24 Aralık 1989'da SSCB Halk Temsilcileri Kongresi**, protokollerini kabul eden ve mahkûm eden bir karar aldı.
- Sovyet **asılları** ise ancak **1992'de** arşivlerde bulunup yayımlandı.

Yani belge elli yıl boyunca vardı ve elli yıl boyunca yok sayıldı.

Yoldaş, buradaki asıl ders şudur: Sorun yalnızca 1939'da imzalanan protokol değildir. Sorun, o protokolün **kendi hareketinden elli yıl gizlenmesidir.**

Bir belgeyi düşmandan gizleyebilirsin; bu istihbarattır. Kendi sınıfından gizlersen, bu istihbarat değil **hesap verebilirliğin yokluğudur** — ve bu dosyanın baştan sona izini sürdüğü hastalığın ta kendisidir.

Bedeli de ağır oldu: 1989'da gerçek dışarıdan, üstelik anti-komünist bir çerçeve içinde patladığında, sosyalizmi savunacak olanların elinde hazırlıklı tek cümle yoktu. İnkâr, düşmanın en güçlü kozunu düşmanın eline biz koyduk demektir.

CIPOML çizgisinden nasıl okunur?

Marksist-Leninist gelenek bu konuda üç ayrı şeyi ayırır. Bu ayrımı yapmayan her cümle ya teslimiyet ya da savunuculuk olur.

Bir: Paktın kendisi savunulur. Enver Hoca'nın konumu açıktır. *Stalin'le Görüşmelerim*'de paktı, Stalin'in "Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın ertelenmesi, savunmayı daha da güçlendirmek için zaman kazanılması" amacıyla imzaladığı bir adım olarak anlatır; onu "tehlikeyi geçici olarak savuşturmak için bir *modus vivendi*" diye niteler. İngiltere ve Fransa'nın anti-faşist ittifak önerilerini reddetmesini ise şöyle açıklar: Hitlerciler'in "Bolşevizm tohumunu" yok etmesini ve kendileri için "kestaneleri ateşten çıkarmasını" umuyorlardı. Münih (Eylül 1938) bunun kanıtıdır: Çekoslovakya Hitler'e teslim edilirken Sovyetler Birliği masaya çağırılmadı bile. **Emperyalizmin paktı ahlaken kınaması riyakârlıktır** — kendisi bir yıl önce aynısını, üstelik gizli protokolsüz, açıkça yapmıştı.

İki: Gizli protokolün içeriği savunulmaz. Burada geleneğin metinlerinde bir boşluk olduğunu dürüstçe kaydetmek gerekir: Hoca paktı savunur, **gizli protokolü tartışmaz** — çünkü o yazdığı yıllarda Moskova protokolün varlığını inkâr ediyordu. Bugün belge ortadadır ve inkâr edilemez. Halkların kaderinin, o halklara sorulmadan, iki devlet arasında nehir hatlarıyla bölüşülmesi **Leninist ulusal sorun konumuyla bağdaşmaz**. Lenin'in Rus emperyalizminden devraldığı ilk kopuş noktası tam olarak buydu: gizli antlaşmaların yayımlanması, ilhakların reddi, kendi kaderini tayin hakkı. 1939'un protokolü bu ilkeye değil, klasik nüfuz alanı diplomasisine aittir.

Üç: "İki totalitarizm" tezi reddedilir. Burjuva tarih yazımının bugünkü kullanımı — Avrupa Parlamentosu'nun 23 Ağustos'u "totaliter rejimlerin kurbanları günü" ilan etmesinden Doğu Avrupa'nın resmî tarih ders kitaplarına kadar — paktı, **faşizmle sosyalizmi eşitlemek** için kullanır. Bu, tarihsel olarak yanlıştır ve siyaseten kasıtlıdır. Nazizm, tekelci sermayenin en gerici kesiminin açık terörist diktatörlüğüydü; hedefi imhaydı ve programını Avrupa'da uyguladı. Sovyetler Birliği, yozlaşmalarına ve bu protokole rağmen, o savaşı kazanan ve kampları açan güçtü. **Bir taktik anlaşmayı ortak bir toplumsal doğa kanıtı diye sunmak, tarihsel materyalizm değil propagandadır.**

KAVRAM: ÜÇ KONUM, ÜÇ SONUÇ

(a) İnkârcı konum: "Gizli protokol yoktur / uydurmadır." — Belgeyle çürütülmüştür. Bunu savunan bir yoldaş, ilk tartışmada hareketi utandırır.

(b) Teslimiyetçi konum: "Pakt Hitler'le ittifaktı; SSCB de aynı şeydi." — Münih'i, üçlü görüşmelerin sabote edilmesini, Halhin Gol'ü ve 1941-45'i silmek zorundadır. Tarihsel değil, siyasi bir konumdur.

(c) Marksist-Leninist konum: Pakt, emperyalizmin dayattığı yalnızlıkta alınmış **savunulabilir bir taktiktir**; gizli protokolün ilhakçı içeriği **savunulamaz**; ve protokolün elli yıl gizlenmesi, paktın kendisinden **daha ağır bir siyasi hatadır**.

Üçü aynı anda söylenir. Biri eksik kalırsa öbür ikisi de çöker.

Savaş

22 Haziran 1941'de Almanya saldırdı. İlk aylar felaketti: milyonlarca esir, Minsk, Kiev, Smolensk'in düşüşü, Leningrad'ın 872 gün süren kuşatması.

Sonra dönüş başladı: **Moskova (Aralık 1941), Stalingrad (Kasım 1942-Şubat 1943), Kursk (Temmuz 1943)** ve Bagration Harekâtı (1944). Kızıl Ordu Berlin'e girdi.

Rakamlar tartışmayı kapatır. Nazi Almanyası'nın askerî kayıplarının ezici çoğunluğu Doğu Cephesi'nde verildi. Savaşın belirleyici muharebeleri burada yapıldı.

Sovyet kaybı: Rusya Bilimler Akademisi'nin 1993 tarihli çalışmasına göre yaklaşık **26,6 milyon** — bunun 8,7 milyonu askerî, geri kalanı sivil. Bir ülkenin nüfusunun yaklaşık yedide biri.

Genç yoldaş, bir kere daha oku: Yirmi altı milyon altı yüz bin.

Bugün Avrupa'da faşizmin yenilmiş olması, ırk yasalarının yürürlükte olmaması, ölüm kamplarının kapatılmış olması — bunlar öncelikle bu ölümlerin eseridir. **Sovyetler Birliği'ne dair ne düşünürsen düşün, bu borç ödenmemiştir.**

Ve bu neyle mümkün oldu?

Zafer bir mucize değildi. Üç şeyle mümkün oldu:

1. **1928-41 sanayileşmesi.** Kolektifleştirilmemiş ve sanayileşmemiş bir Rusya, Wehrmacht'a karşı duramazdı.
2. **Merkezî planlamanın seferberlik kapasitesi.** 1.500'den fazla fabrikanın sökülüp doğuya taşınması ve aylar içinde üretime geçmesi, piyasa koşullarında düşünülemezdi.
3. **Halkın kendi düzenini savunması.** Toprağı, işi, okulu ve hastanesi olan insanlar savaştı. Bu, bir vatanseverlik meselesi olduğu kadar bir sınıf meselesidir.

BÖLÜM 23

SAVAŞ SONRASI VE SON YILLAR

Yeniden inşa

Savaş, ülkenin Avrupa yakasını harabeye çevirmişti: 1.700 kent, 70 binden fazla köy, on binlerce fabrika ve okul yıkılmıştı. Buna rağmen sanayi üretimi 1948'de savaş öncesi düzeyi geçti. 1947'de karne sistemi kaldırıldı ve para reformu yapıldı — Batı Avrupa'nın çoğundan önce. 1949'da atom bombası denendi; ABD'nin nükleer tekeli kırıldı.

Bu on yıl, ayrıca dünya tarihinin en büyük dekolonizasyon dalgasının arka planıdır: Sovyetler Birliği'nin varlığı, ulusal kurtuluş hareketlerine hem siyasal hem maddi bir dayanak sağladı. Çin, Vietnam, Kore, Küba, Cezayir — hepsinin arkasında bu denge vardır.

Soğuk Savaş

1946-49 arasında bloklaşma tamamlandı: Truman Doktrini ve Marshall Planı (1947), NATO (1949), Doğu Avrupa'da "halk demokrasileri", COMECON (1949), Varşova Paktı (1955).

Doğu Avrupa konusunda dürüst olmak gerekir. Bu ülkelerde toplumsal dönüşümler gerçektir (toprak reformu, sanayileşme, okuryazarlık, sosyal haklar). Ama rejimler büyük ölçüde Sovyet ordusunun varlığıyla ve Moskova'nın belirlediği kadrolarla kuruldu; iç dinamikle değil. Bu, 1956'da Macaristan'da ve 1968'de Çekoslovakya'da patlayacak sorunun kaynağıdır (Bölüm 29).

Yugoslavya kopuşu (1948) ayrıca öğreticidir: Tito, kendi partizan gücüyle iktidara gelmiş tek Doğu Avrupa önderiydi ve tam da bu yüzden Moskova'ya tabi olmayı reddetti. Kopuşun ardından Kominform'un dili düşmanca oldu ve bir dizi ülkede "Titocu" suçlamasıyla tasfiyeler yapıldı.

Son yıllar ve son metin

Savaş sonrası dönemde ideolojik sertleşme yaşandı: Jdanov döneminde sanat ve edebiyat üzerinde sıkı denetim, Lisenko'nun sözde-bilimsel tarım biyolojisinin genetiğe karşı desteklenmesi (bilime doğrudan zarar veren bir hata), 1948-53 arasında yükselen "kozmpolitizm karşıtı" kampanya ve 1953'teki "Doktorlar Komplosu" — açıkça antisemitik bir ton taşıyan bir iddia. Bunlar dosyanın savunmadığı, açıkça hata sayması gereken uygulamalardır.

Öte yandan Stalin'in son teorik metni, **SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları (1952)**, ilginç bir gerçekçilik taşır. Orada şunlar söylenir: sosyalizmde de nesnel ekonomik yasalar işler ve iradeyle çiğnenemez; meta üretimi ve değer yasası sosyalizmde varlığını sürdürür; kolektif çiftlik mülkiyeti ile devlet mülkiyeti arasındaki fark aşılmadan komünizme geçilemez.

Bu metnin önemi şudur: Stalin, "sosyalizm kuruldu, çelişkiler bitti" anlayışını kendisi düzeltmeye çalışıyordu. Ama bunu bir kurumsal reform programına dönüştürmedi — ve bir yıl sonra öldü.

Ekim 1952'de 19. Kongre toplandı (önceki kongre 1939'daydı — on üç yıl arayla). Politbüro kaldırılıp geniş bir Başkanlık Divanı kuruldu. 5 Mart 1953'te Stalin öldü.

BÖLÜM 24

STALİN DÖNEMİNİN BİLANÇOSU

Genç yoldaşın en çok ihtiyaç duyduğu şey burada: **çift sütunlu, dürüst bir hesap.**

Kazanım hanesi

- Geri bir tarım ülkesinin dünyanın ikinci sanayi gücüne dönüşmesi
- Okuryazarlığın yüzde 20'lerden yüzde 80'lerin üzerine çıkması
- İşsizliğin ortadan kaldırılması
- Ücretsiz sağlık ve eğitimin evrenselleşmesi; yaşam beklentisinde büyük sıçrama
- Kadınların hukuki ve fiili konumunda dünya ölçeğinde öncü dönüşüm
- Ulusal cumhuriyetlerde dil, alfabe, okul ve kültür kurumlarının inşası
- **Faşizmin yenilgisinde belirleyici rol**
- Sömürge halkları için, kapitalizmin tek yol olmadığını gösteren bir örnek

Zarar hanesi

- 1932-33 kıtlığı: 5,5-7 milyon fazla ölüm (aralık tartışmalıdır)
- 1937-38: ~1,58 milyon tutuklama, ~681.692 idam
- Gulag sistemi ve zorunlu çalışma
- Kızıl Ordu komuta kademesinin tasfiyesi ve 1941'deki bedeli
- Parti içi tartışmanın aygıtla kapatılması; hizip yasağının kalıcılığı
- Molotov-Ribbentrop gizli protokolü ve içeriğinin elli yıl boyunca inkâr edilmesi
- Lisenko'culuk; savaş sonrası ideolojik kampanyalar ve antisemitik ton
- Doğu Avrupa'da rejimlerin iç dinamiklerle değil dışarıdan kurulması

Ama asıl hane: yapısal olan

Bu iki listeyi toplayıp çıkarmak Marksist bir bilanço değildir. Marksist soru şudur:

Bu dönem, sosyalizmi geri dönüşsüz kılacak şeyi üretti mi?

Cevap hayırdır. Ve nedeni şudur:

Sosyalizm, üretim araçlarının devletleştirilmesinden ibaret değildir. Devletleştirme gerekli ama yeterli olmayan bir adımdır. İkinci ve asıl adım — **işçi sınıfının, planı yapan, denetleyen, yöneticileri seçen ve geri çağıran kurumsal organlara sahip olması** — hiçbir zaman atılmadı.

1917'de bu organ vardı: **sovyet**. 1921'e gelindiğinde işlevini yitirmişti (Bölüm 13). Otuz yıl boyunca yerine bir şey konmadı.

Sonuç şuydu: üretim araçları hukuken "bütün halkın", fiilen **parti-devlet aygıtının** elindeydi. Bu aygıt, kendi ayrıcalıklarına sahip, kendi kadrolarını atayan, kimseye hesap vermeyen bir toplumsal katmandı.

Böyle bir katmanı ne durdurur?

Cevap: örgütlü ve denetim yetkisine sahip bir işçi sınıfı. SSCB'de yoktu.

Ve dosyanın merkezî tezi budur, yoldaş:

Stalin dönemi, sosyalizmi bir kişinin ve bir kadronun doğru kararlarına bağımlı hale getirdi. Bu, o kişi ve kadro doğru karar verdiği sürece işler. Onlar gittiğinde çöker.

1953'te tam olarak bu oldu. Ve 1956'da olan, bir kişinin ihanetinden çok, **hiçbir kurumun onu durduramamasıydı.**

Stalin Gerçeği yazımızda söylediğimiz gibi: sosyalizm iyi önderlerin varlığına bağlı bir denge olamaz; kitlelerin denetimine dayanan kurumsal bir güvenceye ihtiyacı vardır.

KISIM III — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	"ANTI-KOMÜNİST" ANLATI	"SAVUNMACI" ANLATI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
Sanayileşme	Zorla çalıştırma ekonomisi	Kusursuz bir mucize	Tarihte eşi az görülen gerçek bir sıçrama; ağır tüketim baskısı ve zorunlu çalışma unsuruyla birlikte
Kolektifleştirme	Köylülüğe karşı savaş	Zorunlu ve doğru bir adım	Gerekli ama yıkıcı biçimde uygulandı; hayvan kaybı ve üretim çöküşü doğrudan sonuçtur
1932-33 kıtlığı	Planlı soykırım	Olmadı / abartı	Gerçek; 5,5-7 milyon; kasıt değil ama ağır siyasal sorumluluk — kaynağı bastırılmış bilgi akışı
1937-38	20-40 milyon kurban	Düşman ajanlarının temizliği	Arşiv: ~1,58 milyon tutuklama, ~681.692 idam. Abartı da inkâr da reddedilir
Molotov-Ribbentrop	Faşizmle ittifak; "iki totalitarizm"	Zorunlu ve tümüyle haklı taktik; protokol uydurmadır	Taktik savunulabilir, protokolün ilhakçı içeriği savunulamaz, elli yıllık inkâr paktın kendisinden ağır bir hatadır
İkinci Dünya Savaşı	"Bir totaliterin ötekini yenmesi"	Salt askerî deha	26,6 milyon ölü; zaferi mümkün kılan sanayileşme, planlama ve halkın kendi düzenini savunması
1936 Anayasası	Vitrin	Dünyanın en ileri anayasası	Metin gerçekten ileri; uygulama tek parti ve tek liste ile sınırlı
Dönemin genel bilançosu	Kesintisiz felaket	Sosyalizmin altın çağı	Büyük kazanımlar + ağır bedeller + sosyalizmi geri dönüşsüz kılacak kurumsal yapının kurulamaması

KISIM IV

REVİZYONİZM VE RESTORASYON (1953-1991)

Kısımın tezi: SSCB 1991'de yıkılmadı; 1991'de yalnızca hukuki kabuğu kaldırıldı. Asıl kopuş 1956'da siyasal, 1965'te iktisadi düzeyde gerçekleşti. Bu kırk yıl, bir toplumsal katmanın —nomenklaturanın— üretim araçları üzerindeki fiilî tasarrufunu adım adım hukuki mülkiyete çevirmeye hazırlandığı dönemdir. 1991, sürecin başlangıcı değil sonucudur.

BÖLÜM 25

1953: BOŞLUK VE İKTİDAR MÜCADELESİ

Stalin 5 Mart 1953'te öldü. Ve o an, dosyanın bütün tezinin sınındığı andır.

Kimin karar vereceğine dair hiçbir kural yoktu. Ne bir seçim mekanizması, ne bir sovyet oylaması, ne bir parti kongresi süreci. İktidar, Başkanlık Divanı'ndaki birkaç kişinin kendi aralarındaki pazarlığıyla el değiştirdi.

Bunu bir an durup düşünelim, yoldaş. Dünyanın ilk işçi devleti, kuruluşundan otuz altı yıl sonra, en üst düzeydeki iktidar geçişini **kural olmadan** yapıyordu. Bu bir ayrıntı değil; sistemin karakterine dair belgedir.

Seyir: Beria (İçişleri), Malenkov (Bakanlar Kurulu) ve Kruşçev (parti sekreterliği) arasında üçlü bir denge kuruldu. Haziran 1953'te Beria, Kruşçev ve Jukov'un örgütlediği bir operasyonla tutuklandı ve aynı yıl idam edildi — bir mahkeme kararıyla değil, fiilen bir iç darbeye. 1955'te Malenkov tasfiye edildi. Kruşçev 1953'te Birinci Sekreter, 1958'de aynı zamanda Başbakan oldu.

Aynı dönemde gerçek ve olumlu adımlar da atıldı: kitlesel salıverme ve iade-i itibar başladı (Gulag mevcudu birkaç yıl içinde büyük ölçüde azaldı), "Doktorlar Komplosu" iddiası düşürüldü, terör aygıtı geriletildi. Bunlar doğru adımlardı ve dosya bunları olumlar.

Ama dikkat: Terör aygıtının geriletilmesi ile işçi sınıfının denetim organlarının kurulması iki ayrı şeydir. Birincisi yapıldı, ikincisi yapılmadı. **Baskının azalması, demokratikleşme değildir — nomenklaturanın kendi güvenliğini sağlamasıdır.**

1937'de tasfiye edilenlerin çoğunluğu parti kadrolarıydı. 1953'ten sonra bir daha hiçbir üst kadro idam edilmedi. Aygıt, kendini dokunulmaz kıldı. **Ayrıcalıklı katmanın kalıcılığı buradan başlar.**

BÖLÜM 26

20. KONGRE (1956): TEORİK KOPUŞUN ANATOMİSİ

Ne oldu?

SBKP'nin 20. Kongresi Şubat 1956'da toplandı. 25 Şubat gecesini, delegelere kapalı oturumda Kruşçev'in "*Kişiyi Tapınma ve Sonuçları Üzerine*" raporu okundu — tarihe "gizli rapor" olarak geçti.

Ama dosyamız açısından asıl mesele gizli rapor değil, **kongrenin açık oturumlarında kabul edilen üç tezdin.**

Üç tez ve neden yanlış olduğu

Tez 1: "Barış içinde bir arada yaşama" dış politikanın genel çizgisidir.

Lenin de farklı toplumsal sistemlere sahip devletlerin bir arada var olabileceğini kabul ederdi; bu, geçici ve taktik bir durumdur. 20. Kongre'nin yaptığı farklıdır: bir arada yaşamayı **stratejik hat** haline getirdi ve bunu emperyalizmin karakterine dair bir değerlendirmeye bağladı.

Sonuç: uluslararası ilişkiler, sınıf mücadelesinin bir biçimi olmaktan çıkıp devletler arası denge yönetimine dönüştü. Ulusal kurtuluş hareketlerine destek, bu dengeyi bozmadığı ölçüde sürdürüldü.

Tez 2: Sosyalizme "barışçıl geçiş" parlamento yoluyla mümkündür.

Bu, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'tan ve Lenin'in *Devlet ve Devrim*'inden beri reddedilen bir tezdır: **işçi sınıfı hazır devlet aygıtını ele geçirip kendi amaçları için kullanamaz; onu parçalamak zorundadır.**

Ve bu tezin bedeli somut olarak ödendi. **Şili, 11 Eylül 1973.** Allende hükümeti tam da "barışçıl geçiş" hattını izledi: seçimle geldi, orduyu ve devlet aygıtını olduğu gibi bıraktı, anayasal sınırlar içinde kaldı. Sonuç, bombalanan bir başkanlık sarayı ve on yedi yıllık bir diktatörlük oldu.

Tez 3: SBKP "bütün halkın partisi", Sovyet devleti "bütün halkın devleti"dir. (Bu formül 1961'deki 22. Kongre'de programa girdi.)

Bu, **proletarya diktatörlüğünün açıkça terk edilmesidir.** Ve teorik olarak en ağır olanıdır: bir devletin sınıf karakteri olmadığını söylemek, Marksizmin devlet teorisinin tamamını reddetmektir.

Pratikte anlamı şudur: parti artık kendini bir sınıfın öncüsü değil, "bütün halkın" temsilcisi sayar. Bu durumda, parti içindeki ayrıcalıklı katmanın çıkarı ile işçinin çıkarı arasındaki fark, tanım gereği görünmez olur.

Yöntem sorunu: eleştiri nasıl yapılmaz?

Yoldaş, burada bir şeyi ayırmamız gerekiyor. **Stalin dönemine eleştiri yöneltmek yanlış değildir; bu dosyanın Kısım III'ü baştan sona bunu yapar.** Sorun, eleştirinin *nasıl* yapıldığındadır.

Gizli rapor üç yöntemsel hata yaptı:

1. Yapısal sorunu kişiye indirgedi. Rapor, otuz yılın bütün hatalarını "kişiye tapınma"yla, yani Stalin'in kişilik özellikleriyle açıkladı. Böylece asıl soru — *bu aygıt neden denetlenemedi?* — hiç sorulmadı.

Bu, kendini koruyan bir açıklamadır. Çünkü raporu okuyanların ve dinleyenlerin çoğu, anlatılan olayların içinde bulunmuş kişilerdi. Kruşçev'in kendisi 1937-38'de Moskova ve Ukrayna parti örgütlerinin başındaydı ve imzalı onay listeleri arşivdedir. **"Suçlu tek bir kişiydi" demek, geri kalan herkesi aklamının en pratik yoluydu.**

2. Eleştiriye kitlelere değil, kapalı kapı ardına taşıdı. Rapor gizli oturumda okundu, SSCB'de yıllarca resmen yayımlanmadı; ama kısa sürede Batı basınına ulaştı. Yani Sovyet işçisi kendi tarihini kendi partisinden değil, düşmanın gazetesinden öğrendi.

3. Doğruyla yanlış ayırmadı, tümünü attı. Sanayileşme, savaş zaferi, kültür devrimi — hepsi aynı çuvala kondu. Bunun sonucu, dünya komünist hareketinde bir kimlik krizi oldu: kırk yıl savunulan her şey bir gecede "sapma" ilan edilirse, kadro neye güvenecektir?

Ve bu, doğrudan bizim Yoldaşça Eleştirmek kitabımızın konusudur.

Eleştiri, ancak eleştirilenin ne olduğunu koruyarak yapıldığında düzeltir. Toptan reddiye düzeltmez; yerine bir şey koymaz, sadece boşluk açar.

Ve o boşluğu ne doldurdu? On beş yıl sonra "tüketim toplumu özlemi", otuz yıl sonra piyasa reformları, otuz beş yıl sonra da liberalizm doldurdu.

Neden buna "kopuş" diyoruz?

Çünkü üç tez birlikte alındığında geriye sosyalizmin hiçbir belirleyici unsuru kalmaz:

MARKSİZMİN ÖNERMESİ

20. KONGRE'NİN YERİNE KOYDUĞU

Devlet, bir sınıfın diğeri üzerindeki egemenlik aygıtıdır

"Bütün halkın devleti"

Parti, işçi sınıfının öncüsüdür

"Bütün halkın partisi"

İşçi sınıfı devlet aygıtını parçalar

Parlamento yoluyla barışçıl geçiş

Emperyalizm savaş üretir; mücadele sürer

Bir arada yaşama stratejik hatır

Sosyalizmde sınıf mücadelesi biçim değiştirerek sürer

Sınıf mücadelesi esasen bitmiştir

Bir parti bu beş önermeyi de terk ettiğinde, adı ne olursa olsun, komünist parti olmaktan çıkar.

BÖLÜM 27

ENVER HOCA VE AEP: SOSYAL-EMPERYALİZM TEZİ

Kopuş

Arnavutluk Emek Partisi, 20. Kongre'den itibaren SBKP'nin yeni hattına açıkça karşı çıktı. Kasım 1960'taki Moskova Toplantısı'nda Enver Hoca, seksen bir partinin önünde SBKP önderliğini doğrudan eleştirdi. Aralık 1961'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi; Sovyet yardımı durduruldu, Vlora'daki denizaltı üssü boşaltıldı.

Küçük ve yoksul bir ülkenin, kendisini besleyen süper güce karşı çıkması — bu, hattın samimiyeti konusunda bir şey söyler; Arnavutluk bunun bedelini otuz yıl boyunca ödedi.

Tez

Hoca'nın konumu, *Kruşçevçiler* (1980), *Emperyalizm ve Devrim* (1978) ve *Süper Güçler* (1986) gibi metinlerinde geliştirildi. Özeti:

- 20. Kongre bir revizyonist darbedir.** SBKP önderliği Marksizm-Leninizmi terk etmiş, partiyi burjuvalaştırmıştır.
- Üretim ilişkileri kapitalist içerik kazanmıştır.** Kâr ölçütü, maddi teşvik ve işletme özerkliği yoluyla değer yasası ekonomiye hâkim kılınmıştır.
- Bu nedenle SSCB kapitalist bir ülkedir** — ve devlet mülkiyeti bunu değiştirmez; devlet, kolektif bir kapitalist gibi işlemektedir.
- Dışarıda emperyalist davranmaktadır.** Nüfuz alanları, askerî müdahaleler, uydu ülkelerle eşitsiz iktisadi ilişkiler. Hoca buna "**sosyal-emperyalizm**" der: sözde sosyalist, özde emperyalist.
- İki süper güç de aynı ölçütlerle mahkûm edilir.** Hoca'nın Çin'in Üç Dünya Teorisi'ne itirazı burada yatar: ABD'ye karşı SSCB ile ya da SSCB'ye karşı ABD ile ittifak — ikisi de reddedilir (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 11).

Bu dosyanın konumu

Bu dosya, dönemlendirme çerçevesi olarak Hoca'nın tezini benimsiyor. Nedenleri:

- 1. Kongre'nin teorik içeriği, Bölüm 26'daki tabloda gösterdiğimiz gibi, bir sapma değil bir yön değişikliğidir. "Bütün halkın devleti" formülünü kabul eden bir partinin sosyalist karakterini sürdürdüğünü savunmak zordur.
- 1965 reformlarının içeriği (Bölüm 28) bu değerlendirmeyi iktisadi düzeyde doğrular.

- Çekoslovakya 1968 ve Afganistan 1979, dış politikanın karakterine dair tartışmayı kapatır (Bölüm 29).

Ama dosya, bu tezin iki güçlüğünü de yazmak zorundadır — çünkü kendi geleneğimize de eleştiri uygularız:

Güçlük 1: "Kapitalist" nitelemesinin sınırları. 1970'lerin SSCB'sinde emek gücü tam anlamıyla meta değildi (iş güvencesi vardı, işsizlik yoktu), üretim araçlarında özel mülkiyet yoktu, artı-ürün özel sermayeye değil devlet fonlarına gidiyordu, sermaye piyasası yoktu. Bunlar önemsiz farklar değildir. Kapitalizm dendiğinde akla gelen dinamiklerin bir kısmı orada işlemiyordu.

Bu dosyanın çözümü: Bu dönemi "tamamlanmış kapitalizm" değil, **kapitalist restorasyonun uzun geçiş evresi** olarak adlandırıyoruz. 1956'da siyasal öz boşaltıldı, 1965'te iktisadi mekanizma değiştirildi, 1987-91'de hukuki biçim kaldırıldı. Üçü aynı sürecin evreleridir. Hoca'nın teşhisi yön konusunda doğrudur; tamamlanma tarihi konusunda erkendir.

Güçlük 2: Kendi pratiğiyle sına. Arnavutluk Emek Partisi'nin kendi ülkesindeki uygulamaları — aşırı merkezizetçilik, otarşi, geniş çaplı iç tasfiyeler (Mehmet Shehu vakası dahil), din yasağı — Hoca'nın SBKP'ye yönelttiği "parti içi demokrasi" ve "kitlelerle bağ" eleştirilerinin kendisine de yöneltilebileceğini gösterir. Ve Arnavutluk'un 1990-92'deki çöküşü, "kalede kalarak sosyalizm" modelinin de kendi sınırına çarptığını.

Bunu söylemek Hoca'nın SSCB çözümlemesini geçersiz kılmaz. Bir eleştirinin doğru olması, eleştiri yapanın o kusurdan muaf olduğu anlamına gelmez. Ama bu, onu bir kutsal metin değil, tartışılacak ve sinanacak bir tez haline getirir — ki zaten bizim yöntemimiz budur.

Bir dürüstlük notu: kendi metinlerimiz arasındaki gerilim

Bilgi Müşterekleri'nin *Yabloko Yasağı* yazısında dönemlendirme şöyleydi: "1950-80 revizyonist dejenerasyon → 1990'larda kapitalist restorasyon." CIPOML'un 2016 platformu ise "SSCB'nin yıkıntılarından Çin ve Rusya gibi yeni emperyalist ülkeler ortaya çıkmıştır" der — yani restorasyonu 1991'e yakın konumlandırır.

Bu dosya daha erken bir kopuş noktası koyuyor. **Gerilimi gizlemiyoruz; çözümü şudur:**

Öz ile biçim ayrımı. 1956-65 arasında sosyalizmin özü boşaltıldı: parti sınıf karakterini terk etti, plan kâr ölçütüne bağlandı, artı-ürün üzerindeki denetim ayrıcalıklı bir katmanda yoğunlaştı. 1991'de kaldırılan ise *biçimdi*: hukuki mülkiyet rejimi ve devletin adı.

"Dejenerasyon" ile "restorasyon" farklı süreçler değil, aynı sürecin iki evresidir. Bu yüzden iki formülasyon birbirini dışlamaz — ama hangisinin belirleyici olduğu konusunda karar vermek gerekir, ve biz özün belirleyici olduğunu söylüyoruz.

BÖLÜM 28

1965 KOSİĞİN-LİBERMAN REFORMLARI

Ne yapıldı?

1962'de iktisatçı Yevsey Liberman *Pravda*'da "Plan, Kâr, Prim" başlıklı bir yazı yayımladı. Önerisi: işletmelere daha fazla özerklik verilsin ve başarı ölçütü olarak **kâr** kullanılsın.

Eylül 1965'te Başbakan Kosigin bu doğrultuda bir reform paketi açıkladı:

- İşletmelere verilen zorunlu plan göstergesi sayısı büyük ölçüde azaltıldı (otuzun üzerinden yaklaşık sekize).
- Temel başarı ölçütü **satış hasılatı ve kârlılık** oldu.
- İşletmeler kârlarının bir kısmını kendi fonlarında tutmaya başladı: primler, sosyal fonlar, yatırım.
- Yöneticilere personel, ücret ve yatırım kararlarında geniş yetki verildi.

Neden bu belirleyici bir kopuştur?

Yoldaş, bu bölüm dosyanın en teknik ama en önemli yerlerinden biridir. Dikkatle oku.

Sosyalist planlamada ölçüt, kullanım değeridir: kaç ton çelik, kaç konut, kaç hastane, hangi ihtiyaç için. Kâr bir ölçüt değildir, çünkü kâr *değişim değeri* kategorisidir ve toplumsal ihtiyaçla ilgisi tesadüfidir.

Kâr ölçütü konusunda ne olur?

- İşletme, ihtiyaç duyulan ucuz malı değil, **kârlı olanı** üretmek ister. Sovyet ekonomisinde bunun somut adı vardı: işletmeler pahalı ve ağır ürünlere yöneldi, ucuz tüketim malları kıtlaştı.
- İşletme, **kolay plan** ister: kolay tutturulan hedef, kolay kazanılan prim. Yani plan, merkez ile işletme arasında bir pazarlık konusu haline gelir.
- İşletme yöneticisi, işçinin temsilcisi olmaktan çıkıp **bir kâr merkezinin yöneticisi** haline gelir. Çıkarı, işçinin çıkarından ayrışır.
- Ve en önemlisi: **artı-ürünün bir kısmı işletme düzeyinde tutulmaya başlanır**. Bu, sermaye birikiminin ademimerkezileşmesidir.

NEP ölçütüyle sınavalım

Bölüm 14'te NEP'i haklı kılan üç koşulu yazmıştık. Şimdi 1965'i aynı ölçüte vuralım:

NEP'İN KOŞULU	1965 REFORMLARINDA DURUM
Açıkça geçici bir geri çekilme olarak ilan edildi	Hayır. Kalıcı bir "yönetim mekanizmasının iyileştirilmesi" olarak sunuldu
"Kim kimi yenecek?" sorusu açıkça soruldu	Hayır. Sınıf mücadelesinin bittiği kabul edilmişti (Bölüm 26)
Güvence: iktidar örgütlü işçi sınıfının denetiminde	Hayır. Böyle bir denetim organı yoktu

Üç koşulun üçü de yok. Bu yüzden 1965, NEP'in tekrarı değildir; NEP'in tam tersidir. NEP, işçi iktidarının bilinçli ve geçici bir geri çekilmesi idi. 1965, denetimsiz bir aygıtın kalıcı bir yön değişikliği idi.

Reformların akıbeti de öğreticidir. 1968'de Çekoslovakya'ya müdahaleden sonra reformlar siyasal nedenlerle frenlendi — çünkü Prag'daki "piyasa sosyalizmi" deneyi tehlikeli bulunmuştu. Ama geri de alınmadı. Sistem, ne planın ne piyasanın tam olarak işlediği melez bir yapıda kaldı: planın disiplini gevşemiş, piyasanın düzeltici baskısı ise yok. **Sonraki yirmi yılın durgunluğunun iktisadi kaynağı buradadır.**

BÖLÜM 29

MACARİSTAN, ÇEKOSLOVAKYA, AFGANİSTAN

Bir devletin sınıf karakteri hakkındaki en açık kanıt, silahlı gücünü kime karşı kullandığıdır. Üç örneğe bakalım.

Macaristan, 1956

Ekim 1956'da Budapeşte'de ayaklanma patladı. Bileşim karmaşıktı: gerçek işçi konseyleri kuruldu ve talepleri sosyalistti (özyönetim, Sovyet askerlerinin çekilmesi, çok partili sovyet sistemi); aynı zamanda eski rejim yanlısı ve açıkça karşı-devrimci unsurlar da vardı; komünistlere yönelik linçler yaşandı.

Sovyet ordusu Kasım'da müdahale etti; binlerce ölü, on binlerce mülteci. Başbakan İmre Nagy idam edildi.

Değerlendirme: Burada Batı'nın müdahalesi ve karşı-devrimci unsurların varlığı gerçektir; müdahaleyi savunanların dayanağı budur. Ama şu da gerçektir: **işçi konseyleri sonuna kadar direnen son güç oldu** ve müdahale onları da ezdi. Bir sosyalist devletin ordusunun, başka bir ülkenin işçi konseylerini dağıtması, dosyanın kolayca geçemeyeceği bir olgudur.

Çekoslovakya, 1968

Prag Baharı, Dubček önderliğinde "insan yüzlü sosyalizm" programıydı: sansürün kaldırılması, parti içi demokrasi, ekonomik reform. Bu bir karşı-devrim değil, bir reform hareketiydi ve komünist partinin kendi içinden çıkmıştı.

Ağustos 1968'de Varşova Paktı orduları ülkeyi işgal etti.

Ardından **Brejnev Doktrini** formüle edildi: "sosyalist ülkelerin egemenliği sınırlıdır; sosyalist kampın çıkarı tek tek ülkelerin egemenliğinin üstündedir."

Yoldaş, bu doktrinin ne söylediğine dikkat et. Bir ülkenin kendi yolunu seçme hakkı, Moskova'nın onayına bağlanmıştır. Bunun enternasyonalizmle ilgisi yoktur; bu, **nüfuz alanı doktrini**dir ve büyük güçlerin klasik dilidir.

Afganistan, 1979

Aralık 1979'da Sovyet ordusu Afganistan'a girdi; ilk iş olarak iktidardaki Halk Demokratik Partisi'nin lideri Hafizullah Emin öldürüldü ve yerine Moskova'nın tercih ettiği Babrak Karmal getirildi.

Dokuz yıl süren savaşta yüz binlerce Afgan öldü; milyonlarca kişi mülteci oldu; Sovyet askerî kaybı 15 bini aştı. Savaş, ABD'nin İslamcı mücahitleri finanse ve organize etmesine zemin hazırladı — bugünün cihatçı hareketlerinin doğrudan kökeni budur.

Değerlendirme: Afganistan'da Sovyet müdahalesi, "kardeş partiye yardım" çerçevesiyle açıklanamaz. Bir ülkenin hükümet başkanının öldürülüp yerine dışarıdan birinin konması ve dokuz yıllık bir işgal, ancak nüfuz alanı politikasıyla açıklanabilir.

Üç örneğin ortak dersi

Bu üç müdahalenin ortak paydası şudur: **karar Moskova'da alındı, gerekçe "sosyalizmin savunulması" oldu, sonuç nüfuz alanının korunması oldu.** Ve hiçbirinde, ne Sovyet işçi sınıfına ne müdahale edilen ülkenin işçilerine sorulmadı.

Bu, "sosyal-empyralizm" nitelemesinin en somut dayanağıdır.

Bir karşılaştırma yapalım: ABD aynı dönemde Vietnam'ı bombaladı, Şili'de darbe örgütledi, Endonezya'da katliamı destekledi. Bu, Sovyet müdahalelerini haklı kılar mı? Hayır. **İki empyalist merkezin varlığı, birini diğerine bakarak aklamayı değil, ikisini de aynı ölçütle mahkûm etmeyi gerektirir.** Hoca'nın tezinin özü tam olarak budur ve bugün Ukrayna tartışmasında da işimize yarayacaktır (Bölüm 65).

BÖLÜM 30

NOMENKLATURA, GÖLGE EKONOMİ, DURGUNLUK

Nomenklatura kimdi?

KAVRAM: NOMENKLATURA PARTİ ORGANLARININ ONAYI OLMADAN ATAMA YAPILAMAYAN GÖREVLERİN LİSTESİ — VE O GÖREVLERİ DOLDURAN TOPLUMSAL KATMAN. BAKANLIKLAR, İŞLETME MÜDÜRLÜKLERİ, ÜNİVERSİTE REKTÖRLÜKLERİ, GAZETE GENEL YAYIN YÖNETMENLİKLERİ, SENDİKA BAŞKANLIKLARI. 1980'LERDE SSCB GENELİNDE BU KATMANIN BÜYÜKLÜĞÜ, AİLELERİYLE BİRLİKTE BİRKAÇ MİLYON KİŞİ OLARAK TAHMİN EDİLİR.

Bu katmanın ayırt edici özelliği maaşı değildi; maaş farkları görece ölçülüydü. Ayırt edici olan **erişimdi:** özel mağazalar, ithal mal, dinlenme evleri, ayrıcalıklı sağlık kurumları, konut, araba, yurt dışı seyahati, çocuklarına iyi üniversite.

Ve en önemlisi: **bu konumlar fiilen miras kalıyordu.** Kadro çocukları, kadro oluyordu.

Marksist teşhis: sınıf mı, katman mı?

Bu, tartışmanın can alıcı noktasıdır.

Klasik anlamda bir sınıf değildi: üretim araçları üzerinde hukuki mülkiyeti yoktu; ayrıcalıklarını miras bırakamıyordu (konumu bırakabiliyordu ama mülkü değil); görevden alındığında ayrıcalığını kaybediyordu.

Ama sınıf işlevi görüyordu: artı-ürünün nereye gideceğine karar veriyordu; kendi yeniden üretimini sağlıyordu; ve çıkarı doğrudan üreticilerin çıkarından ayırmıştı.

Ve buradan dosyanın en önemli çıkarımlarından biri gelir:

Fiilî tasarrufu elinde tutan ama hukuki mülkiyeti olmayan bir katman, er ya da geç fiilî tasarrufunu hukuki mülkiyete çevirmek ister. Çünkü hukuki mülkiyet, konumu güvenceye alır ve miras bırakılabilir kılar.

1991'de olan tam olarak budur. Sovyetler Birliği'ni dağıtanlar dışarıdan gelen düşmanlar değil, **iktidarı zaten elinde tutan katmanın kendisiydi.** Rusya'nın ilk oligarklarının ve devlet yöneticilerinin özgeçmişlerine bakmak yeterlidir: Komsomol yöneticileri, bakanlık kadroları, işletme müdürleri, KGB mensupları.

Karşı-devrim dışarıdan gelmedi; nomenklatura kendi mülkiyetini ilan etti.

Gölge ekonomi

Planlı sistem tüketim ihtiyacını karşılamadıkça, boşluğu **ikinci ekonomi** doldurdu: yasadışı üretim, karaborsa, *blat* (torpil ağı), yolsuzluk. 1980'lerde bunun ölçeği için yapılan tahminler GSYH'nin yüzde 10-20'sine kadar çıkar.

Bunun iki sonucu vardı. **Birincisi iktisadi:** kaynaklar sistemden sızıyordu. **İkincisi ve daha önemlisi ideolojik:** milyonlarca insan, günlük hayatını piyasa mantığıyla yürütmeyi öğrendi. 1991'de piyasaya geçiş, sıfırdan bir kültür değişimi değildi; onlarca yıldır fiilen yaşanan şeyin yasallaşmasıydı.

Durgunluk

1970'lerin ortasından itibaren büyüme hızları sürekli düştü. Nedenleri:

- **Kapsamlı büyümenin sınırına gelinmesi.** SSCB, daha çok işçi, daha çok maden, daha çok fabrika ekleyerek büyümüştü. Bu kaynaklar tükendiğinde, verimlilik artışına geçmek gerekiyordu — ve 1965 sonrası melez sistem bunu üretilmedi.
- **Askerî yükün ağırlığı.** Savunma harcamalarının GSYH'ye oranı, ekonomisi ABD'nin yarısından küçük bir ülke için taşınamaz düzeydeydi.
- **Petrol rantına bağımlılık.** 1973 ve 1979 petrol şoklarının getirdiği döviz, reform ihtiyacını erteledi. 1986'da petrol fiyatı çökünce sistemin çıplaklığı ortaya çıktı.
- **Ve teknolojik geri kalma.** Bilgisayar ve mikroelektronik devriminde SSCB geride kaldı — kısmen ambargo yüzünden, ama esas olarak bilginin serbest dolaşımını siyasal olarak sınırlayan bir sistemin, bilgi teknolojisinde öne geçemeyeceği için.

BÖLÜM 31

GORBAÇOV: PERESTROYKA VE TESLİMİYET

Başlangıç

Mihail Gorbaçov Mart 1985'te Genel Sekreter oldu. İlk söylemi reformcuydu ve gerçek bir sorunu işaret ediyordu: durgunluk, yolsuzluk, verimsizlik.

Üç kavram öne çıktı: **uskoreniye** (hızlandırma), **perestroyka** (yeniden yapılandırma), **glasnost** (açıklık).

Adım adım ne yapıldı?

1987 Devlet İşletmesi Yasası. İşletmeler "kendi kendini finanse etme" (*hozraschet*) esasına geçti; devlet siparişi dışındaki üretimi kendileri satabilecekti; yöneticiler işletme kolektifi tarafından seçilecekti. Ama merkezî fiyat sistemi ve tedarik zinciri yerinde kaldı. Sonuç: işletmeler kârlı ürüne yönelirken zorunlu tedarik zinciri kırıldı.

1988 Kooperatifler Yasası. Fiilen özel işletmeciliğe kapı açtı. "Kooperatif" adı altında kurulan yapılar hızla ticaret ve aracılık faaliyetine yöneldi; devlet işletmelerinden ucuza aldıklarını piyasa fiyatından sattılar. **Rus oligarşisinin ilk sermaye birikimi burada başladı** — kelimenin tam anlamıyla, devlet mülkiyetinin sızdırılmasıyla.

Glasnost. Sansürün gevşetilmesi başlangıçta olumlu bir adımdı: tarih tartışılmaya başlandı, sorunlar açıkça konuşuldu. Ama kısa sürede tek yönlü bir kampanyaya dönüştü: yetmiş yıllık tarih, neredeyse tümüyle bir suç dosyası olarak sunuldu. Kadro ve halk, savunacak bir şey bulamaz hale getirildi.

1988-90 siyasal reformlar. Halk Temsilcileri Kongresi seçimleri, 1990'da Anayasa'nın 6. maddesinin (partinin öncü rolü) kaldırılması, cumhurbaşkanlığı makamının kurulması. Parti, iktidarı devlet organlarına devrederken kendi dağılmasını da örgütledi.

Dış politikada tek taraflı geri çekilme. Afganistan'dan çekilme (1989) doğru bir adımdı. Ama Doğu Avrupa'nın bırakılması, Almanya'nın birleşmesi ve NATO'nun genişlememesine dair yalnızca **sözlü** güvencelerle yetinilmesi — bunlar karşılıksız tavizlerdi. Varşova Paktı 1991'de feshedildi; NATO ise genişledi.

Brest ölçütüyle sınavalım

Bölüm 12'de ilkeli uzlaşmanın üç koşulunu koymuştuk. Perestroyka'yı aynı ölçüte vuralım:

BREST'İN KOŞULU	PERESTROYKA'DA DURUM
İktidar korunuyor mu?	Hayır. Partinin öncü rolü anayasadan çıkarıldı; iktidar dağıtıldı
Taviz açıkça ve gerekçesiyle ilan edildi mi?	Hayır. Her adım "sosyalizmin yenilenmesi" olarak sunuldu
Geçici olduğu, ilk fırsatta bozulacağı söylendi mi?	Hayır. Geri dönüşsüz olduğu vurgulandı

Bu, uzlaşma değil teslimiyettir. Ve fark teknik değil ilkeseldir.

Gorbaçov "hain" miydi?

Bu dosya komplo diliyle konuşmaz. Gorbaçov'un kişisel niyeti üzerine spekülasyon yapmayacağız — çünkü mesele bu değil.

Asıl mesele şudur: Bir kişinin, bir ülkenin toplumsal sistemini birkaç yıl içinde değiştirebilmesi nasıl mümkün oldu?

Cevap, bu dosyanın baştan beri söylediği şeydir: **çünkü onu durduracak hiçbir kurum yoktu.** Ne sovyetlerde işleyen bir seçim, ne parti içinde muhalefet hakkı, ne bağımsız sendika, ne işçilerin geri çağırma yetkisi.

1921'de "geçici" olarak konan hizip yasağı, yetmiş yıl sonra şu sonucu üretti: parti içinde örgütlü bir alternatif oluşamadı. Ağustos 1991'deki darbe girişimi bu yüzden acınacak kadar zayıftı — kimse arkasında değildi, çünkü kimse yıllardır siyasal olarak var olamamıştı.

Bir sistemin kendini savunabilmesi için, onu savunacak olanların örgütlü olması gerekir. Yetmiş yıl boyunca örgütlenmesi engellenen bir sınıf, kendi düzenini savunamaz.

BÖLÜM 32

1991: BİR BİRLİK NASIL DAĞITILDI

Halk ne demişti?

17 Mart 1991'de bir referandum yapıldı. Soru: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, her milliyetten insanın hak ve özgürlüklerinin tam olarak güvence altına alınacağı, eşit egemen cumhuriyetlerin yenilenmiş bir federasyonu olarak korunmasını gerekli görüyor musunuz?"

Katılan cumhuriyetlerde **yaklaşık yüzde 76-77 "evet" dedi.** (Baltık cumhuriyetleri, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova referandumu boykot etti.)

Bunu aklında tut, yoldaş. Sovyetler Birliği'nin dağıtılması bir halk iradesi değildi. Halk, dokuz ay önce sorulduğunda, ezici çoğunlukla birliğin korunmasını istemişti.

Nasıl dağıtıldı?

Ağustos 1991: Yeni birlik antlaşmasının imzalanmasından bir gün önce, bir grup üst düzey yetkili (Başkan Yardımcısı, Başbakan, KGB Başkanı, Savunma Bakanı) olağanüstü hal ilan etti. Girişim üç günde çöktü: ne halk desteği vardı, ne ordu bütünüyle arkasındaydı, ne de girişimciler kararlıydı. Sonuç, Yeltsin'i kahraman yaptı ve SBKP'nin faaliyetlerinin durdurulmasına gerekçe oldu.

8 Aralık 1991 — Belovejskaya Puşça. Rusya, Ukrayna ve Belarus liderleri (Yeltsin, Kravçuk, Şuşkeviç) bir av köşkünde toplanıp SSCB'nin "uluslararası hukukun öznesi olarak varlığının sona erdiğini" ilan ettiler.

Üç kişi. Bir av köşkünde. Dokuz ay önce 148 milyon insanın oy verdiği bir birliği feshettiler.

25 Aralık 1991: Gorbaçov istifa etti. Kremlin'den kırmızı bayrak indirildi.

Neden hiç kimse direnmedi?

Bu sorunun cevabı, bütün dosyanın özetidir.

On sekiz milyon üyeli bir komünist parti vardı — hiçbir yerde sokağa çıkmadı. Dünyanın en büyük sendikal örgütlenmelerinden biri vardı — grev yapmadı. Sovyetler vardı — hiçbir karar almadı. Bir ordu vardı — emir bekledi.

Çünkü hiçbir **kendi iradesiyle hareket edebilen bir organ değildi.** Hepsi, tepeden gelen kararı uygulayan aygıtlardı. Tepe yön değiştirdiğinde, hepsi yön değiştirdi ya da hiçbir şey yapmadı.

Genç yoldaş, dosyanın en acı cümlesi budur:

Bir sistem, kendisini savunacak insanları yetiştirdi ama kendisini savunacak kurumları kurmadı.

1941'de o insanlar, ellerinde tüfekte Nazi ordusunu durdurdu. 1991'de aynı insanların çocukları, bir av köşkünde alınan kararı televizyondan öğrendi ve yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.

Aradaki fark cesaret değil, kurumdur.

KISIM IV — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	LİBERAL ANLATI	NOSTALJİK ANLATI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
20. Kongre	Demokratikleşmenin başlangıcı	Kruşçev'in ihaneti	Bir kişinin ihanetinden çok, hiçbir kurumun onu durduramaması; teorik içeriği bir yön değişikliğidir
Gizli rapor	Gerçeklerin açıklanması	Emperyalist propagandaya malzeme	Eleştiri gerekliydi; ama yapısal sorunu kişiye indirgeyerek asıl soruyu gömdü
1965 reformları	Rasyonel bir iyileştirme	Önemsiz bir teknik değişiklik	Kâr ölçütünün plana sokulması; NEP'i haklı kılan üç koşulun üçü de yok
Çekoslovakya 1968	Özgürlüğün ezilmesi	Karşı-devrimin önlenmesi	Parti içinden çıkan bir reform hareketinin işgalle bastırılması; Brejnev Doktrini nüfuz alanı doktrinidir
Afganistan	Sovyet emperyalizmi	Kardeş partiye yardım	Hükümet başkanının öldürülüp yerine dışarıdan birinin konması; nüfuz alanı politikası
Nomenklatura	Ayrıcalıklı elit	"Kadro"	Hukuki mülkiyeti olmayan ama artı-ürüne karar veren katman; 1991'de mülkiyetini ilan etti
Perestroyka	Cesur bir reform girişimi	Planlı bir yıkım komplosu	Brest ölçütünün üç koşulu da yok: uzlaşma değil teslimiyet
1991	Halkların özgür seçimi	Dışarıdan kurulan bir komplo	Mart 1991'de halk %76-77 ile birliği istedi; Aralık'ta üç kişi bir av köşkünde feshetti. Direnç olmaması, kurum olmamasındandır

KISIM V

SOVYET DENEYİMİ DÜNYAYA NE VERDİ

Kısımın tezi: Ekim Devrimi'nin dünyaya en kalıcı etkisi, kurduğu devletten daha uzun ömürlü oldu. **1918 ve 1936 Anayasaları**, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden otuz yıl önce, çalışma hakkını, ücretli analık iznini, parasız eğitimi ve kadın eşitliğini bir devletin temel yasasına yazdı. Batı'daki sosyal devletin, sekiz saatlik işgününün, kadın oy hakkının ve sömürgeciliğin tasfiyesinin arkasında — doğrudan ya da baskı yoluyla — bu örnek vardır. **Ama aynı belgeler, yazıldıkları yıl çiğnendi.** Bu kısım hem kazanımı hem de kazanımın nasıl içi boşaltıldığını anlatır; çünkü genç bir yoldaşın ihtiyacı olan şey övgü değil, **hangi mekanizmanın işlediğini ve hangisinin işlemediğini** bilmektir.

BÖLÜM 33

1918 ANAYASASI: DÜNYADA İLK KEZ NE YAZILDI

10 Temmuz 1918. Beşinci Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi, RSFSC Anayasası'nı kabul etti. Altı bölüm, on yedi fasıl, doksan madde. Birinci bölüm olarak, Lenin'in 3 Ocak 1918'de kaleme aldığı **Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi** doğrudan anayasa metnine dahil edildi.

Bildirge ne diyordu?

Kurucu Meclis 5 Ocak 1918'de bu bildirgeyi kabul etmeyi reddetti; ertesi gün dağıtıldı. Metin, Üçüncü Sovyetler Kongresi tarafından Ocak 1918'de kabul edildi. Dört başlıkta:

- Rusya bir **İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyetleri Cumhuriyeti** ilan edildi; özgür ulusal cumhuriyetlerin federasyonu olarak tanımlandı.
- **Toprakta özel mülkiyet kaldırıldı**, bütün topraklar ulusal mülk ilan edildi ve tazminatsız olarak emekçilere devredildi; fabrikalarda, madenlerde ve demiryollarında **işçi denetimi**; **bütün bankaların ulusallaştırılması**; genel çalışma yükümlülüğü; emekçilerin silahlandırılması ve Kızıl Ordu'nun kurulması.
- Gizli antlaşmalarla kopuş; **ilhaksız ve tazminatsız demokratik barış**; **kendi kaderini tayin hakkı** — Finlandiya'nın bağımsızlığının tanınması, İran'dan asker çekilmesi, Ermenistan'a serbest karar hakkı; çarlık ve burjuva dış borçlarının **iptali**.

Anayasanın maddeleri

MADDE İÇERİK

13	Kilise devletten, okul kiliseden ayrılır; dinî ve din karşıtı propaganda serbesttir
14	Basın özgürlüğü; matbaalar ve kâğıt stokları işçi sınıfının emrine verilir
17	Emekçilere tam, çok yönlü ve parasız eğitim hedefi
18	Genel çalışma yükümlülüğü: "Çalışmayan yemek yemez!"
20-21	Rusya'da yaşayan yabancı işçilere eşit haklar; siyasi ve dinî nedenle zulüm görenlere iltica hakkı
22	İrk ve milliyet ayrımı gözetmeksizin eşitlik; ulusal azınlıkların ezilmesi anayasaya aykırı ilan edilir
64	On sekiz yaşını dolduran, emeğiyle geçinen herkes — "her iki cinsten" — seçer ve seçilir

Madde 64'ün anlamını kavra, yoldaş. 1918'de dünyada kadınlara erkeklerle **tam olarak aynı koşullarda** ulusal oy hakkı tanıyan devlet sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu. Aynı yıl İngiltere'de çıkan yasa, kadınlara **otuz yaş ve mülkiyet koşuluyla** oy veriyordu; ABD'de federal düzeyde hiç yoktu; Fransa 1944'ü, İsviçre 1971'i bekleyecekti.

Bir düzeltme, çünkü doğruyu söylemek zorundayız. Kadın oy hakkını Bolşevikler "vermedi". Rusya'da kadınlar oy hakkını **19 Mart 1917'de**, Petrograd'daki kırk bin kişilik kadın yürüyüşünden sonra Geçici Hükümet'ten kopardılar ve Kasım 1917 Kurucu Meclis seçiminde kullandılar. Bolşeviklerin yaptığı, bu hakkı **anayasaya yazmak, yaşını on sekize indirmek** ve on sekiz yıl sonra (1936) sınıf istisnalarından arındırmaktı. Popüler anlatının kestirmesi yanlıştır; bizim işimiz kestirme değil.

Ve aynı belgenin öteki yüzü

Aynı anayasa, **65. maddede** bütün bir toplumsal kategoriye seçme ve seçilme hakkından yoksun bıraktı: kâr için işçi çalıştıranlar, emeksiz gelirle yaşayanlar, tüccarlar, **her mezhepten din adamları**, eski polis ve jandarma mensupları, hanedan üyeleri. Bu insanlara *lişentsi* — "hakkı alınmışlar" — dendi. 1920'lerin sonunda sayıları **2-3 milyona** ulaştı. Kategori ancak **1936'da** kaldırıldı.

25. madde ise kent ve kır oylarını farklı ağırlıklandırdı: kent sovyetleri her 25.000 *seçmen* için, taşra kongreleri her 125.000 *nüfus* için delege gönderiyordu. Yaygın kısaltma "5'e 1" der; metin tam olarak bunu söylemez, çünkü iki taban farklıdır — ama yön açıktır: **köylünün oyu işçinin oyundan hafifti.**

66. madde: seçimler "âdete göre", yani **açık oyla** ve çok kademeli olarak yapılıyordu. Gizli oy yoktu.

Yoldaş, iki cümleyi birlikte kur:

1918 Anayasası, dünyanın o gün için en geniş oy hakkını tanıdı — ve aynı belgede bütün bir toplumsal kesimin oyunu iptal etti, köylünün oyunu hafifletti, gizli oyu kaldırdı.

Hangisini sayarsan say, ötekini de saymak zorundasın. Yalnız birincisini söyleyen propaganda yapar; yalnız ikincisini söyleyen de öyle.

Bir yanlış düzeltelim

Marksist popüler yayınlarda sık rastlanan bir hata: "1918 Anayasası dünyada sosyal hakları tanıyan ilk anayasadır." **Değildir.** Bu unvan **5 Şubat 1917 tarihli Meksika Anayasası'na** aittir (3., 27. ve 123. maddeler). 1918 metni, **ilk sosyalist anayasadır** — bu yeterince büyük bir iddiadır, abartmaya gerek yoktur.

BÖLÜM 34

1936 ANAYASASI: KÂĞITTA ZİRVE, PRATİKTE UÇURUM

5 Aralık 1936. Olağanüstü Sekizinci Tüm-Birlik Sovyetleri Kongresi, yeni anayasayı oybirliğiyle kabul etti. Otuz bir üyeli komisyona Stalin başkanlık etti; hak bölümünün büyük kısmını **Buharin** yazdı. Buharin **15 Mart 1938'de kurşuna dizildi**; komisyonun bir başka üyesi **Radek** 1939'da kampta öldü.

Ne yazıyordu?

MADDE HAK

118 Çalışma hakkı — "işe ve emeğinin nicelik ve niteliğine göre ücret almaya güvence altına alınmış hak." Dünyada bir anayasaya yazılan **ilk çalışma hakkıdır.**

MADDE HAK

119	Dinlenme hakkı — çoğunluk için yedi saatlik işgünü , tam ücretli yıllık izin, sanatoryum ve dinlenme evleri ağı
120	Yaşlılıkta, hastalıkta ve iş göremezlikte maddi güvence — devlet bütçesinden sosyal sigorta, parasız sağlık hizmeti
121	Eğitim hakkı — zorunlu ilköğretim, yükseköğretim dahil parasız eğitim , öğrencilerin çoğunluğuna devlet bursu, ana dilde öğretim
122	Kadın eşitliği (aşağıda tam metin)
123	İrk ve milliyet eşitliği; ırkçı ve milliyetçi ayrıcalık propagandası yasayla cezalandırılır
127	Kişi dokunulmazlığı; mahkeme kararı veya savcı onayı olmadan tutuklama yapılamaz
134-137	Genel, eşit, doğrudan ve gizli oy ; <i>lişentsi</i> kategorisi kaldırıldı; kadınlar erkeklerle eşit koşullarda seçer ve seçilir

Madde 122'nin tam metni — genç bir yoldaşın ezberlemesi gereken paragraf budur:

"SSCB'de kadınlara ekonomik, devlet, kültürel, toplumsal ve siyasal yaşamın bütün alanlarında erkeklerle eşit haklar tanınır. Bu hakların kullanılabilmesi, kadınlara erkeklerle eşit çalışma, ücret, dinlenme, sosyal sigorta ve eğitim hakkı tanınarak; ana ve çocuğun çıkarlarının devletçe korunmasıyla; çok çocuklu annelere ve evli olmayan annelere devlet yardımıyla; **tam ücretli analık iznine** ve geniş bir doğumevi, kreş ve anaokulu ağıyla güvence altına alınır."

1936. Bu satırlar yazıldığında dünyanın hiçbir burjuva anayasasında benzeri yoktu.

Ve uçurum

Bu anayasa kabul edildikten **beş ay sonra**, Şubat-Mart 1937 Merkez Komitesi plenumu kitlesel operasyonları başlattı. **30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı NKVD emri**, bölge bölge **tutuklama ve idam kotaları** belirledi; "troyka"lar mahkeme dışı karar verdi. 127. madde — kişi dokunulmazlığı — daha mürekkebi kurumadan hükümsüz kaldı.

Arşiv rakamları: **1937-38'de yaklaşık 1,58 milyon tutuklama, 681.692 idam.** Gulag nüfusu 1936 ortasında bir milyonun altındayken 1939'da iki milyonu aştı.

Yoldaş, buradaki bağlantıyı görmek zorundasın, çünkü en acı olan bu:

1936 Anayasası'nın **gizli oy** hükmü, tarihçilerin bir kısmına göre terörün **tetikleyicilerinden biriydi**. 135. madde eski kulakları, papazları ve tüccarları yeniden seçmen yapmıştı; önderlik, gizli oyla yapılacak seçimlerde bu kesimlerin örgütleneceğinden korktu. **Çok adaylı seçim planı Ekim 1937'de terk edildi.**

Yani: demokratik biçimi getiren aynı belge, o biçimden duyulan korkuyla, kitlesel kırıma zemin hazırladı. **Kurumsal güvence olmadan yazılan hak, yalnızca kâğıt değildir — bazen tehlikedir.**

Yüksek Sovyet: kâğıtta yasama organı

1. madde: "SSCB'nin en yüksek devlet organı Yüksek Sovyet'tir." 32. madde: "Yasama yetkisi münhasıran Yüksek Sovyet tarafından kullanılır."

Pratikte: **yılda iki kez, toplam on-on beş gün** toplandı. Yasalar **el kaldırarak, oybirliğiyle** geçti; reddedilmiş tek bir tasarı kaydı yoktur. Gerçek yasama, Prezidyum'un *ukaz*'larıyla, gerçek karar ise Politbüro'da yapılıyordu. Seçimler **tek adaylıdı** ve resmî katılım oranı %99'un üzerinde ilan ediliyordu.

126. madde ise tek parti devletin anayasal dayanağıydı: parti, "emekçilerin bütün örgütlerinin — hem toplumsal hem devlet örgütlerinin — **önder çekirdeği**" olarak tanımlandı. 1977 Anayasası'nın ünlü **6. maddesi** bunu daha da açık yazdı; o madde ancak **Mart 1990'da** değiştirildi — SSCB'nin dağılmasından yirmi ay önce.

BÖLÜM 35

KADIN KURTULUŞU I: 1917-1930, DÜNYANIN EN İLERİ YASALARI

Yoldaş, bu bölümü dikkatle oku. Sovyet deneyiminin en tartışmasız kazanımı buradadır — ve en açık geri dönüşü de.

Yasalar, tarih sırasıyla

- **18/19 Aralık 1917 (eski takvim) kararnameleri.** *Medeni Nikâh, Çocuklar ve Nüfus Kaydı Üzerine:* yalnızca **medeni nikâh** hukuken tanınır, dinî nikâh özel meseledir; kadın kocasının soyadını ve ikametgâhını almak zorunda değildir. *Evliliğin Feshi Üzerine:* **eşlerden birinin talebiyle, gerekçe göstermeden boşanma.** O gün dünyanın en serbest boşanma yasasıydı.
- **31 Aralık 1917:** Sosyal Yardım Halk Komiserliği bünyesinde (Kollontay'ın komiserliği) **Ana ve Çocuğu Koruma Dairesi** kuruldu. Ocak 1918 kararnameleri bütün doğumevlerini bu daireye bağladı ve **ihtiyaç sahibi bütün annelere parasız sağlık hizmeti** getirdi.
- **1918 Emek Yasası (10 Aralık 1918):** işçi kadınlar için **on altı hafta tam ücretli analık izni** (sekiz hafta önce, sekiz hafta sonra); üç saatte bir ücretli emzirme molası; gebe ve emziren kadınlara gece çalışması ve ağır iş yasağı; parasız doğum öncesi ve sonrası bakım. **1918'de bunlar dünyada eşi olmayan hükümlerdi.**
- **Ekim 1918 Aile Yasası:** kadının hukuken aşağı konumu kaldırıldı; **"gayrimeşru çocuk" hukuki kategorisi ortadan kaldırıldı** — bütün çocuklar, ana babanın evli olup olmamasına bakılmaksızın nafaka hakkına sahiptir.
- **1922 Ceza Yasası:** evlilik içi tecavüz suç sayıldı. İngiltere bunu **1991'de**, ABD eyalet eyalet 1970'lerden 1993'e kadar yaptı. Yetmiş yıllık bir fark.
- **18 Kasım 1920:** Sağlık ve Adalet Halk Komiserliklerinin ortak kararnamesi, *Kadın Sağlığının Korunması Üzerine.* **Kürtaj, kadının talebi üzerine, gerekçesiz ve parasız olarak devlet hastanelerinde serbest bırakıldı.** Bu, **dünyada bir ilktir** — başka hiçbir devlet o güne kadar talep üzerine kürtajı yasallaştırmamıştı.

KAVRAM: 1920 KARARNAMESİNİN DİLİ KARARNAMENİN GEREKÇESİ BİR "SEÇME HAKKI" SÖYLEMİ DEĞİLDİR; HALK SAĞLIĞI PRAGMATİZMİDİR: YASAK KÜRTAJ YERALTINA İTER VE KADINLARI ÖLDÜRÜR. METİN, SOSYALİZM ALTINDA BU PRATİĞİN KENDİLİĞİNDEN SÖNÜMLENECEĞİNİ UMDUĞUNU DA YAZAR. BUNU BİLMEK ÖNEMLİDİR — ÇÜNKÜ ON ALTI YIL SONRA YAPILAN GERİ DÖNÜŞÜN MANTIĞI DA AYNI YERDEN ÇIKACAKTIR.

Örgüt: Jenotdel

Eylül 1919'da Merkez Komite Sekretaryası bünyesinde **Jenotdel** (Kadın Dairesi) kuruldu. Yöneticileri sırasıyla: **İnessa Armand** (1919-20), **Aleksandra Kollontay** (1920-21), Sofya Smidoviç, Klavdiya Nikolayeva, Aleksandra Artyuhina.

Jenotdel'in yöntemi **delegatka** sistemiydi: fabrikalarda ve mahallelerde seçilen kadın delegeler iki-üç aylığına görevlendirilir, devlet kurumlarında çalışır, sonra yerine dönerdi. Dergisi **Kommunistka** 1920'de kuruldu. 1927'den itibaren Orta Asya'da **hücum** (peçenin atılması) kampanyasını yürüttü.

5 Ocak 1930'da Merkez Komite Jenotdel'i kapattı. Gerekçe: "kadın sorunu çözülmüştür."

Yoldaş, bu cümleyi hiç unutma: "Kadın sorunu çözülmüştür."

Bunu söyleyen, kadınların özerk örgütünü kapatan bir merkez komiteydi ve içinde neredeyse hiç kadın yoktu. Bir sorunun çözüldüğünü, o sorunu yaşayanlar değil de onların adına konuşan bir aygıt ilan ediyorsa, **çözülen sorun değil, sorunu dile getirecek kanaldır.**

Bundan sonra SSCB'de altmış bir yıl boyunca **özerk bir kadın örgütü olmadı.**

İki kadın, iki tarih

Aleksandra Kollontay (1872-1952). **11 Kasım 1917 – 23 Şubat 1918** arasında Sosyal Yardım Halk Komiseri: **modern dünyada bakanlık görevi üstlenen ilk kadın.** 1921'de İşçi Muhalefeti'nin önderlerindendi ve bu yüzden iç siyasetten uzaklaştırıldı. Sonra diploması: Norveç (1923/24'ten itibaren maslahatgüzar, sonra ortaelçi), Meksika (1926-27), İsveç (1930'dan itibaren ortaelçi, **1943'ten itibaren büyükelçi**), 1944'te Sovyet-Fin ateşkesinde arabuluculuk.

Dikkat: "Dünyanın ilk kadın büyükelçisi" formülü yaygındır ama rütbeleri karıştırır. Doğrusu: **modern bir devletin diplomatik misyonunun başına geçen ilk kadın** (1923/24) ve **ilk kadın bakan** (1917). Büyükelçi unvanını 1943'te aldı.

Nadejda Krupskaya (1869-1939). 1920'den itibaren Glavpolitprosvet başkanı, **1929'dan ölümüne kadar Eğitim Halk Komiser Yardımcısı.** Okuma yazma seferberliğinin merkezindeki isim — **26 Aralık 1919 tarihli kararname**, 8-50 yaş arası bütün yurttaşları hedefliyordu.

Rakam: Rusya'da kadın okuryazarlığı **1897'de yaklaşık %13** iken **1939'da %65'in üzerine** çıktı, 1959'da neredeyse tamamlandı. Bu, dünya tarihinde bir kuşakta görülmüş en hızlı kültürel dönüşümlerden biridir.

8 Mart: efsane ve gerçek

Sık tekrarlanan "8 Mart 1857 New York tekstil işçileri grevi" hikâyesi **bir efsanedir**; kaynağı 1950'lerin ortasındaki Fransız komünist yayınlarıdır ve dönemin hiçbir belgesinde böyle bir grev yoktur. Gerçek soykütük şudur:

- **28 Şubat 1909:** ABD Sosyalist Partisi'nin New York'ta düzenlediği ilk "Ulusal Kadın Günü".
- **26-27 Ağustos 1910, Kopenhag:** İkinci Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Konferansı. **Clara Zetkin**'in önerisiyle, 17 ülkeden 100 delege yıllık bir uluslararası kadın günü kararı aldı. Tarih belirlenmedi.
- **19 Mart 1911:** Avusturya-Macaristan, Danimarka, Almanya ve İsviçre'de bir milyondan fazla katılımcıyla ilk anma.

- **23 Şubat 1917 (eski takvim) = 8 Mart 1917:** Petrograd'ın Vyborg semtinde **kadın tekstil işçileri**, kendi parti örgütçülerinin uyarılarına rağmen greve çıktı ve "Ekmek ve Barış" diye yürüdü; metal işçilerini de sokağa çektiler. Dört gün sonra çarlık yıkıldı.
- **1921'den itibaren** Komünist Kadınlar Konferansı, Petrograd grevinin onuruna **8 Mart** tarihini sabitledi. **8 Mayıs 1965** kararnamesiyle 8 Mart SSCB'de resmî tatil ilan edildi. BM ancak **1975'te** günü tanıdı, **1977'de** üye devletleri davet etti.

Yani 8 Mart, bir devletin bahsettiği bir kutlama günü değil, bir devrimi başlatan kadın işçilerin grevidir. Bunu bilerek kutla.

BÖLÜM 36

KADIN KURTULUŞU II: 1936 DÖNÜŞÜ VE ÇİFTE YÜK

27 Haziran 1936. Anayasanın 122. maddesi kabul edilmeden **beş ay önce**, bir kararname çıktı. Adı bile uzunluğuyla ne yaptığını anlatır:

"Kürtajın Yasaklanması, Doğum Yapan Kadınlara Maddi Yardımın Artırılması, Çok Çocuklu Ailelere Devlet Yardımı Kurulması, Doğumevi, Kreş ve Anaokulu Ağının Genişletilmesi, Nafaka Ödememenin Cezasının Ağırlaştırılması ve Boşanma Mevzuatında Bazı Değişiklikler Üzerine."

İçeriği: **kürtaj, dar tıbbi gerekçeler dışında yasaklandı**; boşanma zorlaştırıldı ve pahalılaştırıldı; çok çocuklu annelere ödeme getirildi.

8 Temmuz 1944 kararnamesi daha da ileri gitti: fiilî birlikteliğin hukuki tanınması kaldırıldı; evli olmayan anne babanın adını künyeye yazdıramaz oldu — yani "gayrimeşruluk" pratikte geri geldi; boşanma iki aşamalı mahkeme sürecine bağlandı; "Kahraman Anne" nişanı (on ve üzeri çocuk) ihdas edildi.

Kürtaj ancak **23 Kasım 1955'te** yeniden serbest bırakıldı.

KAVRAM: AYNI YIL, İKİ YÖN 1936, SOVYET KADIN POLİTİKASININ HEM ZİRVESİ HEM DÖNÜM NOKTASIDIR. 122. MADDE DÜNYANIN EN İLERİ EŞİTLİK HÜKMÜDÜR. 27 HAZİRAN KARARNAMESİ İSE KADIN BEDENİ ÜZERİNDE DEVLET DENETİMİNİ YENİDEN KURAR. İKİSİ AYNI YILIN ÜRÜNÜDÜR VE BU TESADÜF DEĞİLDİR: NÜFUS POLİTİKASI, SANAYİLEŞMENİN VE YAKLAŞAN SAVAŞIN İHTİYACI OLARAK, KADIN KURTULUŞUNUN ÖNÜNE GEÇİRİLDİ.

Ders şudur, yoldaş: **kurtuluş, devletin ihtiyaç duyduğu sürece verilen bir şey olarak kurgulanırsa, ihtiyaç değiştiğinde geri alınır.** Kalıcı olması için, kadınların kendi örgütlerine dayanması gerekirdi. O örgüt 1930'da kapatılmıştı.

Çifte yük

1960-80'lerin zaman bütçesi araştırmaları tutarlı bir sonuç veriyor: Sovyet kadınları ev işine erkeklerin **iki-iki buçuk katı** zaman ayırıyordu — tam zamanlı işin üstüne haftada yaklaşık **28-40 saat**, erkeklerde 10-15 saat. Kıtık ekonomisinde kuyrukta beklemek de büyük ölçüde kadın emeği.

Ücret farkı: kadın kazançları erkeklerin yaklaşık **%65-75'i** düzeyindeydi. Mekanizma "aynı işe farklı ücret" değil, **mesleki ayrışmaydı**: kadınlaşan sektörler (sağlık, eğitim) göreceli olarak değersizleşti.

Kolektif ev projesi terk edildi. Birinci Beş Yıllık Plan'da "kadını mutfaktan kurtarmak" için ortak yemekhaneler (*obşçestvennoye pitaniye*) büyük bir kampanyayla yaygınlaştırıldı; ama hane içi yemeği ölçekli biçimde hiç ikame etmedi. Toplumsallaştırılmış hane ütopyası 1930'ların ortasında fiilen rafa kaldırıldı. **Yani ev işi toplumsallaştırılmadı; kadının üzerine, ücretli işin yanına eklendi.**

Siyasal temsil: en keskin veri

- Yüksek Sovyet delegelerinin **%30-33'ü** kadındı — ama Yüksek Sovyet'in gerçek yetkisi olmadığını yukarıda gördük. Kota, yetkisiz organda uygulanıyordu.
- Merkez Komite'de kadın oranı **%3-4**.
- **Politbüro'da, yetmiş dört yılda, üç kadın asıl üye ve bir kadın aday üye:**
- **Yekaterina Furtseva** — 1957-61 asıl üye, 1960-74 Kültür Bakanı.
- **Aleksandra Biryukova** — Ekim 1988 - Eylül 1990 aday üye. Furtseva'dan sonraki ilk kadın: **yirmi yedi yıllık boşluk**.
- **Galina Semyonova** — Temmuz 1990 - Kasım 1991 asıl üye; SSCB'nin son on altı ayı.

Yoldaş, bu üç ismi ezberle. Çünkü karşıdaki tartışmada "SSCB kadınları kurtardı" dediğinde sana bunu soracaklar.

Yanıtın şu olmalı: **evet, hukuken ve maddeten, dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş ölçüde kurtardı — ve hayır, iktidara ortak etmedi.** İkisi de doğrudur. İkincisi, birincisinin neden kalıcı olmadığını açıklar.

BÖLÜM 37

KADIN KURTULUŞU III: RAKAMLARIN SÖYLEDİĞİ

Şimdi sıra, tartışmada en güçlü elinde tuttuğun veride.

İşgücü ve meslekler (1970-80'ler)

ALAN	KADIN ORANI (SSCB)	KARŞILAŞTIRMA (AYNI DÖNEM BATI)
Toplam işgücü	%51-52	—
Çalışma çağındaki kadınların istihdam/ eğitimde oranı	%85-90 — dünyanın en yükseği	—
Hekimler	~%70 (kaynaklara göre %69-75)	ABD ~%10-12
Bilim insanları (<i>nauçniye rabotniki</i>)	~%40	Batı Avrupa ve ABD ~%10-15
Mühendisler	~1/3; "mühendislik-teknik personel" içinde %40+	çok daha düşük
Yüksek/orta öğrenimli uzmanlar	%58	—
Öğretmenler	%73-75	—
Hemşireler	%98	—
Sağlık ve sosyal güvenlik işgücü	%81	—
Bankacılık ve sigorta	%80	—

Ama tepede kırılıyor: Bilimler Akademisi'nin üst kademesinde kadın oranı **~%20**, tam akademisyenler arasında neredeyse sıfır.

Yoldaş, bu tablo bugün de siyasi bir silahtır. Sovyet sonrası karşılaştırmalı araştırmalar, post-sosyalist ülkelerin matematik ve doğa bilimlerinde neden hâlâ çok daha yüksek kadın oranı taşıdığını sorup **kaynağı bu döneme** bağlıyor. Yani etkisi devletten uzun yaşadı.

Aynı zamanda bir sınırdır: **kadınlar bilime girdi, iktidara giremedi.** Bunun nedeni "kültür" değil, **kurumdur** — bilime giriş sınavla ve kotayla düzenlenmişti; iktidara giriş aygıtı tarafından atamayla düzenlenmişti. Nerede kural vardı, orada kadın vardı; nerede aygıtın takdiri vardı, orada yoktu.

Maddi altyapı

- Analık izni: 1918'den itibaren **16 hafta tam ücretli**; 1980'lerde **112 gün tam ücretli**, üzerine iş güvenceli izin (1981-83'ten itibaren kısmen ücretli bir yıl, 1980'lerin sonunda üç yıla kadar iş güvenceli).
- Okul öncesi: 1935'te yaklaşık 1 milyon anaokulu yeri; 1971'de **5 milyonun üzerinde**; 1980'lerin ortasında okul öncesi çağıdaki çocukların kabaca **yarısı** devlet kreş ve anaokullarındaydı. Kırsalda ve Orta Asya'da hizmet çok daha zayıftı.

Yaşam beklentisi — ve dönüşü

SSCB'de yaşam beklentisi **1926-27'de 44,4 yıl** iken **1958-59'da 68,6 yıla** çıktı. Otuz yılda yirmi dört yıl. Dünya tarihinde kaydedilmiş en hızlı sağlık iyileşmelerinden biridir.

Ama 1960'ların ortasından sonra durdu ve kısmen tersine döndü. Bebek ölümleri 1970'te binde 24,7 iken 1976'da binde 31,4'e çıktı, 1989'da 22,7'ye indi. Çalışma çağındaki erkek ölümleri 1970'ler boyunca ciddi biçimde kötüleşti. 1989'da bebek ölüm oranı Letonya'da binde 11,1, Türkmenistan'da binde 54,7 idi.

Yoldaş, kural: 44,4'ten 68,6'ya çıkışı anlatıp 1965 sonrasındaki duraklamayı anlatmayan bir metin, ilk ciddi itirazda çöker. İkisini birlikte söyle. Birincisi sosyalist insanın gücünü, ikincisi durağanlaşan ve hesap vermeyen bir aygıtın maliyetini gösterir. Aynı dosyanın iki sayfasıdır.

BÖLÜM 38

ULUSLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI: LENİN'İN KONUMU

Yoldaş, burjuva tarih yazımının en çok çarpıttığı başlıklardan biri budur. Sırayla gidelim.

2 (15) Kasım 1917 — Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi

Sovnarkom tarafından kabul edildi; **Lenin ve Stalin** imzaladı. Dört ilke, aynen:

1. **Rusya halklarının eşitliği ve egemenliği.**
2. **Rusya halklarının serbestçe kendi kaderini tayin hakkı — ayrılma ve bağımsız devlet kurma noktasına kadar.**
3. Her türlü ulusal ve ulusal-dinsel ayrıcalık ve kısıtlamanın kaldırılması.
4. Ulusal azınlıkların ve etnografik grupların serbest gelişimi.

Girişi, çarlığın "katliamlar ve pogromlar" politikasını ve ardından gelen "korkak güvensizlik" siyasetini mahkûm eder, yerine "tam karşılıklı güven"i koyar.

Lenin'in tezi: hak ≠ tavsiye

Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (1914), Rosa Luxemburg'a karşı yazılmış uzun bir polemiktir. Lenin'in üç ayrımı:

- **Kendi kaderini tayin, siyasi ayrılma demektir.** "Kendi kaderini tayin yalnızca ayrılma hakkını ima eder."
- **Hakkı tanımak, ayrılmayı savunmak değildir.** Lenin'in benzetmesi: "Ayrılma hakkının tanınması, ezilen bir ulusun Marksistlerinin belirli bir durumda ayrılmaya karşı ajitasyon yapmasını hiçbir biçimde engellemez — nasıl ki boşanma hakkının tanınması, belirli bir durumda boşanmaya karşı ajitasyonu engellemezse."
- **Görev asimetriktir.** Ezen ulusun Marksisti **her şeyden önce kendi ulusunun milliyetçiliğiyle** dövüşür; ezilen ulusun Marksisti ise birliği savunur. Sonuç formülü: "*Bütün uluslar için tam hak eşitliği; ulusların kendi kaderini tayin hakkı; bütün ulusların işçilerinin birliği.*"

Aralık 1922 — Lenin'in son kavgası

30-31 Aralık 1922'de dikte ettiği *Ulusal Sorun ya da "Özerkleştirme" Üzerine* notu, 1956'ya kadar yayımlanmadı. Tetikleyicisi **Gürcistan olayı**ydı: Ordzhonikidze, Stalin ve Dzerjinski'nin desteğiyle bir Gürcü komüniste fiilen şiddet uygulamıştı.

Lenin'in ifadeleri sert. Rus aygıtı hakkında: Rus olmayanlar "o gerçekten Rus adamın, Büyük-Rus şovenistinin — özünde bir alçak ve zorbanın, tipik Rus bürokratinin — saldırısıyla" karşı karşıyadır. (Rusça özgün sözcük *derjimorda* — Gogol'ün *Müfettiş*'indeki gaddar polis.) Devamı:

"Sovyet ve Sovyetleşmiş işçilerin önemsiz yüzdesi, bu şovenist Büyük-Rus ayaktakımı denizinde sütteki sinek gibi boğulacaktır."

Ve kâğıt garantisi üzerine — bu cümleyi ezberle, yoldaş:

"Kendimizi savunduğumuz 'birlikten ayrılma özgürlüğü', Rus olmayanları savunmakta yetersiz, yalnızca bir kâğıt parçası olacaktır."

Stalin hakkında: "Stalin'in aceleciliği ve salt idareye tutkunluğu... burada ölümcül bir rol oynadı." "Stalin ve Dzerjinski, bu gerçekten milliyetçi Büyük-Rus kampanyasının siyasi sorumluluğunu üstlenmelidir."

Ve ilkesel çekirdek: biçimsel eşitlik yetmez; ezen ulusun enternasyonalizmi, "pratikte var olan eşitsizliği telafi edecek bir eşitsizliği" — yani **ezen ulus aleyhine bir asimetriyi** gerektirir.

Özerkleştirme mi, eşitler birliği mi?

Stalin'in Ağustos-Eylül 1922 taslağı (*avtonomizatsiya*): Ukrayna, Belarus ve Transkafkasya, RSFSC'ye **özerk cumhuriyetler** olarak katılacak, yani mevcut Rus devlet aygıtına tabi olacaktı.

Lenin bunu **26 Eylül 1922'de** reddetti: bütün cumhuriyetler, RSFSC dahil, **yeni bir federal devlete eşit olarak** gireceklerdi. **30 Aralık 1922'de** SSCB, dört imzacıyla kuruldu: **RSFSC, Ukrayna SSC, Belarus SSC, Transkafkasya SFSC.**

Ayrılma hakkı: metin ve gerçek

- **1936 Anayasası, 17. madde:** "Her Birlik Cumhuriyetine SSCB'den serbestçe ayrılma hakkı saklıdır."
- **1977 Anayasası, 72. madde:** aynı hüküm. 76. madde birlik cumhuriyetini "egemen bir Sovyet sosyalist devleti" sayar; 80. madde ona antlaşma yapma ve diplomatik temsilci teatisi hakkı tanır.

Altmış sekiz yıl boyunca bu hakkın hiçbir uygulama yasası yoktu. Ne usul, ne organ, ne takvim. Mekanizma ancak **3 Nisan 1990 tarihli yasayla** kuruldu ve neredeyse uygulanamaz olacak biçimde tasarlandı: karardan 6-9 ay sonra referandum; **cumhuriyette sürekli oturan SSCB yurttaşlarının en az üçte ikisinin** onayı; özerk cumhuriyetlerin ve toplu yaşayan azınlıkların **ayrı oy kullanıp SSCB'de kalabilmesi**; **beş yıla kadar geçiş dönemi**; ve son onayın Halk Temsilcileri Kongresi'nde olması.

Hiçbir cumhuriyet bu yasayla ayrılmadı. Baltıklar ve ardından diğerleri, yasanın etrafından dolaşarak ayrıldı.

Yoldaş, Lenin 1922'de tam olarak bunu öngörmüştü: "yalnızca bir kâğıt parçası."

Ve buradan bizim için çıkan ders, ulusal soruna özgü değildir: **uygulama mekanizması olmayan hak, hak değildir.** Aynı şeyi işçi denetimi için, parti içi demokrasi için, seçim ve geri çağırma için de söyledik. Aynı hastalığın farklı organlardaki görüntüsüdür.

BÖLÜM 39

ON BEŞ CUMHURİYET: NASIL KURULDU, NASIL İŞLEDİ

Cumhuriyetler ve tarihleri

CUMHURİYET	BİRLİK CUMHURİYETİ OLUŞ TARİHİ
Rusya SFSC, Ukrayna SSC, Belarus SSC, Transkafkasya SFSC	30 Aralık 1922 — kurucular
Türkmenistan SSC, Özbekistan SSC	27 Ekim 1924 ilan; 13 Mayıs 1925 kabul
Tacikistan SSC	Özbekistan içinde ÖSSC 1924; birlik cumhuriyeti 5 Aralık 1929
Kazakistan SSC, Kırgızistan SSC	5 Aralık 1936 (önce ÖSSC'ydiler)
Gürcistan SSC, Ermenistan SSC, Azerbaycan SSC	5 Aralık 1936 — Transkafkasya federasyonu dağıtıldı
Karelya-Fin SSC	31 Mart 1940 – 16 Temmuz 1956 (16. cumhuriyet)
Moldova SSC	2 Ağustos 1940
Litvanya, Letonya, Estonya SSC	3, 5 ve 6 Ağustos 1940

Yani sayı sabit değildi: 1940-1956 arasında **on altı**, öncesinde ve sonrasında **on beş**.

Orta Asya nasıl bölündü?

25 Şubat 1924'te karar alındı; Kazak, Türkmen ve Özbek alt komisyonlarıyla yürütüldü. **27 Ekim 1924'te** Türkistan ÖSSC kaldırıldı, Buhara ve Harezmi Halk Sovyet Cumhuriyetleri dağıtılıp emildi (Harezmi parti örgütü kendi feshini oylamaya fiilen zorlandı), yerine Özbekistan SSC ve Türkmenistan SSC kuruldu; Tacikistan Özbekistan içinde ÖSSC, Kara-Kırgız ve Karakalpak özerk oblastları oluşturuldu.

Transkafkasya SFSC (1922-1936) Lenin'in önerisiyle kurulmuş, ama pratikte Stalin ve Ordzhonikidze'nin Gürcistan'ı tabi kılma aracı olmuştu. **5 Aralık 1936'da** dağıtıldı; üç cumhuriyet doğrudan birliğe girdi.

Hiyerarşi — ve neden önemli olduğu

1985-91 itibarıyla: **15 birlik cumhuriyeti (SSC)**, **20 özerk cumhuriyet (ÖSSC)**, **8 özerk oblast**, **10 özerk okrug** — toplam 53 etnik temelli birim.

YETKİ	SSC	ÖSSC	ÖZERK OBLAST/OKRUG
Ayrılma hakkı (17./72. md.)	var (kâğıtta)	yok	yok
Kendi anayasası	var	var	yok
Dış ilişki, antlaşma (80. md.)	var	yok	yok
Milliyetler Sovyeti'ne delege (110. md.)	32	11	5 / 1

110. maddedeki delege sayıları hiyerarşinin en temiz ölçüsüdür: 32 / 11 / 5 / 1.

Ve 1991'de neden Estonya bağımsız devlet oldu da Tataristan olmadı sorusunun cevabı buradadır: **biri SSC'ydi, öteki ÖSSC**. Sınıflandırma, kırk yıl sonra devlet üretti.

Ve yapısal olarak en belirleyici asimetri: Her birlik cumhuriyetinin kendi komünist partisi vardı — **RSFSC hariç**. Rusya'nın ayrı bir partisi 1990'a kadar olmadı. Yani "Rus" cumhuriyetin ayrı bir kurumsal sesi yoktu, çünkü **tüm-birlik merkezi onun sesiydi**.

Yoldaş, bunun sonucunu 1990-91'de görecekiz: Yeltsin, RSFSC'yi merkeze karşı bir kaldıraç olarak kullanabildi, çünkü RSFSC yıllarca "boş" bırakılmış bir kurumsal kabuktu ve doldurulmayı bekliyordu.

BÖLÜM 40

KORENİZATSİYA, SÜRGÜNLER VE ULUSAL SORUNUN ÇÜRÜMESİ

Korenizatsiya: yerlileştirme

12. Parti Kongresi (17-25 Nisan 1923) politikayı benimsedi. Üç bileşen: (a) parti, devlet ve ekonomi aygıtının yerel milliyetten kadrolarla doldurulması; (b) yerel dillerin **yönetim, mahkeme ve okul dili** haline getirilmesi; (c) alfabe, matbaa, akademi, tiyatro, edebiyat — ulusal kültür altyapısının kurulması.

Doktrin gerekçesi: **Büyük-Rus şovenizmi asıl tehlikedir**, çünkü ezen ulusun milliyetçiliği eşitsizliği yeniden üretir; yerel milliyetçilik ikincil ve tepkiseldir.

Sonuçlar:

- Daha önce **yazısı olmayan yaklaşık 40-50 dile alfabe** yapıldı; yaklaşık kırk beş dilin yazı sistemi baştan dönüştürüldü.
- **Tacikistan** en keskin örnektir: 9-49 yaş okuryazarlık **1926'da %3,8 → 1939'da %82,8** (erkek %87,4, kadın %77,5) → 1959'da %92,6 → 1970'te %99'un üzeri.
- **Ukrayna:** 1926'da okulların %80'i, 1933'te %88,5'i Ukraynacaydı. Gazetelerin 426'sının 373'ü. Okuma yazma bilmeyen oranı 1926'da %47 iken 1934'te %8. Ukrayna KP'sinde Ukraynalıların payı 1922'de %23,3 iken 1933'te %60.
- Karşılaştırma tabanı: **1897 sayımında** okuryazarlık Kazaklarda %8, Kırgızlarda %3, Taciklerde %2, Özbeklerde %4.

Latin alfabesi ve Türk dilleri — bir Türkiyeli yoldaşın özellikle bilmesi gereken bölüm

26 Şubat – 6 Mart 1926, Bakû: Birinci Tüm-Birlik Türkoloji Kongresi. 131 delege, aralarında yirmi kadar yabancı bilim insanı — Bartold, Türkiye'den **Fuad Köprülü**, Almanlar, Macarlar, İranlılar. Latinleşme kararı **101'e 7** oyla geçti. Ardından **Yañalif** (Birleştirilmiş Türk Latin Alfabesi) geliştirildi. **1 Ocak 1929'da** Sovyet Türk cumhuriyetlerinde Arap alfabesinin kullanımı yasaklandı. 1932'ye gelindiğinde SSCB'nin 72 yazılı dilinden **66'sı Latin temelli**di.

Sonra dönüş geldi. 25 Ocak 1930'da Stalin, Rusçanın kendisini Latinleştirme projesini durdurdu. **1936'dan itibaren Kirilleştirme kampanyası** başladı ve 1940'a kadar büyük ölçüde tamamlandı; Yañalif 1939'da yasaklandı.

Yoldaş, bu iki kararı yan yana koy:

1926: Latin alfabesi — Türk halklarını ortak bir yazı dünyasında buluşturur, Arap-Fars geleneğinden ve dinî hiyerarşiden koparır.

1936-40: Kiril — Türk halklarını **birbirinden ve Türkiye'den** koparır, Rusçaya bağlar.

Gerekçe her ikisinde de teknikti (matbaa, daktilo, standart). **Ama işlev tersine döndü.** Aynı aygıt, on yıl arayla, ulusal gelişmeyi hem hızlandırdı hem kesti. Ve bu, ulusal politikanın **ilkeye değil, merkezin o günkü ihtiyacına** bağlandığının kanıtıdır.

13 Mart 1938 kararnamesi, Rusçayı bütün Rus olmayan okullarda **birinci sınıftan itibaren zorunlu** kıldı. (Tarihçiler arasında tartışma sürer: bu düpedüz Ruslaştırma mıydı, yoksa ortak bir idari-askerî dil kuran standart bir devlet inşası hamlesi miydi? Ana dilde eğitim kaldırılmadı — **tabi kılındı**. Asıl kırılma 1958-59 eğitim reformuyla geldi: okul dili seçimi "serbest" bırakıldı, bu da pratikte Rusçaya yönelişi hızlandırdı.)

Sürgünler: bu dosyanın en ağır sayfalarından biri

1937-1944 arasında bütün halklar, kolektif suçlamayla, yerlerinden sökülüp sürüldü.

HALK	TARİH	SÜRÜLEN	ÖLÜM (TAHMİN)	REHABİLİTASYON
Koreliler	Ağustos-Ekim 1937	171.781	16.500-50.000 (%10-25)	1989-1993
Volga Almanları	28 Ağustos 1941	438.000-846.000 (toplam)	200.000-300.000 (çalışma ordusu dahil)	1955/1964; özerk cumhuriyet hiç geri verilmedi

HALK	TARİH	SÜRÜLEN	ÖLÜM (TAHMİN)	REHABİLİTASYON
Karaçaylar	2 Kasım 1943	69.267	13.100-19.000 (~%19)	1956-57
Kalmıklar	28-31 Aralık 1943	93.000+	~16.000 (~%17)	1956-58
Çeçenler ve İnguşlar	23 Şubat 1944	~496.000	100.000-200.000 (tartışmalı)	9 Ocak 1957
Balkarlar	8 Mart 1944 (tek günde)	37.713	7.600-11.000 (%20-25)	1957
Kırım Tatarları	18-20 Mayıs 1944	en az 191.044	34.300-80.000 (tartışmalı)	1967'de suçlama kaldırıldı ama dönüş yasağı sürdü; ancak 14 Kasım 1989'da kalktı
Ahıska Türkleri	14-15 Kasım 1944	92.307-94.955	12.589-50.000	Hiçbir zaman tam rehabilite edilmedi; dönüş hakkı bugün de yok

Toplamda 1930-1952 arasında en az **6 milyon** insan zorunlu iç göçe tabi tutuldu; yalnızca 1943-44 savaş dönemi ulusal sürgünlerinde **~1,9 milyon**. SSCB Yüksek Sovyeti bunların tümünü **14 Kasım 1989'da** hukuka aykırı ilan etti.

Yoldaş, burada hiçbir "bağlam" savunma değildir.

Kolektif suç, Marksizmin reddettiği bir kategoridir. Bir halkın tamamını — bebekleri, yaşlıları, cephede savaşan askerlerin ailelerini — etnik kimliği nedeniyle cezalandırmak, sınıf analizinin değil, **çarlıktan devralınan bir devlet refleksinin** ürünüdür. 1917'de "katliamlar ve pogromlar politikası"nı mahkûm eden bildirgeyle 1944'ün vagonları aynı devletin imzasını taşır.

Ve pratik sonuç şudur: **Sovyetler Birliği'nin ulusal sorunu hiçbir zaman çözmediği, 1988-91'de patlayan çatışmalarda görüldü** — Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Fergana. Bu çatışmaların hepsinin sicili 1920'lerin sınır çizimlerine ve 1940'ların sürgünlerine kadar geri gider. **Bastırılmış sorun çözülmüş sorun değildir; ertelenmiş sorundur ve faiziyle döner.**

Kalkınma: ne oldu, ne olmadı

Sağlam olan: insani gelişmede — okuryazarlık, okullaşma, sağlık, yaşam süresi — güney çevrede çarlıktan devralınan sifıra yakın tabandan çok hızlı bir yükselme. Bunu ciddi eleştirmenler de tartışmaz.

Sağlam olmayan: kalıcı bir gelir yakınsaması. Sanayileşme gerçektir ama **yapısal olarak çarpıktı** — Orta Asya büyük ölçüde hammadde çevresi olarak geliştirildi; 1960'lardan itibaren pamuk monokültürü ve sulama kanalları Aral Gölü'nü kuruttu; işleme ve nihai montaj ağırlıklı olarak RSFSR, Ukrayna ve Baltıklarda kaldı. **1950'lerden sonra bölgeler arası yakınsama durdu;** Baltıklar en zengin, Orta Asya en yoksul cumhuriyetler olarak kaldı.

Ve mali transferler tartışmalıdır — bunu dürüstçe söyleyelim. Doğrudan merkezî bütçe akışlarında Kazakistan ve Orta Asya net alıcı (bazı durumlarda GSMH'nin ~%10'u), Rusya net verici görünür. Ama mallar **dünya fiyatlarıyla** değerlendirilse tablo kısmen tersine döner: Rusya enerjiyi ve hammaddeyi dünya fiyatının çok altında satıyordu, dolayısıyla sanayileşmiş batı cumhuriyetleri de büyük ölçüde net alıcı çıkar. 1990-91'de her cumhuriyet kendisinin net verici olduğunu gösteren bir hesap yayımladı. **Bu hesapların hepsi siyasi belgedir.**

BÖLÜM 41

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE SSCB

Kuruluş

- **Dumbarton Oaks (Ağustos-Ekim 1944):** Sovyet heyeti (Gromiko) **on altı cumhuriyetin tümü için** Genel Kurul sandalyesi istedi ve vetonun **tartışmayı bile** kapsamasını savundu. İkisi de reddedildi.
- **Yalta (4-11 Şubat 1945):** Uzlaşma. Kuruluş konferansı 25 Nisan 1945'te San Francisco'da toplanacaktı. **Yalta oylama formülü:** usule ilişkin kararlar yedi üyenin oyuyla; öteki bütün kararlar "yedi üyenin, **daimî üyelerin olumlu oyları dahil**, olumlu oyuyla" — yani veto **eyleme** uygulanır, tartışmaya değil. Sandalye pazarlığı: on altı istek **ikiye** indi — **Ukrayna SSC ve Belarus SSC** kurucu üye oldu. Sonuç: SSCB'nin Genel Kurul'da **üç oyu**.
- Şart **26 Haziran 1945'te 50 devletçe** imzalandı (Polonya 15 Ekim'de imzaladı, 51 kurucu üye), **24 Ekim 1945'te** yürürlüğe girdi.

Veto: neden ve nasıl kullanıldı

İlk veto BM tarihinde **SSCB'ye aittir: 16 Şubat 1946**, Suriye ve Lübnan'dan yabancı askerlerin çekilmesi konusunda. **1946-1969 arasında bütün vetoların %93'ünü SSCB kullandı;** bunların **51'i üyelik başvurularınaydı**.

Nedeni yapısalıdır: SSCB, ABD ve müttefiklerinin egemen olduğu bir Konsey ve Genel Kurul'da **kalıcı azınlıktı**. Veto, otomatik Batı çoğunluğunun onu bağlamasını engelleyen tek araçtı. Üyelik vetoları karşılıklıydı — Batı, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Moğolistan ve Macaristan'ı bloke etti; SSCB İtalya, Portekiz, İrlanda, Nepal, Avusturya ve Japonya'yı. Kilit **14 Aralık 1955'te** bir "paket anlaşma"yla açıldı: her iki bloktan 16 devlet aynı anda üye oldu.

1950 boykotu: pahalı bir hata

13 Ocak 1950'de Sovyet temsilcisi **Yakov Malik**, Çin sandalyesinin Kuomintang'a değil **Çin Halk Cumhuriyeti'ne** verilmesini isteyerek Konsey'i terk etti. **1 Ağustos 1950'ye** kadar dönmedi.

Sonuç: Kore savaşına ilişkin kararlar SSCB'nin yokluğunda alındı. **25 Haziran 1950 tarihli 82 sayılı karar;** **27 Haziran'da 83 sayılı karar** (üyeleri Güney Kore'ye yardıma çağırır); **7 Temmuz'da 84 sayılı karar** — **ABD komutasında Birleşik Komutanlık** kurar ve BM bayrağının kullanılmasına izin verir.

Sovyet hukuki savı — "yokluk veto sayılır" — kabul görmedi; yerleşik doktrin **çekimserlik ya da yokluğun veto olmadığıdır**.

Yoldaş, bu bir taktik dersidir ve bugün de geçerlidir: İlkesel olarak haklı bir konumu (ÇHC'nin temsili) kurumu terk ederek savunmak, kurumu düşmana bıraktı. Sonuç, Kore'ye BM bayrağı altında ABD müdahalesi oldu. Masayı terk etmek, masayı yıkmak değildir.

Sömürgeciliğin tasfiyesi: 1514 sayılı karar

23 Eylül 1960: Kruşçev Genel Kurul'da konuşur; SSCB bir bildirge taslağı sunar (A/4502).

28 Kasım 1960: Kamboçya, **26 Asya ve Afrika devleti** adına rakip bir taslak sunar; imzacı sayısı **43'e** çıkar (A/L.323).

14 Aralık 1960: Kabul edilen metin **Sovyet taslağı değil, 43 ülkenin Afro-Asya taslağıdır. 1514 (XV) sayılı karar — "Sömürge Ülkelerine ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine Dair Bildirge."** Oylama: **89** lehte, **0** aleyhte, **9** çekimser.

Dokuz çekimser: Avustralya, Belçika, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Portekiz, İspanya, Güney Afrika Birliği, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri. SSCB lehte oy kullandı.

Bu oylama listesi bir siyasi belgedir, yoldaş. Ezberle.

Sömürgeciliğe son verilmesini isteyen karara karşı çekimser kalanlar, o gün sömürgeleri elinde tutanlar ve onların hamileriydi. İnsan hakları söylemini bugün tekelinde tuttuğunu iddia edenlerin **tam listesi budur.**

Ama dürüstlük gereği ekle: **metni SSCB yazmadı.** Girişimi ve diplomatik korumayı SSCB sağladı; metni ve oyları Afro-Asya bloku sağladı. Kararı "Sovyet eseri" diye sunmak savunulamaz.

27 Kasım 1961'de 1654 (XVI) sayılı kararla Sömürgeciliğin Tasfiyesi Özel Komitesi ("24'ler Komitesi") kuruldu.

BÖLÜM 42

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ: SSCB NEDEN ÇEKİMSER KALDI?

Oylama

10 Aralık 1948, Paris, Palais de Chaillot. Genel Kurul'un 183. genel oturumu, **217 A (III) sayılı karar.**

48 lehte, 0 aleyhte, 8 çekimser, 2 oy kullanmayan.

Sekiz çekimser: SSCB, Ukrayna SSC, Belarus SSC, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Suudi Arabistan, Güney Afrika Birliği. Oy kullanmayanlar: Honduras ve Yemen.

(Not: dolaşımdaki listelerin bir kısmı Çekoslovakya'yı düşürüp yedi devlet sayar. Doğrusu sekizdir.)

Sovyet heyeti ne savundu, neye karşı çıktı?

Karşı çıktıkları: - Taslak "demokratik hükümetlerin egemenlik haklarını yok sayıyordu" ve BM Şartı'nın **2(7). maddesiyle** (iç işlerine karışmama) çelişiyordu. - Uygulama mekanizması yoktu — "soyut ilke beyanları"ydı. - Vişinski'nin pozitivist tezi: **"insan hakları, devlet tarafından güvence altına alınıp korunmadıkça hiçbir anlam taşımaz."**

Savundukları — Sovyet heyetinin genel kurulda sunduğu değişiklik önermeleri (A/784): - **3. madde:** yerine **"bütün ulusların kendi kaderini tayin hakkı"**nın tanınması. Reddedildi: 34-8-14. - **20. madde:** demokratik görüşlerin ifadesi güvence altına alınırken **faşist propaganda ve faaliyetin açıkça yasaklanması.** Reddedildi: 41-6-9. - **22. madde:** doğrudan genel oy, kamu görevlerine eşit erişim, açık ayrımcılık yasağı. - **Yeni bir madde:** ulusal yasaların bu hakları güvence altına almasının zorunlu kılınması ve ihlallerin Şart'a aykırı sayılması. - Paket toplu olarak reddedildi: **45-6-3.**

Sosyal haklar Sovyetlerden mi geldi? — Bir efsaneyi düzeltelim

Bildirge'nin **22-27. maddeleri** ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar kümesidir: sosyal güvenlik (22), çalışma hakkı, işini seçme özgürlüğü, eşit işe eşit ücret, sendika (23), dinlenme ve **ücretli tatil** (24), yeterli yaşam standardı, sağlık, analık ve çocukluğun korunması (25), eğitim (26), kültürel yaşama katılma (27).

Türkiye solunda ve dünyada yaygın bir iddia vardır: "Bu maddeler Sovyet baskısıyla girdi."

Bu iddia abartılıdır ve kaynaklar bunu desteklemez. Mary Ann Glendon'a göre bu maddelerin en ısrarlı savunucusu **Şili delegesi Hernán Santa Cruz** idi — "herhangi bir Sovyet bloku temsilcisinden çok daha fazla". Johannes Morsink'e göre Bildirge'deki sosyal ve ekonomik haklar "esas olarak **Latin Amerika sosyalizminin** geleneklerinden türemiştir" — soykütüğü **1917 Meksika Anayasası, Mayıs 1948 Bogotá Bildirgesi** ve Katolik toplumsal öğretisidir. Buna Roosevelt'in "**Dört Özgürlük**" konuşmasındaki (6 Ocak 1941) "yoksunluktan kurtulma" da eklenir.

Savunulabilir formül şudur: Sosyalist blok, ekonomik ve toplumsal hakların ikinci sınıf sayılmasına karşı sert biçimde direndi ve devlet yükümlülüğü dili için bastırdı; **ama 22-27. maddelerin kaynağı ve en etkili savunucusu değildi.** Ve nihayetinde, **o maddeleri içeren belgeye çekimser kaldı.**

Yoldaş, bu düzeltmeyi neden yapıyoruz?

Çünkü hareketimizin bir kısmı yıllardır "sosyal hakları biz yazdırdık" diye anlatıyor ve bu, ilk kaynak kontrolünde çöküyor. **Çürütülebilir bir övünme, savunulabilir bir gerçekten daha zararlıdır.**

Savunulabilir gerçek zaten yeterince güçlüdür: **1936 SSCB Anayasası, Bildirge'den on iki yıl önce, çalışma hakkını, ücretli izni, parasız sağlığı ve parasız yükseköğretimi bir devletin temel yasasına yazmıştı.** Bildirge'nin 23, 24 ve 26. maddelerini okuduğunda, 118, 119 ve 121. maddelerin gölgesini görürsün. Etki dolaylıdır ama gerçektir: **var olan bir örnek, dünyanın geri kalanı için ölçüt haline gelir.** Buna "gösteri etkisi" denir ve Soğuk Savaş boyunca Batı'da sosyal devletin kurulmasının en güçlü nedenlerinden biriydi.

İki sözleşmeye bölünme

- **4 Aralık 1950**, 421 (V) sayılı karar: **tek** bir sözleşme hazırlanması, ekonomik ve toplumsal haklar dahil.
- **5 Şubat 1952**, 543 (VI) sayılı karar: bu **tersine çevrildi**; **iki ayrı sözleşme** yazılacaktı.
- **16 Aralık 1966**, 2200 A (XXI) sayılı kararla ikisi de kabul edildi. **ESKHS 3 Ocak 1976'da, MSHS 23 Mart 1976'da** yürürlüğe girdi.

Bölünme Soğuk Savaş'ın hukuki fotoğrafıdır: Batı, medeni-siyasi hakları derhal yargılanabilir; ekonomik-toplumsal hakları "programatik" saydı. Sosyalist blok hiyerarşiyi tersine çevirdi. Uzlaşma **ESKHS'nin 2(1). maddesindedir:** "mevcut kaynakların azamisi ölçüsünde **aşamalı gerçekleştirme.**"

Yoldaş, bu bölünme tesadüf değildir. Sınıf mücadelesinin hukuk alanındaki izdüşümüdür.

"İnsan hakları" tek bir bütün olarak yazılsaydı, açlık ve işsizlik birer hak ihlali sayılacaktı ve kapitalist devletler her yıl bunun hesabını verecekti. Bölerek, **birinci kümeyi yargılanabilir, ikinci kümeyi temenni** yaptılar.

Bugün "insan hakları" adına yapılan müdahalelerin hangi kümeye baktığını sor kendine. Cevap her zaman aynıdır.

BÖLÜM 43

BİLİM: DÜNYAYA ÖNCÜLÜK EDİLEN ALANLAR

Yoldaş, buradaki liste uzun. Ama listeyi ezberlemeni değil, **listenin neden mümkün olduğunu** anlamanı istiyorum. O yüzden sonunda bir soru soracağız.

Nükleer ve enerji

- **29 Ağustos 1949, 07:00 — RDS-1**, Semipalatinsk. 22 kiloton. Bilimsel önderlik Kurçatov ve Hariton; program Beria'nın elinde. Tasarım bilinçli olarak **Fat Man'in kopyasıydı** — Sovyet tasarımcıların daha iyi fikirleri vardı ama ilk atışın kesin başarısı için casuslukla doğrulanmış tasarımı seçtiler.
- **22 Kasım 1955 — RDS-37**: ilk **gerçek iki kademeli** Sovyet termonükleer aygıtı. (1953'teki RDS-6s bir "katmerli kek"ti ve gerçek bir hidrojen bombası değildi — bu ayrımı yapmayan metinler eleştiriye açıktır.)
- **27 Haziran 1954 — Obninsk**: ~5 MW'lık AM-1 reaktörü şebekeye bağlandı. **Dünyada elektriği kamusal bir şebekeye veren ilk nükleer santral**. 2002'ye kadar, kırk sekiz yıl çalıştı.
- **1959 — Lenin buzkıran**: dünyanın **ilk nükleer güçle çalışan yüzey gemisi ve ilk nükleer sivil gemisi**.

Füzyon — ve Sovyet biliminin dünyaya en kalıcı armağanı

Tokamak kavramını **Andrey Saharov ve Igor Tamm** 1950-51'de önerdi; ad 1957'de kondu; **T-1 1958 sonunda** çalışmaya başladı.

Ağustos 1968, Novosibirsk, IAEA konferansı: Sovyetler, **T-3** tokamağında elektron sıcaklığının **1.000 eV'a (~10 milyon °C)** ulaştığını ve hapsedmenin Bohm sınırının **en az elli katı** olduğunu açıkladı. Batı inanmadı.

İngiltere'den **Culham** ekibi 1968 sonunda lazer saçılım donanımını Moskova'ya getirdi ve **Sovyet sonuçlarını doğruladı**; makale **Kasım 1969'da Nature'da** yayımlandı. Bunun üzerine bütün dünya tokamağa geçti. **Bugün Fransa'da inşa edilen ITER, doğrudan bu Sovyet tasarımının torunudur.**

Matematik ve fizik okulları

- **Lev Landau** (1908-1968). **27 Nisan 1938'de** Stalinizmi faşizme benzeten bir bildiri nedeniyle tutuklandı; **29 Nisan 1939'da, Kapitsa'nın kişisel kefaleti ve istifa tehdidi** ile, Niels Bohr'un destek mektubu ile serbest bırakıldı. Ünlü "teorik minimum" sınavını **1934-1961 arasında yalnızca 43 kişi** geçti. **1962 Nobel Fizik**.
- **Landau-Lifşitz Teorik Fizik Dersleri**: 10 cilt. **1962 Lenin Ödülü** — Lenin Ödülü'nün ilk kez fizik öğretimi için verilişi. Bugün hâlâ dünyanın her yerinde lisansüstü standart okumasıdır.

- **Pyotr Kapitsa** (1894-1984). **1937'de süperakışkanlığı keşfetti.** 1934'te Stalin Cambridge'e dönmesine izin vermeyince Mond Laboratuvarı'nın donanımı satın alınıp Moskova'ya taşındı ve Fiziksel Problemler Enstitüsü kuruldu. **Kasım 1945'te Beria ile çatıştı ve atom bombası üzerinde çalışmayı reddetti;** 1946-1953 arasında görevden alınıp fiilen yazlığında gözetim altında tutuldu. **1978 Nobel Fizik.** MİPT — "Fiztek" — sisteminin kurucularından.
- **Andrey Kolmogorov** (1903-1987). **1933:** olasılığın modern aksiyomatik temeli. **1941:** türbülans teorisi. **1954:** KAM teorisi. 1950'lerin ortasından: **Kolmogorov karmaşıklığı** ve algoritmik enformasyon kuramı.
- **23 Ağustos 1963 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle** Moskova, Leningrad, Kiev ve Novosibirsk üniversitelerine bağlı **fizik-matematik yatılı okulları** kuruldu. Giriş **ikamete ya da tanıdığa değil, tüm-birlik olimpiyat başarısına** bağlıydı.

Yoldaş, işte cevabı aradığımız soru bu:

Çarlık Rusyası'nda nüfusun beşte dördü okuma yazma bilmiyordu. Kırk yıl sonra aynı ülke uzaya insan gönderdi. Aradaki fark, "Rus dehası" değildir. **Aradaki fark, yeteneğin sınıf firtresinden geçirilmemesidir:** parasız eğitim, devlet bursu, olimpiyatla giriş, taşradan çocukları alan yatılı okullar.

Bugün kapitalist dünyada bir işçi çocuğunun matematikçi olma olasılığını hesapla. Sonra Kolmogorov'un okuluna kimlerin alındığına bak. **Sosyalizmin bilimdeki üstünlüğü bir yöntem üstünlüğü değildi — bir havuz üstünlüğüydü.** Aynı nüfustan çok daha fazla insanı bilime sokabildi.

Bilgisayar

- **MESM** — Sergey Lebedev, Kiev yakınlarında Feofaniya. İlk deneme **6 Kasım 1950**, ilk yararlı hesap **4 Ocak 1951**, devlet kabulü 25 Aralık 1951. **Kıta Avrupası'nda çalıştırılan ilk saklı-programlı elektronik bilgisayar.** (Nitelemeyi düşürme: Zuse'nin Z4'ü ve İsveç'in BARK'ı daha önceydi ama röleliydi, elektronik değil.)
- **BESM-6** — 1968. ~1 MIPS, 48 bit, iki komut hattı, 16 sözcüklük **önbellek**, sanal bellek. **355 adet üretildi, 1968-1987 arası on dokuz yıl.** Çıktığı anda Batı makineleriyle gerçekten rekabet edebilen son Sovyet bilgisayarıydı.
- **Setun** — Brusentsov ve Sobolev, MDÜ, 1958. **Tarihin seri üretilmiş tek üçlü (ternary) bilgisayarı,** dengeli üçlü sayı sistemiyle. 1959-65 arasında 50 adet üretildi, 30'u üniversitelere gönderildi. **Üretim teknik bir başarısızlık yüzünden değil, Kazan fabrikası devletin belirlediği satış fiyatını kârsız bulduğu için durdu.**

Setun'un hikâyesini Kısım VIII'deki OGAS hikâyesiyle yan yana koy, yoldaş. **Aynı hastalık:** yenilik teknik nedenle değil, **kurumsal çıkar ve muhasebe nedeniyle** öldürüldü.

- **Tetris** — Aleksey Pajitnov, SSCB Bilimler Akademisi Hesaplama Merkezi, Elektronika 60 için Pascal'la, **1984.** Haklar devlet tekeli Elorg'daydı; **Pajitnov, dünyanın en çok satan oyunundan 1996'ya kadar tek kuruş almadı.**

Sağlık: Semaşko sistemi ve dünyaya etkisi

Temmuz 1918 kararnamesi bütün sağlık kurumlarını ulusallaştırdı ve sağlığı kullanım noktasında parasız ilan etti. Sisteme, Sağlık Halk Komiseri **Nikolay Semaşko**'nun adı verildi. İlkeleri:

Evrensel parasız erişim; bütün tesislerin devlet mülkiyeti; maaşlı hekim; sigortadan değil ulusal bütçeden finansman; tek merkezli yönetim; korumaya ve toplum hijyenine öncelik; tanımlı nüfusa göre bölgeleme (uçastok); araştırma, eğitim ve hizmetin bütünleşmesi.

6-12 Eylül 1978, Alma-Ata (Kazak SSC): WHO ve UNICEF'in ortak düzenlediği **Uluslararası Temel Sağlık Hizmetleri Konferansı**; 134 ülke, 67 uluslararası kuruluş. SSCB konferansı ağırladı ve büyük ölçüde finanse etti.

Alma-Ata Bildirgesi sağlığı "yalnızca hastalık ya da sakatlığın yokluğu değil, tam bir fiziksel, ruhsal ve toplumsal iyilik hali" olarak yeniden onayladı; sağlığı **temel bir insan hakkı** ilan etti; ülkeler arasındaki ve içindeki eşitsizliği **"siyaseten, toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilemez"** saydı; sağlığı **Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen** talebine bağladı ve **"2000 Yılına Kadar Herkese Sağlık"** hedefini koydu.

Dürüstlük payı: İngilizce literatür temel sağlık modelinin doğrudan esin kaynağı olarak daha çok **Çin'in yalınayak doktorlarını** gösterir. Savunulabilir formül: **"WHO, temel sağlığa dair kurucu konferansını SSCB'de, Sovyet parasıyla topladı ve Sovyet sisteminin öncülük ettiği ilkeleri benimsedi."**

Çiçek ve çocuk felci: iki küresel zafer

Çiçek. Mayıs 1958, Minneapolis'teki 11. Dünya Sağlık Asamblesi: Sovyet Sağlık Bakan Yardımcısı **Viktor Jdanov**, çiçek hastalığının **küresel olarak yok edilmesinin mümkün olduğunu** savunan resmî raporu sundu. **WHA11.54 sayılı karar** bunun üzerine alındı. SSCB **1958-1979 arasında yaklaşık 1,5 milyar doz** dondurularak kurutulmuş aşı ve sağlık personeli sağladı. Son doğal vaka **26 Ekim 1977'de Somali'de** görüldü; **9 Aralık 1979'da** komisyon eradikasyonu belgeledi.

Bağlam, çünkü öğretici: **1958, SSCB'nin dokuz yıllık boykotun ardından BM'ye dönüş yılıydı.** Jdanov'un önerisi, bu dönüşün giriş kartıydı. Yani bilimsel öncülük aynı zamanda bir diplomasi hamlesiydi — ve insanlığın en büyük halk sağlığı zaferini başlattı.

Çocuk felci. Mihail Çumakov, 1955'te Moskova yakınında Poliomyelit Araştırma Enstitüsü'nü kurdu; eşi Marina Voroşilova ile birlikte **Sabin'in canlı ağızdan aşısının** ilk kitlesel üretimini ve denemesini yürüttü. 20.000 denekle başlayıp **1959 sonunda 14 cumhuriyette 15 milyondan fazla kişiye** ulaştı — **polio aşısı tarihinin en büyük saha denemesi. 16 Aralık 1959 tarihli Sağlık Bakanlığı emri, 2 ay-20 yaş arası herkesin — yaklaşık 77 milyon insanın — Temmuz 1960'a kadar aşılmasını** buyurdu. WHO, Yale'den **Dorothy Horstmann**'ı denetime gönderdi (Ağustos-Ekim 1959); raporu **ABD'nin 1962'de OPV'yi ruhsatlandırmasında belirleyici oldu.**

Yoldaş, şu cümleyi aklında tut: Bugün dünyada çocuk felcinden korunan her çocuk, aşının Sovyet fabrikalarında kitlesel üretilip ve Sovyet devletinin 77 milyon insanı aşılama bir seferberlik olarak örgütleyebildiği için korunuyor. **Kapitalist ilaç sanayii bunu o hızda yapamazdı — çünkü patent, kâr ve pazar hesabı vardır.** Bu, planlamanın halk sağlığındaki en somut kanıtıdır.

İki mühendis-hekim

- **Gavriil İlizarov** (1921-1992), Sibiry'a'da **Kurgan**'da, hiçbir araştırma merkezine bağlı olmayan bir taşra hastanesinde, **1951'de** halkalı dış fiksatorü geliştirdi. İlkesi **distaksiyon osteogenezi**: kemiği periostu koparmadan kes, parçaları yavaşça ayır, boşluk yeni kemikle dolsun. Batı'ya 1980'de İtalyan dağcı Carlo Mauri'yi tedavi ederek açıldı. Yöntem bugün dünyada standarttır.
- **Svyatoslav Fyodorov** (1927-2000). 1970'lerde **radyal keratotomi**; 1988'de kurduğu **MNTK "Göz Mikrocerrahisi"** kompleksinde hastaların masalar arasında hareket ettiği bir "konveyör" cerrahi sistemi kurdu — hiçbir Batı kliniğinin denemediği bir ölçekte sanayileşmiş göz cerrahisi.

Nobel bilançosu — ve bir uyarı

SSCB yurttaşı olarak alınan Nobel'ler: **Semyonov** (Kimya 1956); **Çerenkov, Frank, Tamm** (Fizik 1958); **Pasternak** (Edebiyat 1958, devlet zoruyla reddettirildi); **Landau** (Fizik 1962); **Basov, Prohorov** (Fizik 1964); **Şolohov** (Edebiyat 1965); **Soljenitsin** (Edebiyat 1970); **Kantoroviç** (İktisat 1975); **Saharov** (Barış 1975); **Kapitsa** (Fizik 1978); **Gorbaçov** (Barış 1990). Toplam **11 ödül, 14 kişi** — on dördün onu fizikçi.

Ve şimdi dürüst olmak zorunda olduğumuz nokta:

SSCB, yetmiş dört yılda Fizyoloji veya Tıp dalında tek bir Nobel almadı. Rusya'nın iki tıp Nobel'i — Pavlov (1904) ve Meçnikov (1908) — SSCB'den öncedir.

Bunu neden yazıyoruz? Çünkü Sovyet tıbbını övecek bir metin, bu veriyi bilmiyorsa ilk itirazda düşer. Ve neden böyle olduğunu açıklamak, Sovyet biliminin **yapısal sınırını** anlatır: Sovyet tıbbı **halk sağlığında ve kitlesel uygulamada** olağanüstüydü — aşı, eradikasyon, bölgeleme, bebek ölümleri. **Temel biyomedikal araştırmada ise sakattı** — ve bunun bir tek sebebi var: Lisenko. Sıradaki bölüm bunu anlatıyor.

BÖLÜM 44

UZAY: 4 EKİM 1957'DEN POLYAKOV'A

Birincilikler

TARİH	OLAY
4 Ekim 1957	Sputnik 1 — ilk yapay uydu. 83,6 kg, 58 cm
3 Kasım 1957	Sputnik 2 — Layka , yörüngedeki ilk canlı. Geri dönüş sistemi yoktu; ölümü planlanmıştı ve 2002'de açıklandığına göre birkaç saat içinde aşırı ısınmadan öldü
2 Ocak 1959	Luna 1 — kaçış hızına ulaşan ilk araç; güneş rüzgârını saptadı
14 Eylül 1959	Luna 2 — başka bir gök cismine ulaşan ilk insan yapımı nesne
7 Ekim 1959	Luna 3 — Ay'ın uzak yüzünün ilk fotoğrafları ; ~%70'i görüntülendi. <i>Mare Moscoviense</i> ve <i>Tsiolkovski</i> adları buradan
19-20 Ağustos 1960	Belka ve Strelka — yörüngeden sağ dönen ilk hayvanlar
12 Nisan 1961	Yuri Gagarin, Vostok 1 — uzaydaki ilk insan . Bir tur, ~106-108 dakika, 181-327 km. Çağrı adı <i>Kedr</i>

TARİH	OLAY
16 Haziran 1963	Valentina Tereşkova, Vostok 6 — uzaydaki ilk kadın. 2 gün 22 saat 50 dakika, 48 tur — o tarihe kadarki bütün ABD astronotlarının toplamından fazla uçuş süresi
12 Ekim 1964	Voshod 1 — ilk çok kişilik uçuş (Komarov, Feoktistov, Yegorov); ilk mühendis ve ilk hekim
18 Mart 1965	Aleksey Leonov, Voshod 2 — ilk uzay yürüyüşü, 12 dakika 9 saniye
3 Şubat 1966	Luna 9 — başka bir gök cismine ilk yumuşak iniş ve yüzeyinden ilk görüntüler
3 Nisan 1966	Luna 10 — Ay'ın ilk yapay uydusu
18 Ekim 1967	Venera 4 — başka bir gezegenin atmosferinde ilk yerinde ölçüm; Venüs atmosferinin ezici çoğunlukla CO ₂ olduğunu saptadı
15 Aralık 1970	Venera 7 — başka bir gezegene ilk yumuşak iniş ve yüzeyinden ilk veri. ~465 °C, ~90 atmosfer
20-24 Eylül 1970	Luna 16 — ilk tam otomatik örnek getirme. 101 g regolit
17 Kasım 1970	Lunokhod 1 — başka bir dünyadaki ilk tekerlekli gezgin. 322 gün çalıştı, 20.000'den fazla görüntü
19 Nisan 1971	Salyut 1 — dünyanın ilk uzay istasyonu
2 Aralık 1971	Mars 3 — Mars'a ilk yumuşak iniş (yalnızca ~14,5 saniye veri)
22 Ekim 1975	Venera 9 — başka bir gezegenin yüzeyinden çekilen ilk fotoğraflar. 53 dakika iletim
2 Mart 1978	Vladimír Remek (Çekoslovakya) — uzaya çıkan, ne Sovyet ne Amerikalı ilk insan
18 Eylül 1980	Arnaldo Tamayo Méndez (Küba) — uzaydaki ilk siyah ve ilk Latin Amerikalı
3 Nisan 1984	Rakeş Şarma (Hindistan) — uzaydaki ilk Hintli
8 Ocak 1994 – 22 Mart 1995	Valeri Polyakov — 437 gün 18 saat. Bugün hâlâ tek uçuşta en uzun insan uzay yolculuğu rekoru

İnterkosmos, 1978-1988 arasında **14 Sovyet olmayan kozmonotu** uzaya taşıdı: Çekoslovakya, Polonya, DDR, Bulgaristan (2), Macaristan, **Vietnam, Küba, Moğolistan**, Romanya, Fransa, **Hindistan, Suriye, Afganistan**.

Yoldaş, İnterkosmos'un anlamı teknik değil siyasidir.

Amerika'nın uzay programı 1980'lere kadar Amerikalıları ve müttefiklerinin pilotlarını taşıdı. Sovyet programı **Vietnamlı bir savaş pilotunu, Küba'lı siyah bir işçi çocuğunu, Moğol bir çobanın oğlunu, Afgan bir subayı** yörüngeye çıkardı. Bunlar simgesel jestlerdi — ama simgeler önemsiz değildir: **"uzay beyaz ve zengin ülkelerin işidir" fikri orada kırıldı.**

Ve kayıplar — bunları da yazıyoruz

- **24 Ekim 1960 — Nedelin faciası.** Baykonur'da yakıtlı haldeki R-16 füzesinin ikinci kademesi rampada ateşlendi. Topçu Mareşali Nedelin öldü; SSCB **uçak kazasında öldüğünü** açıkladı. **Ölü sayısı bugün bile tartışmalıdır:** 1989'daki itirafta 54; 1994 devlet komisyonunda 78; Roskosmos'un 50. yıl değerlendirmesinde 126 (60-150 aralığı). Olay ancak **16 Nisan 1989'da**, yirmi sekiz buçuk yıl sonra kabul edildi.

- **24 Nisan 1967 — Soyuz 1.** Ana paraşüt açılmadı, yedek paraşüt açılmamış frenleme paraşütüne dolandı. **Vladimir Komarov** öldü.
- **30 Haziran 1971 — Soyuz 11.** Servis modülü ayrılırken bir basınç dengeleme valfi açıldı ve kabin 168 km'de boşaldı. **Georgi Dobrovolski, Vladislav Volkov, Viktor Patsayev** öldü. Ekip **basınç giysisi giymiyordu** — Voshod döneminden kalma bir tasarruf. **Bunlar, uzayda (100 km üstünde) ölen tek insanlardır.**

Ay yarışı neden kaybedildi?

- **Korolyov'un adı devlet sırrıydı.** Kamuya yalnızca "Baş Tasarımcı" (*glavny konstruktör*) olarak biliniyordu; adı ancak **14 Ocak 1966'daki ölümünden sonra** açıklandı. 1938'de tutuklanmış, Lubyanka'da işkence görmüş, **Kolima altın madenlerine** gönderilmiş, 1940'ta bir *şaraşka*'ya alınmış, 1944'te serbest bırakılmıştı — neredeyse altı yıl.
- **N1 roketi dört kez fırlatıldı, dördü de başarısız oldu** (21 Şubat 1969, 3 Temmuz 1969, 26 Haziran 1971, 23 Kasım 1972). Kök neden: **birinci kademe hiçbir test standına sığmadığı için bir bütün olarak yerde hiç ateşlenmedi.** Titreşim, akış ve alev etkileşimi sorunları ancak uçuşta keşfedildi. Üstüne: Korolyov'un ölümü, halefi Mişin'in siyasi ağırlığının olmaması, Korolyov-Gluşko motor kavgası ve programa geç ve bölünmüş kaynak ayrılması.

Yoldaş, "gizlilik verimlilik" diyen her yönetim anlayışına bu iki hikâyeyi hatırlat:

Korolyov'un adı gizlendi; bu yüzden yerine geçebilecek eşdeğer otoritede kimse yetişmedi ve öldüğünde program başsız kaldı.

Nedelin faciası gizlendi; bu yüzden aynı türden acele ve gösteri baskısı sonraki kazalarda tekrarlandı.

Gizlilik düşmandan bilgi saklar; kendi hareketinden saklandığında ise hatanın düzeltilmesini engeller. Bu dosyanın her kısmında aynı cümleyi yazıyoruz, çünkü sorun her kısımda aynı.

BÖLÜM 45

BİLİMİN KARANLIK YÜZÜ: LİSENKO, SİBERNETİK YASAĞI, GİZLİLİK

Lisenkoculuk

Trofim Lisenko (1898-1976) 1928'de iddialarını ortaya atmaya başladı; **1935'te Stalin'in alkışını aldı.** 1938'den itibaren VASHNİL başkanı, 1940'tan itibaren Bilimler Akademisi Genetik Enstitüsü müdürü — bu son görevi **Vavilov'dan alınmıştı.**

31 Temmuz – 7 Ağustos 1948, VASHNİL oturumu. Lisenkoculuk **"tek doğru teori"** ilan edildi. Lisenko kapanış konuşmasında şunu söyledi: **"Partinin Merkez Komitesi raporumu incelemiş ve onaylamıştır."** Bilimsel bir tartışmanın devlet doktrinine dönüştüğü an budur. Mendel genetiğini savunan sekiz genetikçiden **üçü o oturumda görüşünü geri aldı.**

23 Ağustos 1948 tarihli 1208 sayılı emirle biyoloji enstitülerine muhalifleri tasfiye etme ve yalnızca "Miçurinci" atama talimatı verildi. ***Drosophila* kültürlerinin imha edilmesi emredildi.** Aylar içinde **yaklaşık 3.000 biyolog** görevinden oldu. Genetik müfredattan çıkarıldı; sözcüğün kendisi kullanılamaz hale geldi.

Nikolay Vavilov (1887-1943): kültür bitkilerinin köken merkezleri üzerine dünyanın en büyük otoritesi; Leningrad'da **1933'te 148.000'i aşan** tohum bankasını kurdu. **Ağustos 1940'ta** tutuklandı, Sovyet tarımını sabote etmek ve İngiltere adına casuslukla suçlandı. **Temmuz 1941'de ölüme mahkûm edildi**, 1942'de yirmi yıla çevrildi, **26 Ocak 1943'te Saratov hapishanesinde öldü** — resmî neden "zatürre, distrofi ve ödem", gerçekte **açlık**.

En kara ironi: Vavilov'un enstitüsünün çalışanları, **Leningrad'ın 900 günlük kuşatması boyunca, korudukları tohum koleksiyonunu yemek yerine açlıktan öldüler**.

1934-1940 arasında idam edilen diğer genetikçiler: **İsrail Agol, Solomon Levit, Georgi Karpeçenko, Georgi Nadson**.

Düşüş: Saharov, 1964'te Bilimler Akademisi Genel Kurulu'nda Lisenko'ya açıkça saldırdı. Kruşçev'in görevden alınmasından sonra koruma kalktı; 1965'te deneme çiftliği denetlendi ve sonuçların **uydurma** olduğu saptandı; aynı yıl enstitü müdürlüğünden alındı.

Maliyet, yoldaş: 1948-1965, yaklaşık on yedi yıl. Bu on yedi yıl boyunca Sovyet genetiği yalnızca desteksiz değil, **yasaktı**. Moleküler biyolojinin kuruluşu — çift sarmal, 1953 — tam olarak bu yasağın içine düşer. Vavilov'u yetiştiren ülke **1963'ten itibaren net tahıl ithalatçısı** oldu. Sovyet biyolojisi 1948 öncesindeki konumuna bir daha hiç dönemedi.

Ve şu soruyu sor: **Lisenko'yu kim korudu?** Bilim değil, **aygıt**. Tartışmanın kongre kürsüsünde değil Merkez Komite kararıyla kapatılabildiği bir yapıda, bir şarlatanın on yedi yıl bilime hükmetmesi bir kaza değil, **sistemin doğal sonucudur**.

Sibernetik yasağı

- **4 Mayıs 1950:** *Literaturnaya Gazeta*'da Norbert Wiener "şarlatanlar ve karanlıkçılar"ın temsilcisi ilan edilir.
- **Ekim 1953:** *Voprosı Filosofii*, "Materyalist" takma adıyla bir yazı yayımlar; sibernetik **"insanlık düşmanı sözde teori"**dir.
- **1954 Kısa Felsefe Sözlüğü:** sibernetik "işçileri makinenin uzantısına dönüştürme çabasını" yansıtır. Meşhur **"burjuva sözde bilimi"** yaftası buradan gelir.
- **Dönüş:** Temmuz-Ağustos 1955'te *Voprosı Filosofii*, **Sobolev, Lyapunov ve Kitov**'un "Sibernetiğin Temel Özellikleri" makalesini yayımlar. 1958'de Wiener Rusçaya çevrilir; 1959'da **Aksel Berg** Akademi'de Sibernetik Konseyi'ni kurar; 1961-62'de 22. Kongre programı sibernetiği komünizmin kuruluş araçları arasında sayar.

Dürüst nüans: Yasak sözcüğe ve felsefeye uygulandı, makine yapımına değil — MESM, BESM ve Strela yasak boyunca, gizli savunma enstitülerinde yapıldı. Zarar sivil ve kuramsal tarafa, özellikle de **ekonomi yönetimine sibernetik uygulanmasına** oldu. Yani tam da bu dosyanın Kısım VIII'de anlattığı yere.

Gizlilik: kapalı şehirler ve iki felaket

Kapalı şehirler. Haritada olmayan, girişi çıkışı izne bağlı, adı bir şehir artı bir numaradan ibaret yerleşimler: **Sarov = Arzamas-16** (nükleer silah tasarımı), **Ozyorsk = Çelyabinsk-65** (Mayak plütonyum), **Snejinsk = Çelyabinsk-70**, **Jelesnogorsk = Krasnoyarsk-26**, **Seversk = Tomsk-7**. Rusya bugün **44 tanesini** ve yaklaşık 1,5 milyon sakini resmen kabul ediyor.

29 Eylül 1957 — Kıştım felaketi. Mayak tesisinde 70-80 ton sıvı yüksek düzeyli atık tutan bir tankın soğutması bozuldu ve kuruyan nitrat-asetat atık **kimyasal olarak patladı**. Yaklaşık **2 MCi** rüzgârla dağıldı ve "Doğu Ural Radyoaktif İzi"ni oluşturdu: **52.000 km²'den büyük** bir alan, **~270.000 kişi**. Tahliye **6 Ekim'de**, yani **bir hafta sonra** başladı; bazı yerler neredeyse iki yılda boşaltıldı. **INES ölçeğinde 6. seviye — tarihte bu düzeyde derecelendirilen tek kaza**. Yaklaşık yirmi yıl gizlendi; **Jores Medvedev 1976'da New Scientist'te** açıkladı; SSCB ancak **1989'da** kabul etti.

26 Nisan 1986, 01:23 — Çernobil. 4. ünitede, bir güvenlik testi sırasında. İki kişi anında, üç ay içinde akut radyasyon sendromundan 28 kişi öldü. **Pripyat (~53.000 kişi) ancak 27 Nisan öğleden sonra**, yani **36 saat sonra** boşaltıldı. Uzun vadeli ölüm tahminleri ciddi biçimde tartışmalıdır: WHO/IAEA (2005-06) en çok maruz kalan gruplarda **~4.000**, Avrupa geneli için daha geniş bir modelle **~16.000** ek kanser ölümü öngördü; TORCH ve Greenpeace çalışmaları çok daha yüksek rakamlar verir.

SSCB iki gün boyunca hiçbir şey söylemedi. Alarmı, 1.100 km uzaktaki **İsveç'in Forsmark santralinde 28 Nisan'da** radyoaktif parçacık saptayan işçiler verdi. Moskova önce kazayı **yalanladı**, sonra akşam 21 saniyelik bir TASS duyurusu yaptı. Gorbaçov ulusa ancak **14 Mayıs'ta** seslendi.

Yoldaş, Çernobil'in yapısal suçlaması reaktör değildir.

RBMK'nın **pozitif boşluk katsayısı** ve kontrol çubuğu uçlarının kusurlu tasarımı **gizliydi**. Yani operatörler, kullandıkları makinenin nasıl davranacağını **bilemezlerdi**.

Gizlilik bu kazanın örtbasının değil, **fiziksel nedenlerinden biriydi**.

Bunu bir kere daha yaz: **hesap verebilirlik bir ahlak süsü değildir; bir güvenlik sistemidir.**

BÖLÜM 46

SOĞUK SAVAŞ: HATLAR VE KIRILMALAR

TARİH	OLAY
12 Mart 1947	Truman Doktrini — Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar
5 Haziran 1947	Marshall Planı ilan edilir; 1948-51 arasında 13,3 milyar dolar. SSCB katılmayı reddeder, Çekoslovakya ve Polonya'yı da reddettirir
24 Haziran 1948 – 12 Mayıs 1949	Berlin Ablukası ve hava köprüsü (2.323.738 ton)
4 Nisan 1949	NATO — 12 kurucu devlet
14 Mayıs 1955	Varşova Paktı — doğrudan tetikleyici: 9 Mayıs 1955'te FAC'ın NATO'ya alınması
23 Ekim – 11 Kasım 1956	Macaristan: ~2.500 Macar, 699 Sovyet askeri ölür; ~200.000 mülteci. Nagy 16 Haziran 1958'de idam edilir
13 Ağustos 1961	Berlin Duvarı; 27 Ekim 1961'de Checkpoint Charlie'de tank karşılaşması
14-28 Ekim 1962	Küba Füze Krizi. Gizli takas: ABD'nin Jüpiter füzeleri Nisan 1963'te Türkiye'den sökülür
20-21 Ağustos 1968	Çekoslovakya işgali. SSCB, Polonya, Bulgaristan, Macaristan. Romanya reddetti; Arnavutluk reddetti ve Eylül 1968'de Paktan ayrıldı. 137 Çekoslovak sivil öldü. Brejnev Doktrini buradan doğar

TARİH	OLAY
1 Ağustos 1975	Helsinki Nihai Senedi , 35 devlet. SSCB savaş sonrası sınırların fiilî tanınmasını aldı; Batı III. Sepet'i (insan hakları, göç, bilgi akışı) aldı ve muhaliflere hukuki zemin sağladı
25-27 Aralık 1979	Afganistan . Genel Kurul 14 Ocak 1980'de 104'e 18 mahkûm eder. Çekilme 15 Şubat 1989'da tamamlanır
8 Aralık 1987	INF Antlaşması . 1991'e kadar 2.692 füze imha edilir — 846 ABD, 1.846 Sovyet

Yoldaş, son satırdaki asimetriyi gör: imha edilen füzelerin üçte ikisi Sovyet füzesiydi.

"Karşılıklı silahsızlanma" adı altında yapılan şey, çöken tarafın tek yanlı geri çekilmesiydi. Bu, Kısım IV'te anlattığımız Gorbaçov dış politikasının küçük bir örneğidir: **karşılıksız taviz, barış değil zayıflıktır ve zayıflık savaş getirir** — bugün Doğu Avrupa'daki NATO altyapısı bunun kanıtıdır.

BÖLÜM 47

SOSYALİST ÜLKELERLE İLİŞKİLER: BEŞ DOSYA

Yoldaş, burada CIPOML çizgisinin en ayırt edici olduğu alandayız. Ölçütümüz açık: **bir ülkenin "sosyalist" adını taşıması bizi bağlamaz. Sorduğumuz dört soru aynıdır** — üretim araçları kimin elinde, artı ürüne kim el koyuyor, emek gücü meta mı, devletin sınıf niteliği ne?

Yugoslavya: ilk revizyonizm

28 Haziran 1948, Bükreş: Kominform kararı YKP'yi mahkûm eder ve ihraç eder. Suçlamalar: Sovyet karşıtlığı ve ideolojik sapma, parti içi demokrasi yokluğu, eleştiriye kabul etmeme, milliyetçi konumlar, köylü ve "kulak tehlikesi" sorunu, partinin Halk Cephesi içinde eritilmesi. Tarih bilinçli seçilmişti: **Vidovdan** — 1389 Kosova ve 1914 Saraybosna yıldönümü.

İç sonuç: **Goli Otok** ve Sveti Grgur kampları (1949). Yaklaşık **16.000 siyasi tutuklu** (Dedijer'in ve anti-revizyonist yazarların rakamı 31-32.000); **400-600 belgelenmiş ölüm** (bazı tanıklık temelli kaynaklar 4.000'e kadar çıkar). Kampın ayırt edici yöntemi: **mahkûmlar birbirini dövmeye, aşağılamaya ve ihbar etmeye zorlanıyordu.**

Blok içi sonuç: "Titoculuk" suçlamasıyla gösteri davaları — **László Rajk** (Macaristan, idam 15 Ekim 1949), **Trayço Kostov** (Bulgaristan, idam 16 Aralık 1949), **Rudolf Slánský** (Çekoslovakya, idam 3 Aralık 1952). Slánský davasında 14 sanıktan 11'i "Yahudi kökenli"ydi ve suçlama açıkça **"Siyonist-emperyalist komplo"** olarak kuruldu — Titoculuk yaftasının **açık antisemitizmle kaynaştığı** yer burasıdır.

Rajk'ın 6 Ekim 1956'da 100.000 kişinin katıldığı yeniden gömme töreni, Rákosi'nin otoritesini kırdı ve Macaristan ayaklanmasının hemen öncesindeki olaydır.

Öz-yönetim. 1950 yasasıyla işçi konseyleri; 1953 Anayasal Yasası ile devlet mülkiyeti **"toplumsal mülkiyete"** dönüştürüldü; 1963 Anayasası öz-yönetimi anayasal üstün değer yaptı; **1965 piyasa reformlarıyla** kaynak dağılımı piyasaya, işletmeler özerkliğe ve ülke dış krediye açıldı.

Hoca'nın eleştirisi — *Emperyalizm ve Devrim* (1978), III. Bölüm — şu eksendedir: öz-yönetim "Stalinist sosyalizm" ile kapitalizm arasında **üçüncü yol** olarak sunulur; ve asıl mesele, **devrimsiz kurulabilmesidir**. Kurulması "şiddetli devrimi, proletarya diktatörlüğünü, devlet sosyalist mülkiyetini ya da demokratik merkezîyetçiliği gerektirmez"; dolayısıyla **"yönetici çevreler arasında, işveren ve işçiler**

arasında anlaşma ve işbirliğiyle, sessizce ve yumuşakça" getirilebilir. Hoca'ya göre bu, tanımı gereği **sınıf işbirlikçisi** bir programdır. Dış kanıt olarak da şunu gösterir: "uluslararası kapitalizmin ve özellikle Amerikan emperyalizminin Titocu Yugoslavya'ya mali, maddi, siyasi ve ideolojik yardımda bu kadar 'cömert' olması."

Bizim değerlendirmemiz: Hoca'nın yapısal eleştirisi doğrudur ve 1965 sonrası veriler bunu destekler — 1985'te **bir milyondan fazla işsiz** (%15'in üzerinde, Kosova ve Makedonya'da ~%30), milyonlarca insanın Batı Almanya'ya işçi göçü, IMF koşulluluğu, cumhuriyetler arası derinleşen eşitsizlik. Ama iki şeyi karıştırmayalım: **öz-yönetimin sosyalizm olmadığını söylemek, işçi konseyi fikrinin kendisini reddetmek değildir.** Yugoslavya'da konseyler piyasaya ve dış borca tabi kılındığı için işlemedi — Kısım IX'da anlattığımız gibi, **denetim organı denetleyeceği güçten bağımsız değilse denetim yapmaz, meşruiyet üretir.**

DDR: tazminat, 17 Haziran ve Stalin Notası

7 Ekim 1949'da kuruldu. Sovyet tazminatları tartışmalı ama devasadır: 1946-53 için doğrudan ve dolaylı toplam **1938 fiyatlarıyla ~14 milyar dolar** tahmin edilir; SSCB toplam sanayi üretiminin **~%60'ını** talep etti; 1949'a gelindiğinde Sovyet şirketleri (SAG) otomotiv ve kimyanın **%90-100'ünü**, yakıt üretiminin **%93'ünü** kontrol ediyordu.

16-17 Haziran 1953 ayaklanması. Nedeni: Mayıs 1953'te Politbüro'nun aldığı **%10'luk iş normu artışı** — aynı ücrete daha çok iş. Gıda, sağlık ve ulaşım zamlarıyla birlikte fiilen aylık **~%33'lük bir ücret kesintisi** anlamına geliyordu. 16 Haziran'da Stalinallee'de 300 inşaat işçisinin greviyle başladı; **17 Haziran'da yaklaşık 700 yerleşimde bir milyondan fazla insan** katıldı, **332 fabrikada 225.000'den fazla grevci.** Sovyet ordusu **16 tümenle** bastırdı. **Ölü sayısı tartışmalı: 55 doğrulanmış sivil ölüm; yeni araştırmalar en az 125 diyor.** 10.000'e kadar gözaltı, **en az 32, muhtemelen 40 idam** — bunların arasında **emri reddeden Sovyet askerleri** de vardı.

Yoldaş, bu tarihi bir kere daha oku: 17 Haziran 1953. İnşaat işçileri, iş normu artışına karşı greve çıktı ve tanklarla bastırıldı.

Bunu savunacak tek bir Marksist argüman yoktur. **Bir işçi devletinde, işçilerin norm artışına karşı grevi, o devletin kendi kuruluş ilkesine yapılmış bir çağrıdır.** Ona tankla cevap veren bir yönetim, o gün hangi sınıfın devleti olduğunu ilan etmiştir.

Ve dikkat: bu, 1956 revizyonizminden **üç yıl öncedir.** Yani hastalık 1956'da başlamadı — 1956'da **resmîleşti.**

Stalin Notası, 10 Mart 1952. Önerdiği: **birleşik bir Alman devleti**, Potsdam sınırları (Oder-Neisse), **bir yıl içinde bütün işgal kuvvetlerinin çekilmesi**, demokratik özgürlükler, **tarafsızlık** (eski savaşan taraflardan hiçbirine yönelik ittifaka girmeme), dünya pazarına serbest erişim ve bağımsız bir Alman ordusu. Batı **25 Mart 1952'de** reddetti.

Tarihçiler bölünmüştür ve bu tartışma hâlâ kapanmamıştır: **"kaçırılmış fırsat" okulu** (Steininger, Loth, Foschepoth) teklifin ciddi olduğunu, Adenauer'in Batı'ya entegrasyonu tercih ettiğini söyler; **"propaganda/örtü" okulu** (Graml, Wettig, Niedhart) notanın Avrupa Savunma Topluluğu'nu raydan çıkarmaya ve DDR'i pekiştirmeye dönük bir manevra olduğunu savunur.

Stasi: 1989'da **91.015 tam zamanlı çalışan; 173.081 gayriresmî muhbir (IM)** ve Batı Almanya'da 1.553. Yaklaşık **166 yurttaş bir memur**; muhbirlerle birlikte 66'ya bir. (*Sık dolaşan "6,5 kişiye bir muhbir" rakamı, kayıtlara girmiş her geçici teması sayar ve yanıltıcıdır.*)

Romanya: özerklik, borç ve çöküş

- **24 Mayıs 1958:** Sovyet birliklerinin çekilmesi kararlaştırıldı; ~35.000 asker **25 Temmuz 1958'e kadar** çıktı. **Romanya, Sovyet birliklerinin kalıcı olarak çıktığı tek Varşova Paktı ülkesidir** — sonraki her şeyin maddi önkoşulu budur.
- **15-22 Nisan 1964:** RİP'in "Bağımsızlık Bildirgesi". İleri sürülen ilkeler: ulusal egemenlik, iç işlerine karışmama, **her partinin sosyalizme kendi yolundan gitme hakkı**. Bağlam: Kruşçev'in COMECON entegrasyon şemaları (Valev Planı Romanya'yı tarım bölgesi yapacaktı) ve Çin-Sovyet ayrılığında arabuluculuk konumu.
- **21 Ağustos 1968:** Çavuşesku, Bükreş'te ~100.000 kişiye karşı işgali "ağır bir hata" ve "Avrupa'da barış için ciddi bir tehlike" ilan etti. İçeride popülaritesinin zirvesi, dışarıda **yirmi yıllık Batı hoşgörüsü** satın aldı.
- **31 Ocak 1967:** Batı Almanya ile diplomatik ilişki kuran ilk Varşova Paktı ülkesi. **İsrail'le ilişkisini kesmeyen tek sosyalist ülke**. 1984 Los Angeles Olimpiyatları'na Sovyet boykotuna rağmen katıldı.
- **Borç:** 1971'de 1,2 milyar dolar, 1981-82'de zirvede **10,2-13 milyar dolar** (kaynaklara göre). Çavuşesku **tam ve erken ödeme** politikası seçti: ithalatı kesti, ihracatı azamiye çıkardı. Romanya net gıda ithalatçısı olduğu için sonuç **karne ve kıtlık** oldu; ısınma ve aydınlatma kısıtlandı, televizyon günde iki saate indirildi. **Mart 1989'da borç bitti**; sekiz ay sonra rejim de bitti.
- **16-25 Aralık 1989:** Timişoara'da başlayan ayaklanma; 22 Aralık'ta ordu kışlaya çekildi; **25 Aralık 1989'da** Çavuşesku çifti bir tabur mahkemesinde yargılanıp aynı gün kurşuna dizildi. Resmî ölü sayısı **1.104** — bunun **942'si 22 Aralık'tan sonra**, yani rejim düştükten sonraki açıklanamamış "terörist" evresinde.

Yoldaş, Romanya bir uyarıdır ve iki yönlüdür.

Bir: **dış politikada Moskova'dan bağımsız olmak, iç yapıyı sosyalist yapmaz**. Hoca bu konuda nettir — *Emperyalizm ve Devrim*'de Romanya'yı, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan, Çekoslovakya ve Bulgaristan'la birlikte "Sovyetler Birliği'nin yönettiği öteki revizyonist ülkeler" arasında sayar. **Çavuşesku'ya bağımsızlık kredisi vermez, çünkü ölçüt dış politika değil, devletin sınıf niteliğidir.**

İki: **borcu emekçiye ödettirmek "anti-emperyalizm" değildir**. Çavuşesku IMF'ye borcunu halkın kışın üşümesiyle ödedi ve buna bağımsızlık dedi. Buradan çıkarılacak ders, bugün "borçsuz bağımsızlık" söylemini duyduğunda **kimin ödediğini** sormaktır.

Kuzey Kore: kuruluş, dengeleme ve çöküş

- **38. paralel**, 10-11 Ağustos 1945 gecesi iki Amerikalı albayın (**Dean Rusk** ve Charles Bonesteel) bir *National Geographic* haritası üzerinde çizdiği hattır; SSCB kabul etti.
- **Sovyet Sivil İdaresi** 24 Ağustos 1945 – 9 Eylül 1948 arasında kuzeyi yönetti; asıl güç **Korgeneral Terenti Ştikov**'daydı. **Kim İl Sung**, Mançurya'da gerilla komutanıydı; 1940'tan itibaren SSCB'de, Habarovsk yakınındaki **Sovyet 88. Özel Tüfek Tugayı'nda yüzbaşı (sonra binbaşı)**; Eylül 1945'te bir Sovyet gemisiyle döndü ve Ştikov tarafından yerleştirildi.
- **DPRK 9 Eylül 1948'de** ilan edildi; **Sovyet birlikleri Aralık 1948'de** çekildi.
- **Kore Savaşı — arşivler ne gösteriyor?** 1991 sonrası açılan Sovyet belgeleri (Wilson Center, Kathryn Weathersby) kırk yıllık tartışmayı kapattı: **girişim Kim'e, karar Stalin'e aittir**. Stalin 1949 boyunca reddetti; **30 Ocak 1950'de** Ştikov'a çektiği telgrafta işgalin "kapsamlı hazırlık gerektireceğini" ve

"fazla risk almadan örgütlenmesi gerektiğini" yazdı — hazırlık için yeşil ışık budur. Onayının koşulu, **Amerikalılar müdahale ederse Mao'nun takviye göndermeyi kabul etmesiydi**; Mao bu güvenceyi **Mayıs 1950'de** verdi. İşgal **25 Haziran 1950'de** başladı.

- **30-31 Ağustos 1956 — Ağustos Fraksiyon Olayı.** Muhalefet **Sovyet fraksiyonundan** (Pak Çang-ok) ve **Yenan fraksiyonundan** (Çoe Çang-ik, Kim Tu-bong) geliyordu; hedefleri Kim'in kişi kültü ve ağır sanayi öncelikli politikasıydı — yani Kruşçev'in Gizli Raporu'nu Kore'ye uyguluyorlardı. Plenumda konuşmacılar **yuhalanarak susturuldu**. **Eylül 1956'da Mikoyan ve Peng Dehuai önderliğinde ortak Sovyet-Çin heyeti** Pyongyang'a gidip tasfiyeleri durdurmasını ve parti içi demokrasiyi yeniden kurmasını dayattı; Kim geçici olarak uydu. **Kasım 1956'da** tasfiyeye devam etti: **1957-58'de ~10.000 kişi tasfiye, ~6.000 idam.**
- **Cuche ve dengeleme. 28 Aralık 1955 konuşması** — "İdeolojik Çalışmada Dogmatizm ve Biçimciliği Tasfiye Ederek Cuche'yi Kurma Üzerine" — doğrudan Sovyet fraksiyonuna yönelikti. Çin-Sovyet ayrılığından sonra DPRK taraf tutmadı ve **iki antlaşmayı beş gün arayla** imzaladı: **6 Temmuz 1961 Moskova, 11 Temmuz 1961 Pekin.**
- **1991 çöküşü.** Sovyet/Rus payı DPRK dış ticaretinde 1985'te neredeyse yarıyken 1994'te **%8'in altına** düştü. **Enerji ithalatı %75 azaldı** — belirleyici, çünkü Kore tarımı elektrikli sulamaya ve kimyasal gübreye bağlıydı. Sonuç **1994-1999 kıtlığı**: tahminler **600.000-1 milyon** ek ölüm bandında yoğunlaşıyor (üst tahminler 2-3 milyona kadar çıkar).

Hoca'nın konumu (1979): Kim İl Sung'un "birlik uğruna birlik" arzusunu küçümser ve DPRK **revizyonist ülkelerle diplomatik ilişkisini sürdürdüğü için** Kore İşçi Partisi'ni revizyonist ilan eder. *Bu ölçütü açıkça kaydetmek gerekir:* Arnavutluk anti-revizyonizmi, **revizyonist devletlerle ilişkiyi kesmemeyi** başlı başına revizyonizm kanıtı saydı. Bu, Hoca'yı tutarlı kılan ama **Arnavutluk'u tam yalnızlığa götüren** ölçüttür ve biz bunu bir başarı değil, bir sorun olarak kaydediyoruz.

Küba: en zor dosya

- **Şubat 1960:** Mikoyan Havana'da; ilk ticaret anlaşması — **şeker karşılığı yakıt** — ve 100 milyon dolarlık düşük faizli kredi. Diplomatik ilişkiler 1960'ta yeniden kuruldu.
- **Sübvansiyon.** SSCB Küba şekerini dünya fiyatının **1985'te 11 katına**, 1989'da 3 katına aldı; bütün petrol ihtiyacını krediyle ve sübvansiyonlu karşıladı; 1976-80 arasında **1,7 milyar dolarlık** sanayi yatırımı; toplamda **400'den fazla sanayi tesisi**. 1985'te Sovyet ticareti Küba dış ticaretinin **%70'inden fazlasıydı**.
- **Büyüklüğü tartışmalıdır ve doğrusunu bilelim:** akademik hesaplar (Mesa-Lago yöntemiyle) 1976-88 için yıllık ortalama **2,2-3,1 milyar dolar** ve **Küba ulusal gelirinin ortalama %9,1'i** (zirve 1985'te %12,3) verir. Popüler yazında dolaşan "GSYH'nin %20-30'u" rakamı **desteklenmiyor**.
- **Füze krizinde Küba.** Castro, 28 Ekim 1962 uzlaşmasının dışında bırakıldı ve **tek yanlı Sovyet kararına öfkelenildi**. Radyo Havana'dan **Beş Nokta'yı** ilan etti: ambargonun kaldırılması, ABD topraklarından yürütülen yıkıcı faaliyetin durdurulması, korsan saldırıların bitirilmesi, hava ve deniz ihlallerinin sonlandırılması ve **Guantánamo'nun boşaltılması**. Hiçbiri uzlaşmaya girmedi.
- **Angola. 5 Kasım 1975'te Carlota Harekâtı** başladı; 1976 zirvesinde **~36.000 Küba askeri**. 1975-91 arasında toplam **337.000-380.000** Kübalı görev yaptı; ~10.000 kayıp. **Dikkat: Moskova başlangıçta Küba'nın hava taşıma talebini reddetti** ve ancak iki ay sonra, savaşın seyri değiştikten sonra en fazla on sefere razı oldu. Yani "Sovyet vekili" okuması, en azından Angola'da, **olayların başlangıç sırasıyla desteklenmiyor**.

- **Etiyopya/Ogaden (1977-78)** ise tersidir: burada koordinasyon sıkı ve baştan Sovyet önderliğindeydi — 1.500 Sovyet danışman, 1 milyar dolarlık silah köprüsü, Ocak 1978'de **General Vasili Petrov** komutasında yüksek askerî komite; Küba birlikleri Şubat 1978'de **~16-17.000'e** çıktı.
- **Özel Dönem.** 1990-1993 arasında **GSYH %34,8 düştü**; ithalat ve ihracat ayrı ayrı **%80'den fazla** geriledi; Sovyet/Rus petrol teslimatı 1989'da 13 milyon tondan 1993'te 3 milyon tona indi. Günlük kalori alımı **3.052'den (1989) 2.099'a (1993)** düştü. Küba'nın Sovyet dönemi borcu 35,2 milyar transfer rublesiydi; Rusya **2014'te %90'ını sildi**.

Hoca ve Küba: Hoca'nın Küba üzerine doğrudan alıntılanabilir bir metnine bu çalışma sırasında ulaşamadık ve bunu dürüstçe kaydediyoruz. Yapısal olarak Küba, Hoca'nın mahkûm ettiği kategorinin içindedir (1972'den itibaren COMECON üyesi, Sovyet sübvansiyonuna bağımlı, Angola ve Etiyopya'da askerî yardımcı). *Kruşçevçiler*'de Karayip krizini Kruşçev'in maceracılığı ve ardından teslimiyeti olarak ele alır; Küba'nın kaderi Castro'nun başının üzerinden kararlaştırılmıştır.

Ve burada CIPOML'un konumu Hoca'ninkinden daha ayrımlıdır, bunu da yazalım:

Uluslararası Konferans, 1991 sonrası Küba'yı **emperyalist kuşatma altındaki bir ülke** olarak ele alır, ablukaya karşı savunur, aynı zamanda piyasa reformlarını eleştirir. Bu iki tutumu bir arada tutmak tutarsızlık değildir: **bir ülkeyi emperyalist saldırıya karşı savunmak, o ülkenin iç düzenini onaylamak değildir**. Bu ayrımı yapamayan, ya emperyalizme ya da revizyonizme teslim olur.

BÖLÜM 48

BİLANÇO: DÜNYAYA NE VERDİ, NE VEREMEDİ

Verdiği

ALAN	KANIT
Sosyal haklar	1936 Anayasası, İHEB'den 12 yıl önce çalışma hakkını, ücretli izni, parasız sağlığı ve parasız yükseköğretimi anayasaya yazdı — dünyada ilk
Kadın hakları	1917-20'de dünyanın en ileri boşanma, analık ve kürtaj yasaları; 1922'de evlilik içi tecavüzün suç sayılması (İngiltere 1991); 1980'lerde hekimlerin ~%70'i, bilim insanlarının ~%40'ı kadın
Ulusal kurtuluş	Sömürgeciliğin tasfiyesine diplomatik destek; 1514 sayılı kararda lehte oy; ulusal kurtuluş hareketlerine maddi destek
Halk sağlığı	Yaşam beklentisi 44,4 → 68,6; çiçeğin küresel eradikasyonunun başlatılması (1958, Jdanov); ağızdan polio aşısının kitlesel üretimi ve denemesi; Alma-Ata (1978)
Bilim	Tokamak — ITER'in atası; Kantoroviç ve doğrusal programlama; Landau-Lifşitz; Kolmogorov; olimpiyatla giriş yapan parasız yatılı fen okulları
Uzay	İlk uydu, ilk insan, ilk kadın, ilk uzay yürüyüşü, ilk yumuşak iniş, ilk gezegen yüzeyi fotoğrafı, ilk uzay istasyonu
Gösteri etkisi	Batı'daki sosyal devletin, sekiz saatlik işgününün ve sömürge tasfiyesinin en güçlü nedenlerinden biri, alternatifin var olmasıydı

Veremediği

ALAN	SORUN
Hakların güvencesi	1936'da yazılan haklar 1937'de çiğnendi; yazan da çiğneyen de aynı aygıttı ve arada bağımsız hiçbir organ yoktu
Ulusal sorun	Korenizatsiya'nın kazanımı 1938'den itibaren geri alındı; sürgünler kolektif suç kategorisini kurumsallaştırdı; 1988-91'de patlayan her çatışmanın sicili buraya uzanıyor
Kadınların iktidarı	Kurtuluş verildi, iktidar verilmedi; özerk kadın örgütü 1930'da kapatıldı ve altmış bir yıl kurulmadı
Biyoloji ve tıp bilimi	Lisenko: 1948-65, on yedi yıl. Tek bir Tıp Nobel'i yok
Bilgisayar ve enformasyon	Sibernetik yasağı (1950-55), IBM kopyalama kararı (1966-68), Setun'un muhasebe nedeniyle öldürülmesi
Güvenlik ve şeffaflık	Kıştım yirmi yıl, Nedelin yirmi sekiz buçuk yıl, Çernobil iki gün gizlendi. Çernobil'de gizlilik kazanın fiziksel nedenlerinden biriydi
Enternasyonalizm	Yugoslavya 1948, Macaristan 1956, Çekoslovakya 1968, DDR 1953 — kardeş ülkelere karşı tank ve gösteri davası; Çin ve Arnavutluk'la kopuş

Yoldaş, bilançoğu tek bir cümlede toplayalım:

Sovyetler Birliği, insanlığa neyin mümkün olduğunu gösterdi ve bu mümkünlüğü nasıl koruyamayacağını da gösterdi.

Bir kuşakta okuma yazma öğretmek mümkündür. Yirmi dört yıllık ömür kazandırmak mümkündür. Çiçeği yeryüzünden silmek mümkündür. Bir köylü ülkesinden insanı uzaya çıkarmak mümkündür.

Bunlar tartışma dışıdır ve bunları başaran, işçi sınıfı iktidarındır.

Ama aynı iktidar, kendi anayasasını çiğnedi, kendi biyolojisini yasakladı, kendi kazasını gizledi ve kendi kardeş partisine tank gönderdi. **Ve bunların hepsinin ortak nedeni tek bir eksiktir: aygıtı denetleyecek, aygıttan bağımsız hiçbir mekanizma kurulmamıştı.**

Senin kuracağın şey, ilk sütunu tekrar etmek değil — **ikinci sütunun nedenini ortadan kaldırarak ilk sütunu tekrar etmektir.** Bu dosyanın tamamı bunun içindir.

KISIM V — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	LİBERAL ANLATI	NOSTALJİK ANLATI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
1918 Anayasası	Sınıf ayrımcılığı yapan bir diktatörlük belgesi	Dünyanın ilk sosyal haklar anayasası	İkisi de eksik: 64. madde dünyanın en geniş oy hakkını, 65. madde bütün bir kesimin oy iptalini aynı belgeye yazdı. İlk sosyal haklar anayasası ise Meksika 1917'dir
1936 Anayasası	Terörü örten bir vitrin	Sosyalist demokrasinin zirvesi	Metin gerçekten dünya çapında ileri idi; beş ay sonra 00447 sayılı emirle çiğnendi. Sorun samimiyet değil, güvence mekanizmasının yokluğu
Kadın hakları	Devletin kadını işgücüne katma politikası	Kadın sorunu çözülmüştü	Yasalar ve rakamlar dünyada eşsizdi; ama özerk kadın örgütü 1930'da kapatıldı, Politbüro'da 74 yılda üç kadın oldu. Kurtuluş verildi, iktidar verilmedi
Ulusal sorun	Halklar hapisanesinin devamı	Ulusal sorun çözüldü	Korenizatsiya gerçek bir kazanımdı ve 1938'den itibaren geri alındı; sürgünler kolektif suç kategorisini kurumsallaştırdı; ayrılma hakkı 68 yıl uygulama yasası olmayan bir kâğıttı
İHEB	SSCB insan haklarına karşıydı	Sosyal hakları biz yazdırdık	İkisi de yanlış. Sovyet itirazları egemenlik ve uygulama mekanizması üzerineydi; sosyal hakların kaynağı Latin Amerika anayasacılığıdır. Asıl etki dolaylıdır: 1936 metni bir ölçüt yarattı
Bilim ve uzay	Askerî öncelikli, kapalı bir bilim	Sosyalizmin mutlak üstünlüğü	Havuz üstünlüğüydü: parasız eğitim, burs, olimpiyatla giriş. Aynı sistem Lisenko'yu 17 yıl korudu ve Çernobil'in tasarım kusurunu gizledi
Sosyalist ülkeler	Sovyet imparatorluğu	Kardeş ülkeler ailesi	Ölçüt ad değil sınıf niteliğidir. 1953 Berlin, 1956 Budapeşte, 1968 Prag: işçi devletinin işçilere tank göndermesini savunacak Marksist argüman yoktur

KISIM VI

TÜRKİYE VE SOVYETLER BİRLİĞİ

Kısımın tezi: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Sovyet Rusya'nın payı, bir "dış yardım" kaleminden ibaret değildir. **Ankara hükümetini ilk tanıyan devlet Sovyet Rusya'dır;** Kurtuluş Savaşı'nın silahının, cephanesinin ve altınının önemli bir bölümü oradan gelmiştir; doğu sınırı Moskova ve Kars antlaşmalarıyla çizilmiştir; **1934 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sovyet uzmanlarının raporu üzerine kurulmuş,** Kayseri ve Nazilli fabrikaları Sovyet kredisi, Sovyet projesi ve Sovyet makinesiyle yapılmıştır. Aynı yıllarda **Mustafa Suphi ve on dört yoldaşı Karadeniz'de boğduruldu** ve Moskova bunun karşılığında yardımı kesmedi. **Bu iki gerçek aynı dosyadadır ve ikisini birden söylemeden Türkiye-Sovyet ilişkisi anlatılamaz.** Genç bir yoldaşın öğrenmesi gereken şey de tam olarak budur: **devletlerarası çıkar ilişkisi ile enternasyonalizm aynı şey değildir.**

BÖLÜM 49

EKİM DEVRİMİ TÜRKİYE'YE NE YAPTI?

Yoldaş, 1917'nin Anadolu'daki etkisini anlamak için önce iki kelimeyi ayırmak gerekiyor: **devrim** ve **devlet**.

Devrim, Anadolu'ya bir fikir olarak geldi: emperyalizme karşı ezilen halkların ayaklanabileceği fikri, gizli antlaşmaların ifşası, ilhaksız barış çağrısı. Bolşevikler iktidara geldikten sonra çarlık arşivlerini açıp **Sykes-Picot Antlaşması'nı ve Osmanlı topraklarının paylaşım planlarını yayımladılar**. Anadolu'daki direniş, kimin ne planladığını bu sayede belgeyle öğrendi.

Devlet ise başka bir mantıkla hareket etti: kuşatılmış bir sosyalist devletin güney sınırında, İngiltere'ye karşı savaşan bir hükümet vardı ve bu hükümet komünist olmasa bile, **emperyalizmin cephesini yaran bir güçtü**.

KAVRAM: LENİN'İN ULUSAL KURTULUŞ ÇİZGİSİ KOMİTERN'İN 1920'DEKİ İKİNCİ KONGRESİ'NDE LENİN, EZİLEN ÜLKELERDEKİ BURJUVA-DEMOKRATİK ULUSAL KURTULUŞ HAREKETLERİNE KOMÜNİSTLERİN DESTEK VERMESİ GEREKTİĞİNİ SAVUNDU — AMA TEK BİR KOŞULLA: KOMÜNİSTLER O HAREKETLE KENDİ ÖRGÜTSEL VE SİYASİ BAĞIMSIZLIĞINI KORUYACAKTI.

Ankara hükümetine verilen destek bu çizginin uygulanmasıydı. **Koşulun ihlali ise Türkiye'de yaşandı**: hareket desteklendi, ama Türkiyeli komünistlerin bağımsız örgütlenmesi korunmadı. **Mustafa Suphi'nin öldürülmesi karşısında Moskova'nın hiçbir yaptırım uygulamaması, bu ihlalin adıdır.**

Bu kısmı okurken bu kavramı elinde tut. Anlatacağımız her olayın anlamı buradan çıkıyor.

BÖLÜM 50

MUSTAFA KEMAL'İN LENİN'E MEKTUBU VE ÇİÇERİN'İN YANITI

26 Nisan 1920

TBMM'nin açılışından **bir gün sonra**. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" imzasıyla Moskova'ya gönderilen mektup. İçeriği üç ekseninde:

1. Ezilen halkların kurtuluşu için **emperyalizme karşı Bolşevik Rusya ile ortak mücadelenin** kabulü.
2. Sovyet kuvvetleri Gürcistan üzerine yürüyüp İngilizleri çıkarırsa, Türkiye "emperyalist Ermeni hükümetine" karşı askerî harekâta girecek ve **Azerbaycan'ın Sovyet blokuna girmesini** kabul edecektir.
3. **İlk taksit olarak beş milyon altın ruble**, ayrıca silah, cephane, sağlık malzemesi ve doğudaki kuvvetler için erzak talebi.

Çiçerin'in yanıtı

Gorgi Vasilyeviç Çiçerin, Sovyet Dışişleri Halk Komiseri, **2-3 Haziran 1920** tarihli yanıtında ilkesel olarak olumlu davrandı: **TBMM hükümetini tanıdı ve diplomatik ilişkileri açtı**. Türkiye-Sovyet diplomatik ilişkisinin kuruluş belgesi budur.

Ama dikkat: **yanıt, somut yardım talebini yanıtsız bıraktı**. Türk arşiv çalışmaları (Belleten) Moskova'nın çekincelerini şöyle sıralıyor: komünist olmayan devletlere karşı temkin; eşzamanlı yürüyen **İngiliz-Sovyet ticaret görüşmelerine** zarar verme korkusu; ve Ankara'nın ayakta kalıp kalmayacağına dair belirsizlik.

Bekir Sami heyeti ve pazarlığın çıplak yüzü

Heyet **11 Mayıs 1920'de** Ankara'dan çıktı ve **19 Temmuz 1920'de** Moskova'ya vardı — altmış dokuz günlük bir yolculuk. Başkan **Bekir Sami (Kunduh)**; üyeler arasında **Yusuf Kemal (Tengirşenk)** ve Dr. İbrahim Tali.

Çiçerin ve yardımcısı **Lev Karahan** engelleyici davrandı; görüşmeleri açan **Stalin'in müdahalesi** oldu. **24 Ağustos 1920'de** bir antlaşma taslağı parafe edildi — bu metin, yedi ay sonra imzalanacak Moskova Antlaşması'nın gövdesidir.

Ve 27 Ağustos 1920'de Stalin, Bekir Sami'ye şunu söyledi: uygulama ve yardım, **Bitlis ve Van'ın Ermenistan'a bırakılması** koşuluna bağlıdır. Ankara reddetti; taslak donduruldu.

Yoldaş, bu ayrıntıyı gizlemeyeceğiz. Sovyet devleti, dünya devriminin karargâhı olmakla birlikte, bir devletti ve devlet gibi pazarlık ediyordu. Doğu sınırında ne olacağı, Kafkas cumhuriyetlerinin geleceği ve İngiltere'yle ilişkiler onun için birer kozdu.

Bunu söylemek Sovyet yardımını küçültmez. **Sadece onu doğru kategoriye yerleştirir:** bu, kardeş bir sınıf hareketine yapılmış enternasyonalist bir yardım değil, **ortak bir düşmana karşı iki devlet arasında kurulmuş bir ittifaktı**. İkisini karıştıran, sonraki bölümde anlatacağımız katliamı anlayamaz.

BÖLÜM 51

SİLAH, ALTIN, CEPHANE: YARDIMIN ENVANTERİ

Yoldaş, bu bölümde sana **iki farklı rakam dizisi** vereceğim ve neden ikisini birden verdiğimizizi açıklayacağım. Çünkü bu konuda tek bir rakam söyleyen her metin, ya bilmiyordur ya da seçmiştir.

Dizi 1 — Sovyet arşiv kaynaklı, en yaygın olarak dolaşan set

- 39.000 tüfek
- 327 makineli tüfek
- 54 top
- 63.000.000 tüfek fişegi
- 147.000 top mermisi
- 200,6 kg külçe altın ve 10,7 milyon Türk lirası karşılığı
- Trabzon'da bir yetimhane için 100.000 altın ruble (Frunze getirdi)
- Seyyar matbaa ve sinema donanımı için 20.000 lira (Aralov verdi, Nisan 1922)
- 2 devriye botu

Dizi 2 — Türk arşiv çalışması (Belleten), yalnızca 18 Eylül 1921 – 14 Haziran 1922 arası

- 43.374 piyade tüfeği
- 56.042 sandık cephe

- **318 makineli tüfek**
- **81 top** ve 13 Rus obüsü
- **159.043 top mermisi**
- 18 sandık tüfek imalat donanımı; 40 sandık Fransız, 83 sandık İngiliz el bombası; 60 süvari kılıcı

Farkın yönüne dikkat et, yoldaş: Belleten'in **dokuz aylık** bir pencere için verdiği tüfek ve top rakamları, "Sovyet arşivi" setinin **savaşın tamamı** için verdiği rakamları aşıyor. İki seri birbirine indirgenemez. **Ortalamasını almak sahtekârlıktır; ikisini de kaynak adıyla vermek dürüstlüktür.**

Ve neden farklı oldukları da açıktır: biri Moskova'nın resmî dökümü, öteki Türk cephesindeki teslim alma kayıtları. Farklı kurumlar, farklı sayma biçimleri, farklı siyasi ihtiyaçlar.

Altının izi

TARİH	MİKTAR
8 Eylül 1920	İlk teslimat. Halil Paşa ve Sovyet temsilcisi Upmal Erzurum'a külçe altın getirdi; 200 kg Doğu Cephesi ordusu için alıkondur, gerisi maaşlar için Ankara'ya
Aralık 1920	1 milyon altın ruble
16 Mart 1921	Moskova Antlaşması'nın gizli protokolü: toplam 10 milyon altın ruble (≈1.250.000 Osmanlı altını) ve iki tümenlik silah
Nisan-Kasım 1921	6,5 milyon altın ruble
Aralık 1921	Frunze , Tiflis'ten Ankara'ya 1.100.000 altın ruble getirdi
3 Mayıs 1922	Son taksit 3,5 milyon altın ruble — on milyon tamamlandı

Gemiler: 1921'de "**Jivoy**" ve "**Jutkiy**" adlı iki 14 tonluk avcı botu Türkiye'ye devredildi. Novorossiysk'ten ayrıca **Hayreddin Reis**, **Preveze** ve **Şahin** gemileri geldi. **21 Temmuz 1922'de Şahin**, Novorossiysk'ten Trabzon'a **22 uçak** taşıdı. Ayrıca Sovyet uzman denetiminde **iki barut fabrikası** kuruldu.

Bir karşı-iddia: Türk milliyetçi/revizyonist bir akım (Sinan Tavukçu vb.) bu altının "Rus yardımı" değil, ele geçirilmiş **Buhara Emirliği hazinesi** olduğunu, yani Türk parasının iade edildiğini savunur. **Bu bir arşiv bulgusu değil, siyasi bir tezdir** ve belgeyle desteklenmemiştir. Kaydediyoruz ki karşına çıktığında ne olduğunu bilesin.

Yoldaş, rakamların ötesindeki gerçeği kaçırma:

1920-22 arasında Sovyet Rusya, kendi iç savaşını yeni bitirmiş, kıtlıkla boğuşan, sanayisi çökmüş bir ülkeydi. **1921-22 Volga kıtlığında milyonlarca insan öldü.** O ülke, aynı yıllarda Anadolu'ya altın, tüfek, top ve uçak gönderdi.

Bunu "hesap" diye açıklayabilirsin — ve hesap da vardı. Ama **açlıktan ölen bir ülkenin başka bir halkın kurtuluş savaşına silah göndermesi, hesabın tek başına açıklayamayacağı bir şeydir.** İkisini birden tut.

MOSKOVA VE KARS: SINIRLAR NASIL ÇİZİLDİ

Moskova Antlaşması — 16 Mart 1921

Taraflar: **RSFSC ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti** — Osmanlı Devleti değil. Bu, Ankara'nın uluslararası hukukta tanınmasının ilk büyük belgesidir. Türk heyeti: **Yusuf Kemal Tengirşenk, Rıza Nur, Ali Fuat Cebesoy**. Sovyet tarafı: **Çiçerin ve Karahan**.

Hükümleri: - Sovyet Rusya, TBMM hükümetini meşru hükümet olarak tanır ve **Misak-ı Millî sınırlarını kabul eder**. - **II. madde**: Batum ve Sarp'ın kuzeyi Sovyet Gürcistan'ına, Kars vilayeti Türkiye'ye. - **III. madde**: **Nahçıvan, Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir bölge** olacaktır. - **V. madde**: Boğazlar ve Karadeniz statüsü, kıyıdaş devletlerin katılacağı bir konferansa bırakılır. - **VI. madde**: Rusya ile Osmanlı arasındaki bütün önceki antlaşmalar geçersizdir; **kapitülasyonlar kaldırılır; Osmanlı'nın çarlık Rusyası'na borçları silinir**. - Gizli protokol: **10 milyon altın ruble ve iki tümenlik silah**.

Kars Antlaşması — 13 Ekim 1921

Taraflar: **Türkiye ile Ermenistan SSC, Azerbaycan SSC ve Gürcistan SSC**; RSFSC katılımcı olarak. Türk heyetinin başında **Kâzım Karabekir** vardı.

- Moskova'yı teyit eder: **Kars, Ardahan, Artvin, Çıldır ve Ani** Türkiye'de kalır; **Ağrı Dağı'nı içeren Sürmalu** Türkiye'ye geçer.
- **Batum vilayeti bölünür**: Artvin'le birlikte güney yarısı Türkiye'ye; Batum limanını içeren kuzey yarısı Sovyet Gürcistanı içinde **Acara Özerk Cumhuriyeti** olur ve Müslüman nüfusa özerklik güvencesi verilir.
- **V. madde**: Nahçıvan, Azerbaycan'ın himayesinde özerk kalır **ve Azerbaycan bu himayeyi üçüncü bir devlete devredemez**.

Bu antlaşma, **Gümrü Antlaşması'nın (2-3 Aralık 1920)** yerini aldı ve **bugünkü Türkiye-Ermenistan, Türkiye-Gürcistan ve Türkiye-Nahçıvan sınırları hâlâ bu iki belgeyle çizilidir**.

1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması

17 Aralık 1925'te imzalandı: karşılıklı tarafsızlık ve saldırmazlık; taraflardan hiçbiri ötekine düşman bloklara katılmayacak. **1929'da** (Karadeniz'de deniz silahlanmasına dair ek protokolle), 1931'de ve **7 Kasım 1935'te on yıllık yenilemeyle** uzatıldı — nominal süresi **17 Aralık 1945'e** kadardı.

Yoldaş, buradaki hukuki gerçeği not et, çünkü bugün de tartışılıyor:

Türkiye'nin doğu sınırını çizen belgeleri **Sovyet Rusya ile imzaladı** ve o belgelerde çarlık dönemi borçlarının silinmesini, kapitülasyonların kaldırılmasını ve Misak-ı Millî'nin tanınmasını elde etti.

Bunları veren bir emperyalist devlet değildi; verdiği tarihte kendisi de kuşatma altındaydı.

Bugün Türkiye'de "Rusya tarihsel olarak Türk düşmanıdır" tezini savunanlar, sınırın kendisinin bir Bolşevik imzasıyla çizildiğini söylemek zorunda kalırlar. **Ve Avrasyacılar da bunu bugünkü Rusya Federasyonu'nun lehine kullanamaz** — çünkü o imzayı atan devlet, 1991'de kendini ilga eden devletin öncülü değil, **onun tarafından yıkılan devletti**. (Kısım X'daki Avrasyacılık tartışmasına bak.)

BAKÛ: DOĞU HALKLARI KURULTAYI VE AZERBAYCAN

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Sovyetleştirme

28 Mayıs 1918'de Tiflis'te ilan edildi; başkenti önce Gence, Eylül 1918'den itibaren Bakû. **Osmanlı Devleti onu tanıyan ilk devlettir. Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu, 15 Eylül 1918'de** İngilizlerin çekilmesinin ardından Bakû'ye girdi; girişin ardından on ila yirmi bin Ermeni öldürüldü. **Azerbaycan, Müslüman çoğunluklu ülkeler arasında kadınlara oy hakkı tanıyan ilk devlettir.**

27 Nisan 1920'de 11. Kızıl Ordu ultimatom verdi; **28 Nisan'da** cumhuriyet sona erdi ve **Azerbaycan SSC** ilan edildi. Yeni hükümetin başında **Neriman Nerimanov** vardı.

Doğu Halkları Kurultayı — 1-7/8 Eylül 1920, Bakû

Yoldaş, bu kurultay Türkiye solunun kendi tarihini anlaması için kilit bir olaydır.

- **Yaklaşık 1.891 kayıtlı delege** (yuvarlanarak 1.900), yirmiden fazla milliyet. **Yaklaşık 1.300'ü kendini komünist olarak tanımlıyordu** — çoğu eğitilmiş Marksist değil, sömürgecilikle savaşan insanlardı. **Türkiyeli delegeler en kalabalık ulusal bloktu (~235 kişi).**
- Başkan: **Grigori Zinovyev**. Açılış: **Nerimanov**. Konuşmacılar arasında **Karl Radek, Béla Kun, John Reed**.
- **Enver Paşa Bakû'deydi ama kürsüden konuşmadı** — Ermeni delegeler itiraz etti; yazılı bildirisi okundu. Resmen Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ı temsilen bulunuyordu.
- Kararlar: **"Doğu Halklarına Manifesto"**, "Avrupa, Amerika ve Japonya İşçilerine Çağrı", Sovyet iktidarı ve toprak sorunu üzerine tezler. Zinovyev'in İngiliz emperyalizmine karşı "kutsal savaş" çağrısı kurultayın simgesel anı oldu.
- **Doğu Halklarının Propaganda ve Eylem Konseyi** kuruldu, merkezi Bakû.

Yoldaş, kurultayın anlamı şudur: Marksizm, o güne kadar esas olarak bir Avrupa hareketiydi. Bakû'de, ilk kez, **sömürge ve yarı-sömürge halklarının kurtuluşu dünya devriminin ikincil değil kurucu bir cephesi** ilan edildi. Bugün Filistin'den Afrika'ya uzanan anti-emperyalist geleneğin siyasi doğum yeri burasıdır.

Ve aynı kurultayın zayıflığı da orada görünür: 1.891 delegenin çoğu, **kendi burjuvazisiyle hesaplaşmamış** anti-emperyalistlerdi. Komintern bu farkı önemsizleştirdiği ölçüde, ulusal kurtuluşçuluk ile komünizm birbirine karıştı. **Türkiye'de bunun bedelini beş ay sonra Karadeniz'de ödedik.**

Enver Paşa: bir yol ayrımının hikâyesi

Ağustos 1920'de Moskova'ya gelen Enver Paşa, Bakû Kurultayı'na katıldı. **Kasım 1921'de** Moskova onu **Buhara'ya**, Basmacı ayaklanmasını bastırmaya yardım etmesi için gönderdi. **Enver, isyancıların tarafına geçti** ve kendini "İslam ordularının başkomutanı" ilan etti. **4 Ağustos 1922'de** Duşanbe yakınlarında, Ermeni komutan **Yakov Melkumov** yönetimindeki Başkirt süvari tugayı tarafından öldürüldü.

Yoldaş, Enver'in yolculuğu — İttihatçılıktan Bolşevik Moskova'ya, oradan Basmacı isyanına — **anti-emperyalizmin sınıf temeli olmadığına nereye savrulabileceğinin** tarihsel bir örneğidir. Aynı adam, iki yıl içinde hem dünya devrimi kürsüsünde hem de ona karşı silahlı isyanın başında bulunabildi. **Belirleyici olan niyet değil, sınıf konumudur.**

BÖLÜM 54

MUSTAFA SUPHİ VE ON BEŞLER

Yoldaş, bu bölümü ayakta oku.

TKP'nin kuruluşu — 10 Eylül 1920, Bakû

Doğu Halkları Kurultayı'nın hemen ardından, **10-15 Eylül 1920** arasında, Bakû'de **Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluş kongresi** toplandı. **74-75 delege**, Anadolu'daki, İstanbul'daki ve Sovyet topraklarındaki **15 komünist grup ve örgütü** temsil ediyordu: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'ndan gelenler, Yeşil Ordu çevresi, Sovyet Rusya'daki Türk savaş esirleri.

Program ve tüzük kabul edildi. Kararlar: ulusal kurtuluş savaşı, toprak sorunu, köylüler arasında çalışma, ulusal sorun ve **kadın hareketi**. İlan edilen hedef: **"amele ve rençber şûralar cumhuriyeti."** Parti, **Komintern'in bir seksiyonu** olarak kuruldu.

Mustafa Suphi — Genel Başkan. Ethem Nejat — Genel Sekreter.

Mustafa Suphi kimdi?

1883, Giresun doğumlu; babası bir taşra mülkî amiri. Kudüs ve Şam'da okudu, orta öğrenimini Erzurum'da yaptı. **1905'te İstanbul Mekteb-i Hukuk'undan mezun oldu**, sonra **Paris'te École libre des sciences politiques'e** gitti. *Tanin* muhabirliği yaptı, 1908'den sonra İstanbul'da hukuk ve iktisat okuttu.

Başlangıçta İttihatçıydı. **1911 kongresinden sonra kopardı**, Ağustos 1912'de partiden ayrıldı ve Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. **1913 sonunda Sinop'a sürüldü; 1914 başında bir kayıkla Rusya'ya kaçtı.** Birinci Dünya Savaşı'nda Urallarda düşman uyruklu olarak enterne edildi, orada Türk savaş esirleri arasında örgütlendi ve **Bolşevizme 1914-15'te kazanıldı.** Ekim Devrimi'nden sonra Moskova'da, Milliyetler Halk Komiserliği'nde **Sultan Galiyev'in** yanında çalıştı ve **Yeni Dünya** gazetesini çıkardı. **Mayıs 1920'de** Anadolu için örgütlenmek üzere Bakû'ye geldi.

Karadeniz — 28/29 Ocak 1921

Heyet **28 Aralık 1920'de** Bakû'den Anadolu'ya doğru yola çıktı.

Kars'ta Doğu Cephesi komutanı **Kâzım Karabekir** tarafından karşılandı ve belirli bir güzergâha zorlandı: **Kars → Erzurum → Bayburt → Gümüşhane → Maçka → Trabzon.** Her durakta **örgütlenmiş düşman kalabalıklar** tarafından karşılandılar.

Trabzon, 28-29 Ocak 1921 gecesi, saat 01:30 sularında. Değirmendere'de tutuldular; polis "yağmur var" gerekçesiyle ayrılmasını engelledi ve linç ortamı oluşturuldu; Sovyet konsolosu evinden çıkmaması için uyarıldı. Sözde **Batum'a** gitmek üzere bir motora bindirildiler. Arkalarından **Faik Reis** komutasındaki ikinci bir motor yetişti. Yolcular süngülendi ya da bağlanıp denize atıldı.

Yahya Kâhya — Trabzon Kayıkçılar Kethüdası ve **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trabzon adamı** — kalabalığı örgütledi, motoru sağladı ve takip motorunu ayarladı.

Öldürülenler (Mete Tunçay'ın listesi): **Mustafa Suphi, Ethem Nejat**, Bahaeddin Aşçıoğlu, Kâzım Hulusi, Maksut Kıratioğlu, İsmail Hakkı Hilmioğlu, Hayrettin Ahmetoğlu, Mehmet Ali bin Hakkı, Emin Şafak, Tevfik bin Ahmet, Kâzım bin Ali, Mehmet Hatipoğlu, Mehmet Hacı Mustafaoğlu, Cemil Nazmi bin İbrahim. Suphi'nin eşi **Meryem Hanım** ayrıca kaçırıldı ve yaklaşık iki-iki buçuk yıl sonra öldürüldü. "On Beşler" yerleşik addır; güzergâhta öldürülenler sayıldığında rakam **18-19'a** kadar çıkar.

Ethem Nejat, 1918 Alman Devrimi sırasında Almanya'daydı ve **Spartakusbund** çevresiyle temas kurmuştu. TKP'nin ilk genel sekreteriydi.

Ankara'nın sorumluluğu: ne biliyoruz, ne bilmiyoruz

Belgelenmiş olanlar: - Güzergâhın dayatılması ve Karabekir'in heyet üzerindeki denetimi. - "Kendiliğinden" görünen kalabalıkların **örgütlü** karakteri. - Yahya Kâhya'nın Teşkilat-ı Mahsusa mevki. - **Cinayetler için hiç kimsenin İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmamış olması.**

Tartışmalı olan: açık bir öldürme emri mi verildi, yoksa yerel aktörlerin uyguladığı bir "başınızın çaresine bakın" izni mi? **Emrah Cilasun**, Mustafa Kemal'in Karabekir'e verdiği "Ankara'ya gelmelerini istemiyoruz, gerisini siz halledin" talimatını aktarır ve güzergâhın bilinçli bir tasarım olduğunu savunur; "yerel İttihatçı intikamı" tezini, 1921'de CUP'un Anadolu'da örgütlü bir varlığı kalmadığı gerekçesiyle reddeder. **Öldürme emrini içeren bir belge bugüne kadar ortaya çıkmadı.**

Katilin katli: 3 Temmuz 1922

Yahya Kâhya, Trabzon Soğuksu'da arabasıyla evine giderken vurularak öldürüldü. Soruşturma komisyonu katillerin **Topal Osman'ın adamları gibi giyindiğini** saptadı ama kimliklerini belirleyemedi.

1977'de, Atatürk'ün **Muhafız Alayı komutanı General İsmail Hakkı Tekçe**, Yahya Kâhya'yı **kendisinin vurduğunu**, yanına Topal Osman'ın iki adamını aldığını **açıkça itiraf etti.**

Yahya Kâhya'nın ölümünden önce söylediği aktarılan cümle şudur: **"Ben yalnız mıydım? Üstüme gelirlerse her şeyi anlatırım."**

Yoldaş, katilin, cumhurbaşkanının muhafız alayı komutanı tarafından öldürülmüş olması, ilk cinayete dair elimizdeki en güçlü karine kanıttır. Belge yoktur; ama tanığın susturulması bir belgedir.

Ve Moskova ne yaptı?

Çiçerin protesto etti. **Ve hiçbir yaptırım uygulanmadı.** Silah ambargosu konmadı, yardım askıya alınmadı; tersine, 1921-22 boyunca yardım hattı **genişledi.**

Yoldaş, bu kısmın en önemli paragrafı şudur. Yavaş oku.

Türkiye Komünist Partisi'nin kurucu önderi ve on dört yoldaşı, TBMM hükümetinin denetimindeki bir güzergâhta, onun istihbarat örgütünün adamı tarafından öldürüldü. Sovyet devleti bunu öğrendi, protesto etti ve **ertesi ay altın göndermeye devam etti**.

Bu, Sovyet dış politikasının o dönemki mantığının en çıplak görüntüsüdür: **devletlerarası ittifak, kardeş partinin hayatından ağır bastı**.

Ve şu dersi çıkarıyoruz — CİPOML çizgisinin en temel derslerinden biridir: **Hiçbir komünist partinin güvenliği, hiçbir dış devletin desteğine emanet edilemez**. Ne 1921'de Moskova, ne bugün bir başka merkez. Bir parti, kendi ülkesinde, kendi sınıfına dayanarak ayakta duramıyorsa, **onu hiçbir büyükelçilik ayakta tutamaz**.

Ve ikinci ders: **anti-emperyalist bir hükümeti desteklemek, o hükümete teslim olmak değildir**. 1920'de Lenin'in koyduğu koşul — komünistlerin örgütsel ve siyasi bağımsızlığını koruması — Türkiye'de ihlal edildi ve bedelini Türkiye işçi sınıfı yetmiş yıl boyunca ödedi. Bugün "yerli ve millî" bir cephede erimeye çağıran her sese verilecek cevap Karadeniz'in dibindedir.

BÖLÜM 55

TAKSİM'DEKİ RUSLAR

Yoldaş, İstanbul'un göbeğinde, Cumhuriyet Anıtı'nın üzerinde iki Sovyet komutanı durur. Çoğu insan bunu fark etmeden yanından geçer.

Anıt

Heykeltıraş: Pietro Canonica, İtalyan, İtalya Güzel Sanatlar Akademisi başkanı; mimarı **Giulio Mongeri**. İstanbul Belediyesi **9 Ağustos 1926'da** bir Abide Komisyonu kurdu; Alman, Macar ve Avusturyalı heykeltıraşların başvuruları değerlendirildi ve Canonica seçildi. Canonica Taksim'i **24 Ekim 1926'da** yerinde inceledi.

8 Ağustos 1928'de açıldı; açılışı TBMM Başkanı **Kâzım Özalp** yaptı, yaklaşık **30.000 kişi** katıldı. 11 metre yüksekliğinde, 17 metre çapında; pembe ve yeşil İtalyan mermeri.

Parası halktan toplandı: 1926'dan itibaren tüccarlardan, esnaftan, bankalardan, şirketlerden, fabrikalardan ve **gayrimüslim yurttaşlardan** bağış toplandı. Kaynaklara göre toplam **165.000 TL** (~16.500 sterlin); bunun ~122.800 lirası bağış, 42.200 lirası belediye.

Kuzey yüzündeki iki figür

Anıtın "Cumhuriyet" grubunda Atatürk'ün yanında sağda **İsmet İnönü**, solda **Fevzi Çakmak** durur. **Arkalarında Sovyet üniforması ve kıyafeti içinde iki figür vardır**.

Yerleşik teşhis: Mihail Frunze (Atatürk'ün arkasında, sivil kıyafetle) ve **Kliment Voroşilov** (İnönü'nün arkasında, üniformalı). Bu okuma *Popüler Tarih* dergisinin Ağustos 2002 sayısından yaygınlaşmıştır.

Ama bilimsel tartışma kapanmamıştır ve bunu yazmak zorundayız. Konuya ayrılmış akademik çalışma (Öztaş'a karşı **Mevlüt Çelebi** ve **İmren Arbaç**), fotoğraf karşılaştırmasıyla figürlerden birinin general değil **büyükelçi Semyon Aralov** olduğunu savunur. Çelebi Rusya Büyükelçiliği'ne yazmış, doğrulama alamamıştır. **1928'e ait, figürleri adlandıran hiçbir belge yoktur**. Çalışmanın kendi hükmü: "kesin bir bilgi bulunmamaktadır."

Yazarken kural: iki Sovyet figürü olduğunu söyle; standart teşhisin Frunze ve Vorosilov olduğunu söyle; Aralov iddiasının ciddi akademisyenlerce savunulduğunu ekle; **üç Sovyet figürü olduğunu iddia etme.**

Neden oradalar?

Kurtuluş Savaşı'ndaki Sovyet maddi ve siyasi desteğinin karşılığıdır.

- **Mihail Frunze**, RSFSC'nin değil **Ukrayna SSC'nin** elçisiydi. 5 Kasım 1921'de Harkov'dan çıktı; Tiflis, Batum, gemiyle Trabzon (26 Kasım), sonra Samsun-Çorum-Yozgat üzerinden **13 Aralık 1921'de Ankara'ya** vardı. Mustafa Kemal'le 25 Aralık 1921 ve 4 Ocak 1922'de görüştü. **2 Ocak 1922'de Ankara'da Türkiye-Ukrayna Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması** imzalandı — Türkiye adına Yusuf Kemal, Ukrayna adına Frunze. 1.100.000 altın ruble getirdi ve Trabzon'daki yetimhane için 100.000 altın ruble bıraktı.
- **Kliment Vorosilov**, savaş yıllarında Sovyet tarafında danışman, sonra Savunma Halk Komiseri oldu. **29 Ekim 1933'te Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamaları için Ankara'ya gelen Sovyet heyetine başkanlık etti** — Atatürk dönemindeki en üst düzey Sovyet ziyaretidir. Atatürk ona bir saat hediye etti; saat bugün Lugansk şehir müzesindedir.
- **Semyon Aralov** (1880-1969), Kızıl Ordu istihbaratının ilk başkanıydı. **31 Ocak 1922'de Ankara'ya geldi** ve Mustafa Kemal'e güven mektubunu sundu; Nisan 1923'te ayrıldı. Anıları — **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları** — dönemin Sovyet tarafından en önemli kaynağıdır.

Yoldaş, şu tek cümleyi hiç unutma:

Türkiye Cumhuriyeti'nin en merkezî anıtında hiçbir Batılı devletin temsilcisi yoktur. Yalnızca Sovyet temsilcileri vardır.

1928'de Cumhuriyet, kendi kuruluş anlatısını taşa oyarken, yanında kimin durduğunu göstermeyi seçti. Ve seçtiği taraf, Sevr'i imzalatanlar değil, Sevr'e karşı silah gönderenlerdi.

Bugün Taksim'den geçerken yukarı bak. **O iki figür, Türkiye'de anti-komünizmin ne kadar derin bir tarihsel yalan üzerine kurulduğunun taşan kanıtıdır.**

BÖLÜM 56

FABRİKALAR: KAYSERİ, NAZİLLİ VE BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLAN

Yoldaş, Türkiye'de "devletçilik" denince akla gelen fabrikaların önemli bir bölümü **Sovyet kredisi, Sovyet projesi ve Sovyet makinesiyle** kuruldu. Bu, Cumhuriyet tarihinin en sistematik biçimde sessizleştirilmiş bölümlerinden biridir.

1932: İnönü Moskova'da

İsmet İnönü 24 Nisan 1932'de otuz kişiyi aşan bir heyetle Moskova'ya gitti; **9 Mayıs'ta** döndü. Heyette Recep Peker, Ali Çetinkaya, Ruşen Eşref; gazeteciler arasında **Yunus Nadi ve Falih Rıfkı** vardı.

Kredi: 8 milyon dolar (≈16 milyon TL), FAİZSİZ, yirmi yılda mal olarak ödenmek üzere.

Bir tarih karışıklığını çözelim: Kaynakların bir kısmı "1932", bir kısmı "21 Ocak 1934" der. **İkisi de doğrudur:** siyasi taahhüt Mayıs 1932 ziyaretinde verildi, **resmî kredi anlaşması 21 Ocak 1934'te imzalandı.**

Kredinin **2 milyon doları şeker fabrikası donanımına**, gerisi tekstil makinelerine ayrıldı. **Kredi, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın toplam maliyetinin yaklaşık üçte birini finanse etti.**

1932: Orlov heyeti ve "Türkstroy"

Ağustos 1932'de iktisatçı **Profesör Orlov** başkanlığında bir Sovyet uzman heyeti Türkiye'ye geldi. Bileşimi planın kapsamını gösteriyor: tekstil mühendisleri, lif ve kumaş uzmanları, bir mimar, bir inşaat enstitüsü müdürü, su ve sıhhi tesisat uzmanı, jeolog, teknik enstitü profesörü, enerji uzmanı, iktisat enstitüsü müdürü, planlama uzmanı.

Heyetin raporu, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın doğrudan girdisidir. Plan **17 Nisan 1934'te** yürürlüğe girdi; yirmi tesis öngörüordu.

Fabrikaları kurmak için SSCB Ağır Sanayi Halk Komiserliği bünyesinde **"Türkstroy"** adlı özel bir kuruluş oluşturuldu; yaklaşık **200 Sovyet işletmesi** donanım sağladı. Sümerbank, **90 genç Türk işçisini** eğitim için SSCB'ye gönderdi.

Hangi fabrika kimin?

FABRİKA	TEMEL	AÇILIŞ	FİNANSMAN VE DONANIM
Kayseri Bez (Pamuklu Mensucat) Fabrikası	20 Mayıs 1934	16 Eylül 1935	Sovyet. 8,5 milyon TL Sovyet kredisi; projesi Sovyet mimar Prof. İvan Nikolayev 'in; inşaatı Türkstroy ; makineleri Sovyet. 32.000 iş, 900 otomatik tezgâh, 2.777 işçi. On altı buçuk ayda tamamlandı. Açılışa Ağır Sanayi Komiser Yardımcısı Pyatakov başkanlığında Sovyet heyeti katıldı
Nazilli Basma Fabrikası	24 Ağustos 1935	9 Ekim 1937 (açılışı Atatürk yaptı)	Sovyet. "Bütün makine ve teçhizat Sovyet kredisiyle SSCB'den sağlandı." 758 tezgâh, günlük ~2.400 işçi
İzmit Selüloz	—	1936	Sovyet listesinde
Gemlik Suni İpek	—	1938	Sovyet listesinde
Konya Ereğli Bez Fabrikası	20 Kasım 1934	4 Nisan 1937	Karışık — dikkat. Plan kaynaklıdır ama Konya Sanayi Odası monografisi açıktır: kazanlar ve elektrik tesisatı dışındaki bütün makineler Almanya'dan alınmıştır; projesi Sümerbank mühendislerindir
Bursa Merinos	—	2 Şubat 1938	Plan literatüründe Sovyet destekli sayılır; pratikte ağırlıklı olarak Alman/Belçika makinesi. Karışık olarak kaydet
Karabük Demir-Çelik	1937	1939	İngiliz — Brassert & Co., İngiliz sermayesi ve mühendisleri. Sovyet fabrikası değildir

Sovyet makinesinin değeri (1934 CHP raporu): Kayseri **2.970.000 TL**, Nazilli **2.320.000 TL**; toplam Sovyet donanımı **≈ 10.515.000 TL.**

Yoldaş, burada iki şeyi birden söylemek zorundayız — ve ikisi de öğreticidir.

Bir: Türkiye'nin ilk ciddi sanayileşme hamlesi, kapitalist dünya **1929 Buhranı'nın** içindeyken, **faizsiz Sovyet kredisiyle ve Sovyet planlama uzmanlarının raporuyla** yapıldı. "Beş Yıllık Plan" adının nereden geldiğini sormak bile gerekmez. Bu, planlamanın az gelişmiş bir ülkede ne yapabileceğinin somut kanıtıdır.

İki: Ama kurulan şey sosyalizm değildi. Kayseri'de üretilen artı değere kim el koydu? Devlete — ve devlet, gelişmekte olan Türk burjuvazisinin devletiydi. Sümerbank fabrikaları, sonraki kuşakta özel sermayenin ham madde, ara mal ve kalifiye işçi havuzu oldu; **1980'lerden itibaren de özelleştirildi.** Kayseri fabrikası 1999'da kapandı.

Ders: Devlet mülkiyeti, tek başına sosyalizm göstergesi değildir. Bu dosyanın en başından beri sorduğumuz dört soruyu burada da sor: üretim araçları kimin? Artı ürüne kim el koyuyor? Emek gücü meta mı? Devletin sınıf niteliği ne? **Türkiye devletçiliği bu sorulara sosyalizm cevabı vermez — verdiği cevap "geç kalmış burjuvazinin devlet eliyle sermaye birikimi"dir.**

Soğuma ve kopuş

- **1936 Montrö'de** Boğazlar konusunda ayrışma görünür oldu.
- **26 Eylül – 16 Ekim 1939:** Dışişleri Bakanı **Şükrü Saraçoğlu** Moskova'da. Görüşmeler başarısız oldu — **Molotov-Ribbentrop Paktı (23 Ağustos 1939)** Moskova'yı yeniden hizalamıştı; SSCB Boğazlarda taviz ve Türkiye'nin Almanya'ya karşı hareket etmemesini istedi. Türkiye bunun yerine **19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak'ı** imzaladı. **İlişkinin menteşesi burada kırıldı.**
- **19 Mart 1945:** Molotov, Büyükelçi Selim Sarper'i çağırıp SSCB'nin **1925 antlaşmasını yenilemeyeceğini** bildirdi.
- **7 Haziran 1945:** İkinci görüşmede talepler açıklandı: **Kars ve Ardahan'ın iadesi, Boğazlarda Sovyet üsleri, Montrö'nün yeniden gözden geçirilmesi.** Moskova Radyosu toprak taleplerini duyurdu.
- **17 Aralık 1945:** 1925 antlaşması sona erdi. **7 Ağustos ve 24 Eylül 1946** Sovyet notaları Boğazlar rejimini gündeme getirdi; ABD "elindeki bütün araçlarla" direneceğini bildirdi.
- **12 Mart 1947 Truman Doktrini; 18 Şubat 1952 Türkiye NATO'ya girdi.**
- SSCB, Stalin'in ölümünden sonra **30 Mayıs 1953 tarihli notayla** toprak taleplerinden resmen vazgeçti.

Yoldaş, 1945 talepleri Türkiye tarihinin en pahalı Sovyet hatasıdır ve dürüstçe söylenmelidir.

Kars ve Ardahan talebi, Boğazlarda üs talebi — bunlar **Leninist ulusal sorun konumuyla bağdaşmaz**; 1921'de çizilen ve iki tarafça kabul edilen bir sınırı, savaş sonrası güç dengesine dayanarak yeniden açmak, klasik büyük devlet diplomasisidir.

Sonucu neydi? Türkiye, Truman Doktrini'nin ve NATO'nun kucağına itildi. Türkiye burjuvazisi, kırk yıl boyunca her anti-komünist kampanyada bu tehdidi kullandı. **Ve Türkiye'de komünist olmak, bir yabancı devletin ajanı sayılmanın önünü açan bu talepler yüzünden kat kat zorlaştı.**

Yani: 1921'de Anadolu'ya silah gönderen politika ile 1945'te Kars'ı isteyen politika **aynı devletindir ama aynı çizgi değildir.** Birincisi devrimin dış politikasıdır; ikincisi, sınıf içeriğini yitirmeye başlamış bir büyük devletin dış politikası. Kısım IV'te anlattığımız yozlaşmanın 1945'teki erken belirtisi olarak oku.

BÖLÜM 57

NÂZİM HİKMET: BİR ŞAİRİN YÜZYILI

Moskova yılları

20 Kasım 1901, Selanik doğumlu. **1 Ocak 1921'de** Sirkeci'den *Yeni Dünya* vapuruna binip Millî Mücadele'ye katılmak üzere yola çıktı; Bolu'da kısa süre öğretmenlik yaptı. **30 Eylül 1921'de Batum'a**, **Temmuz 1922'de Moskova'ya** vardı.

1921/22-1924 arasında KUTV — Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi — öğrencisiydi. Bu, Komintern'in sömürge ve yarı-sömürge ülkelerden gelen devrimcileri yetiştirdiği okuldu; iktisat ve toplumbilim okudu.

Biçimsel dönüşümünün kaynağı oradadır: **Mayakovski'nin** fütürizmi ve "merdiven basamağı" dizesi, **Meyerhold'un** konstrüktivist tiyatrosu. (*Dikkat: kaynaklar sanatsal etkiyi ve ortak çevreyi kanıtlar; Mayakovski'nin ona "ders verdiği" yazılmamalıdır.*)

21 Ocak 1924'te Lenin öldü. Nâzım ve arkadaşları tabutun başında nöbet tuttular; "*Ustamızın Ölümü*" şiiri oradan çıktı.

Hapis

17 Ocak 1938'de tutuklandı. İki dava: **Harp Okulu davası** — 29 Mart 1938, **15 yıl**; **Donanma davası** — 29 Ağustos 1938, **20 yıl**. Birleştirilip indirildikten sonra toplam: **28 yıl 4 ay**.

Hapishaneler: İstanbul, **Çankırı** (Şubat 1940), **Bursa** (Aralık 1940). Bursa yıllarında **Memleketimden İnsan Manzaraları**'nı yazdı. Cezasının yaklaşık on iki-on üç yılını yattı.

Uluslararası kampanya (1949'dan itibaren): komite **Pablo Picasso, Paul Robeson ve Jean-Paul Sartre**'in adlarıyla kuruldu; **Louis Aragon, Tristan Tzara ve Pablo Neruda** da katıldı.

Açlık grevi 8 Nisan 1950'de başladı; 23 Nisan'da ara verdi, 2 Mayıs'ta yeniden başladı. Annesi **Celile Hanım** Galata Köprüsü'nde eylem yaptı; **Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rifat** greve katıldı.

14 Temmuz 1950 Genel Af Yasası'yla, 15 Temmuz 1950'de serbest bırakıldı. (*İngilizce kaynaklarda sık geçen "19 Mayıs 1950" tarihi yanlıştır; af, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden ve DP'nin iktidara gelmesinden sonradır.*)

22 Kasım 1950: Dünya Barış Konseyi Uluslararası Barış Ödülü'nü **Picasso, Robeson, Neruda ve Wanda Jakubowska** ile paylaştı.

Kaçış ve sürgün

17 Haziran 1951: Refik Erduran'ın ayarladığı bir sürat teknesiyle İstanbul'dan Karadeniz'e açıldı; bir **Romen gemisi** tarafından alınıp Romanya'ya götürüldü. **20 Haziran 1951'de** Bükreş Radyosu haberi duyurdu. **29 Haziran 1951'de** Moskova'ya, Vnukovo havaalanına indi; Sovyet Yazarlar Birliği törenle karşıladı.

25 Temmuz 1951: Bakanlar Kurulu'nun 3/13401 sayılı kararıyla **Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarıldı.** Sonradan — Osmanlı ordusundaki Polonya asıllı Mustafa Celalettin Paşa'dan geldiği iddiasıyla — **Polonya vatandaşlığı** aldı.

3 Haziran 1963'te Moskova'da, kalp krizinden öldü. **Novodeviçi Mezarlığı'na** gömüldü.

5 Ocak 2009'da Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığı iade edildi; karar 10 Ocak 2009'da Resmî Gazete'de yayımlandı. **Elli sekiz yıl sonra.**

Yoldaş, Nâzım'ın hikâyesi bu dosyanın iki ana temasını tek bir hayatta birleştirir.

Bir: Türkiye burjuvazisi, bir şairi yirmi sekiz yıl hapse mahkûm etti ve vatandaşlıktan çıkardı — suçu, askerlerin kitaplarını okumasıydı. Bu, Türkiye'de anti-komünizmin nasıl bir devlet politikası olduğunun kanıtıdır ve **1921'deki Karadeniz'le aynı zincirin halkasıdır.**

İki: Ama Nâzım'ın Moskova'da geçirdiği son on iki yıl, dosyamızın öteki temasıdır. Oraya bir sığınak olarak gitti ve orada, 1956'dan sonra kendisi de sıkıntı yaşadı; **1962'de yazdığı "Saman Sarısı" ve son dönem şiirlerinde bir hayal kırıklığının izleri okunur.** Onu susturmadılar ama sesini de tam açmadılar.

Bir devrimcinin hayatı, iki ülkenin de kendisine dar geldiği bir yüzyıldı. **Ve bu, kişisel bir talihsizlik değil, o yüzyılın siyasi bilançosudur.**

BÖLÜM 58

BUGÜNE NE KALDI: TÜRKİYE İÇİN ON DERS

Yoldaş, bu kısmı bir hikâye olarak değil, bir **çalışma listesi** olarak bitiriyoruz.

1. Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu sınırı bir Bolşevik imzası taşır. Moskova (1921) ve Kars (1921) antlaşmaları bugün de yürürlüktedir. Kapitülasyonların kaldırılmasını ve çarlık borçlarının silinmesini ilk tanıyan devlet Sovyet Rusya'dır. Anti-komünist tarih anlatısı bu belgeleri ya gizler ya geçiştirir.

2. Ama bu, bir sınıf dayanışması değil, bir devlet ittifakıydı. Stalin, Bitlis ve Van'ı istedi; Moskova, İngiltere ile ticaret görüşmelerini gözetti; 1945'te Kars ve Ardahan talep edildi. **Yardımlı yüceltirken bunu unutmak, aynı hatayı bugün tekrar etmeye götürür.**

3. Mustafa Suphi dosyası kapanmadı ve kapanmamalı. Ne katiller yargılandı, ne emir belgesi bulundu. Bir hareketin kurucu önderinin katlinin hesabının sorulmaması, o hareketin sonraki bütün kuşaklarına aktarılan bir borçtur.

4. Enternasyonal destek, ulusal örgütün yerini tutmaz. Bu, 1921'in en pahalı dersidir ve CİPOML çizgisinin çekirdek ilkelerinden biridir: **bir parti kendi sınıfına dayanarak ayakta durmuyorsa, hiçbir dış merkez onu ayakta tutamaz.**

5. Anti-emperyalist cephe, sınıf bağımsızlığının feshi demek değildir. Lenin'in 1920'de koyduğu koşul buydu ve Türkiye'de çiğnendi. Bugün "yerli ve millî" cephelere, "ulusal mutabakat"lara ve "emperyalizme karşı devletimizin yanındayız" çağrılarına verilecek yanıt aynıdır: **destekleyebiliriz, erimeyiz.**

6. Devletçilik sosyalizm değildir. Kayseri ve Nazilli, Sovyet kredisiyle ve Sovyet planıyla kuruldu — ama artı değere el koyan, gelişmekte olan Türk burjuvazisinin devletiydi. Aynı fabrikalar 1980'lerden itibaren özelleştirildi ve kapandı. **Dört soruyu her defasında sor.**

7. Planlama işe yarar ve bunun kanıtı Türkiye'dedir. 1929 Buhranı'nın ortasında, kapitalist dünya çökerken, Türkiye Sovyet planlamacılarının raporuyla bir sanayi planı yaptı ve on beş yılda tekstil, şeker ve kâğıtta kendi kendine yeter hale geldi. Bu, planlamanın az gelişmiş bir ülkedeki kanıtıdır — **kimin için planlandığı ayrı bir sorudur.**

8. Taksim'e bak. Cumhuriyet'in kurucu anıtında hiçbir Batılı devlet temsilcisi yoktur; yalnızca Sovyet temsilcileri vardır. **Türkiye'de anti-komünizm, kendi kuruluş anıtını okuyamayan bir ideolojidir.**

9. Nâzım'ın vatandaşlığı elli sekiz yıl sonra iade edildi. Bu, bir devletin kendi şairini nasıl gördüğünün ve ne kadar geç gördüğünün ölçüsüdür. Ve iade eden hükümetin bunu bir jest olarak yaptığını, aynı yıllarda başka komünistleri hapse attığını da yaz.

10. Ve son ders — bu dosyanın tamamına bağlanan ders: Sovyetler Birliği Türkiye'ye tüfek, altın, fabrika ve bir sanayi planı verdi. **Veremediği tek şey, Türkiye işçi sınıfının kendi bağımsız partisiydi —** çünkü bu, verilebilecek bir şey değildir. **Kurulur.** Ve kuracak olan, dışarıdan gelen hiçbir yardımın yerine geçemeyeceği tek özne, senin kendinsin.

Yoldaş, bu kısmı şu cümleyle kapatıyoruz:

Karadeniz'in dibinde on beş yoldaş var. Taksim'in tepesinde iki Sovyet komutanı var. Kayseri'de kapatılmış bir fabrika var. Novodeviçi'de bir şair yatıyor.

Bunların hepsi aynı tarihin parçalarıdır ve hiçbirisi ötekini iptal etmez. Senin işin, dördünü birden taşıyabilecek bir siyaset kurmaktır.

KISIM VI — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	LİBERAL/ MİLLİYETÇİ ANLATI	NOSTALJİK ANLATI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
Sovyet yardımı	Abartılıdır; hatta altın Buhara hazinesiydi	Karşılıksız enternasyonalist dayanışma	Belgeli ve büyüktü — ama devletlerarası bir ittifaktı: Stalin karşılığında Bitlis ve Van'ı istedi, Moskova İngiliz ticaret görüşmelerini gözetti
Moskova ve Kars	Zorunlu, geçici antlaşmalar	Sovyet cömertliğinin belgesi	Bugün de yürürlükteki sınırı çizen, kapitülasyonları kaldıran ve çarlık borçlarını silen belgelerdir; Türkiye'nin uluslararası tanınmasının ilk adımıdır
Mustafa Suphi	Karanlık bir cinayet; failer bilinmiyor	Yerel İttihatçı intikamı	Güzergâh dayatıldı, kalabalık örgütlendi, fail Teşkilat-ı Mahsusa'nın adamıydı, kimse yargılanmadı ve tanık 1922'de Muhafız Alayı komutanınca susturuldu. Emir belgesi yok; karine ağırdır
Moskova'nın tepkisi	Konuyu önemsemedi	Elinden bir şey gelmezdi	Protesto etti, yaptırım uygulamadı, yardımı artırdı. Devletlerarası ittifak kardeş partinin hayatından ağır bastı — dosyanın en ağır dersi budur
Taksim Anıtı	Bir sanatsal tercih	Sovyet-Türk kardeşliğinin simgesi	Cumhuriyet, kuruluş anıtında yanında kimin durduğunu göstermeyi seçti ve hiçbir Batılı devlet temsilcisi koymadı. Figürlerin kimliği ise arşivle kesinleşmiş değildir
Fabrikalar	Ulusal burjuvazinin başarısı	Sosyalist sanayileşme örneği	Faizsiz Sovyet kredisi ve Sovyet planlama raporuyla kuruldu; ama artı değere el koyan Türk burjuva devletiydi ve fabrikalar 1980'lerden sonra özelleştirilip kapatıldı
1945 talepleri	Rus yayılmacılığının kanıtı	Meşru güvenlik kaygısı	Leninist ulusal sorun konumuyla bağdaşmaz; Türkiye'yi NATO'ya itti ve Türkiye'de anti-komünizmin en güçlü kozunu üretti. Yozlaşmanın erken belirtisidir
Nâzım Hikmet	Bir şair, siyaseti ayrı tutulmalı	Sosyalizmin şairi, sorunsuz bir sürgün	Türkiye onu 28 yıla mahkûm edip vatandaşlıktan çıkardı; SSCB ona sığınak verdi ama sesini tam açmadı. İki ülkenin de dar geldiği bir yüzyıl

KISIM VII

RUSYA GERÇEĞİ (1991-2026)

Kısımın tezi: Bugünkü Rusya, devlet tekelci kapitalizminin Bonapartist bir biçimidir. Kapitalizm oraya piyasanın doğal işleyişiyle değil, tarihin en büyük mülksüzleştirme operasyonu ile geldi. Ve bu ülke, emperyalistler arası rekabetin tarafsız seyircisi değil, taraflarından biridir.

BÖLÜM 59

ŞOK TERAPİ

Ocak 1992

2 Ocak 1992'de Rusya'da fiyatlar serbest bırakıldı. Yegor Gaydar hükümeti, IMF ve Batılı danışmanların (özellikle Jeffrey Sachs ve Harvard ekibinin) önerdiği programı uyguladı: **fiyat serbestisi, dış ticaretin serbestleşmesi, hızlı özelleştirme, bütçe kesintileri**.

Gerekçe şuydu: kısa ve sert bir şok, uzun ve yavaş bir acıdan iyidir. "Uçurumu iki adımda atlayamazsınız."

Sonuç

Enflasyon. 1992'de tüketici fiyatları yüzde 2.500'ün üzerinde arttı. Bir kuşağın bütün birikimi — mevduatlar, emeklilik hakları, sigorta poliçeleri — birkaç ay içinde eridi. Ömrünü çalışıp biriktiren insanlar, bir sabah hiçbir şeyi kalmamış olarak uyandı.

Üretim çöküşü. 1991-1998 arasında Rusya'nın GSYH'si yaklaşık **yarı yarıya** düştü. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndaki daralmayı aşan bir çöküştür — üstelik hiçbir bomba düşmeden.

Yoksullaşma. 1990'ların ortasında nüfusun üçte biri resmî yoksulluk sınırının altındaydı. Ücretler aylarca ödenmedi; işçilere ücret yerine ürün verildi (takas ekonomisi); madenciler ray üzerinde oturarak protesto etti.

Ve ölüm krizi

Bu, dosyanın en ağır rakamıdır ve genellikle atlanır.

Rus erkeklerinde doğuşta yaşam beklentisi 1980'lerin sonunda 64-65 yıl civarındaydı. **1994'te 57-58'e düştü.** Barış zamanında, sanayileşmiş bir ülkede, altı-yedi yıllık bir düşüş.

The Lancet'te 2009'da yayımlanan Stuckler, King ve McKee çalışması, hızlı kitlesel özelleştirme uygulayan ülkelerde 1991-94 arasında çalışma çağındaki erkek ölümlerinde ortalama **yüzde 13** artış saptadı; aynı ülkelerde işsizlik üç katına çıkarak yüzde 30'un üzerine ulaştı. Kademeli reform uygulayan ülkelerde (Polonya, Çekya, Slovenya) böyle bir artış görülmedi.

Birleşmiş Milletler'in tahminlerine göre, 1990'ların başında eski Doğu Bloku genelinde tarihsel eğilimin üzerinde gerçekleşen **"önlenebilir ölüm" sayısı üç milyon civarındadır.**

Nedenleri: alkolizmin patlaması, sağlık sisteminin çökmesi, intiharlar, cinayet oranındaki artış, kronik hastalıkların tedavisiz kalması, ve hepsinin altında yatan şey — **umutsuzluk.**

Genç yoldaş, bu rakamları yan yana koy:

Sovyet döneminin en tartışmalı yıllarında yaşananlar bu dosyada rakamıyla yazıldı ve hiçbir bağlam onları normalleştirmede.

Şimdi şunu da yaz: **kapitalizmin barış zamanında, hiçbir savaş olmadan, "reform" adı altında yaptığı şey de milyonlarca insanın erken ölümüdür.**

Ve bu ikincisi için hiç kimse yargılanmadı, hiçbir ülke tazminat ödemedi, hiçbir parlamento kınama kararı almadı. Programı yazan iktisatçılar üniversitelerde ders vermeye devam etti.

Tarih, kimin cinayetlerini sayacağını da sınıf çıkarına göre seçer.

BÖLÜM 60**OLİGARŞİNİN DOĞUŞU****Kupon özelleştirmesi (1992-94)**

Her Rus vatandaşına 10.000 ruble nominal değerinde bir **özelleştirme kuponu** (vauçer) verildi. Fikir güzeldi: halk, devlet mülkünün ortağı olacaktı.

Gerçekte ne oldu?

- Hiperenflasyon nedeniyle kuponun gerçek değeri hızla eridi; birçok insan onu birkaç şişe votka ya da bir aylık maaş karşılığı sattı.
- Kuponlar, kurulan yatırım fonlarında ve araçlar eliyle **toplandı**.
- Devlet işletmelerinin çoğu, defter değerinin çok altında el değiştirdi.

Sonuç: Sovyet halkının yetmiş yılda kurduğu sanayi, birkaç yıl içinde birkaç bin kişinin eline geçti.

Krediler karşılığı hisse (1995-96)

Asıl operasyon budur. Devletin bütçe açığı vardı. Birkaç büyük banka devlete kredi verdi; karşılığında en değerli devlet işletmelerinin (petrol, nikel, çelik) hisseleri **teminat** olarak gösterildi. Devlet krediyi ödeyemeyince, teminatlar bankalara geçti.

İhaleler, çoğu vakada kredi veren bankaların kendileri tarafından düzenlendi. Rakip teklifler çeşitli yollarla elendi.

Böylece Yukos, Norilsk Nikel, Sibneft ve benzeri devler, gerçek değerlerinin çok altında birkaç kişinin mülkü oldu. Bu operasyonun karşılığı 1996 seçimlerinde ödendi: Yeltsin'in kampanyası bu grup tarafından finanse edildi ve seçim kazanıldı.

KAVRAM: İLKEL BİRİKİM (MARX) SERMAYENİN DOĞUŞUNU SAĞLAYAN, PİYASA DIŞI VE ZORA DAYALI MÜLKÜSÜZLEŞTİRME SÜRECİ. MARX BUNU İNGİLTERE'DE ÇITILEME HAREKETİYLE ANLATIR: KÖYLÜ, ORTAK TOPRAKLARDAN ZORLA KOPARILDI VE EMEK GÜCÜNÜ SATMAKTAN BAŞKA SEÇENEĞİ KALMADI.

Rusya'nın 1990'ları, ilkel birikimin yirminci yüzyıl sonundaki en saf ve en hızlı örneğidir. Fark şudur: İngiltere'de süreç iki yüz yıl sürdü; Rusya'da beş yıl.

Ve Gerçek Çin dosyamızdaki *guandao* vurgunculuğuyla karşılaştı (Bölüm 14): iki ülkede de sermaye piyasada dürüst rekabetle değil, **siyasal iktidarın toplumsal mülkiyet üzerindeki tasarrufunun özel servete çevrilmesiyle** doğdu. Aynı mekanizma, iki farklı hızda.

Kim zengin oldu?

Yeni oligarkların özgeçmişlerine bakmak, Bölüm 30'daki tezi doğrular: Komsomol yöneticileri, bakanlık kadroları, dış ticaret örgütlerinde çalışmış olanlar, işletme müdürleri, güvenlik servisi mensupları. Yani **nomenklaturanın kendisi ve çevresi**.

Bugün Rusya, servet eşitsizliğinde dünyanın en uç örneklerinden biridir; UBS'in son raporlarında Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra ikinci sırada gösterilmiştir.

1980'lerin SSCB'si, dünyanın en eşitlikçi büyük ekonomilerinden biriydi. Bugünkü Rusya, en eşitsizlerden biri. Bu dönüşüm bir doğa olayı değil; adı konmuş bir operasyondur.

BÖLÜM 61

EKİM 1993: PARLAMENTONUN TOPA TUTULMASI

Bugünkü Rus siyasal rejiminin doğum tarihi 1993'tür ve bu genellikle unutulur.

1993 boyunca Başkan Yeltsin ile Yüksek Sovyet (parlamento) arasındaki çatışma derinleşti. Parlamento, şok terapinin toplumsal maliyetine karşı çıkıyor ve özelleştirme programını frenlemeye çalışıyordu.

21 Eylül'de Yeltsin, **anayasaya aykırı biçimde** parlamentoyu feshetti. Anayasa Mahkemesi bu kararı anayasaya aykırı buldu. Parlamento Yeltsin'i görevden aldı ilan etti.

4 Ekim'de ordu, parlamento binasını **tanklarla topa tuttu**. Resmî ölü sayısı 147-187 arasında verilir; bağımsız tahminler daha yüksektir.

Ardından Aralık 1993'te yeni bir anayasa referandumla kabul edildi: başkanlığa olağanüstü yetkiler veren, parlamentoyu zayıflatan bir anayasa. **Bugünkü "süper-başkanlık" sistemi budur.**

Dikkat: kim alkışladı?

Batılı hükümetler ve basın, parlamentonun topa tutulmasını "demokrasinin reformcu güçler tarafından savunulması" olarak sundu. ABD Başkanı Clinton Yeltsin'e destek verdi.

Yoldaş, bunu bir kenara yaz. Bugün Rusya'da otoriterliği eleştiren aynı merkezler, 1993'te seçilmiş bir parlamentonun tanklarla dağıtılmasını desteklediler.

Çünkü ölçüt demokrasi değildi; ölçüt özelleştirmenin devam etmesiydi.

Bunu bilmek, bugün Rusya'ya yöneltilen "insan hakları" eleştirilerini nasıl okuyacağımızı da gösterir: eleştirinin içeriği doğru olabilir; eleştiri yapanın ölçütü tutarlı değildir. **İkisini birden söyleyeceğiz.**

BÖLÜM 62

PUTİN: BONAPARTİZM VE SİLOVİKİ

Geliş

1998'de Rusya borçlarını ödeyemedi (moratoryum) ve ruble çöktü. 1999'da Yeltsin, Vladimir Putin'i başbakan yaptı; 31 Aralık 1999'da istifa edip yerini ona bıraktı. Mart 2000'de Putin seçildi.

Putin'in ilk yıllarında iki şey aynı anda oldu:

Birincisi, devlet yeniden inşa edildi. Vergi tahsilatı düzeldi, ücret ödemeleri normale döndü, merkez ile bölgeler arasındaki dağılıma durduruldu. 2000'lerdeki petrol fiyatı yükselişi sayesinde reel gelirler arttı.

Rus halkının önemli bir kesiminin Putin'e desteği bu deneyimden gelir ve bunu anlamadan hiçbir şey anlaşılamaz: 1990'ları yaşamış biri için "istikrar" soyut bir kelime değildir.

İkincisi, sermaye disipline edildi. 2003'te Rusya'nın en zengin adamı Mihail Hodorkovski tutuklandı ve Yukos parçalanıp devlet şirketlerine devredildi. Mesaj netti: zengin olabilirsiniz, ama siyasete karışamazsınız.

Marksist adlandırma: Bonapartizm

KAVRAM: BONAPARTİZM (MARX, LOUIS BONAPARTE'IN 18 BRUMAİRE'İ) SINIFLAR ARASINDAKİ DENGİ DURUMUNDA, DEVLET AYGITININ GÖRECE ÖZERKLEŞMESİ VE KENDİSİNİ "BÜTÜN ULUSUN" HAKEMİ OLARAK SUNMASI. BONAPARTİST İKTİDAR BURJUVAZİYİ TASFİYE ETMEZ; ONU KENDİ SİYASAL İKTİDARINDAN UZAK TUTARAK YÖNETİR VE KARŞILIĞINDA SERMAYE BİRİKİMİNİN GENEL KOŞULLARINI GÜVENCE ALTINA ALIR.

Putin rejimi bu tanıma birebir uyar:

- Hiçbir sermaye grubunun siyasal iktidara hükmetmesine izin verilmez (Hodorkovski dersi).
- Ama sermaye tasfiye edilmez; tersine, korunur, yönlendirilir, büyütülür.
- Rejim kendini sınıfların üstünde, "ulusun bütünlüğünün" temsilcisi olarak sunar.
- Dayanağı, **siloviki** denen güvenlik-ordu-istihbarat kökenli kadrolardır.

Ve bu bir sınıf iktidarındır

Yabloko Yasağı yazımızda formüle ettiğimiz gibi: karşımızdaki, savaş ekonomisi ve derinleşen kriz koşullarında işleyen bir **devlet tekelci burjuvazisi** ve onun Bonapartist devlet aygıtıdır.

Bugünkü Rusya'da devletin ekonomideki payı çok yüksektir — bazı tahminlere göre GSYH'nin üçte ikisine yakını doğrudan ya da dolaylı olarak devlet denetimindeki şirketlerde üretilir. Ama bu, sosyalizm değildir; **devletin kendisinin bir sermaye merkezi olmasıdır**. Gazprom, Rosneft, Rostec, Sberbank — bunlar kâr amacıyla çalışan, borsada işlem gören, yurt dışında yatırım yapan tekellerdir.

Dört soruyu soralım (Giriş'teki alet):

SORU

BUGÜNKÜ RUSYA'DA CEVAP

Üretim araçları kimin elinde? Devlet tekelleri ve oligarklar; ikisi de kâr esasıyla işler

Artı-değere kim el koyuyor? Sermaye birikimine, savaş bütçesine ve oligarşik servete

SORU

BUGÜNKÜ RUSYA'DA CEVAP

Emek gücü meta mı?

Evet; işsizlik, borç ve ordu sözleşmesi baskısıyla birlikte

Devlet hangi sınıfın aygıtı?

Sermaye birikiminin genel koşullarını örgütleyen ve grevi/örgütlenmeyi bastıran bir aygıt

Dördü de aynı cevabı veriyor. Bu bir kapitalist toplumun tanımıdır.

BÖLÜM 63

BUGÜNKÜ RUSYA'NIN SINIF HARİTASI

Sermaye

- **Devlet tekelleri.** Enerji, savunma, ulaşım, bankacılık. Yöneticileri Kremlin'e bağlıdır; ama işletmeler kâr merkezleridir ve uluslararası piyasada faaliyet gösterirler.
- **Oligarklar.** 1990'ların birikiminden gelenler (madencilik, metalürji, kimya) ve 2000'lerin "yeni oligarkları" — Putin çevresinden gelen, devlet ihalesi ve imtiyazla büyüyen kesim.
- **Savaş sanayii burjuvazisi.** 2022'den sonra hızla büyüyen ve rejimle en sıkı bağa sahip kesim.

Emek

- **Sanayi işçileri.** Savunma sanayii dışında birçok sektörde ücretler düşük, sendikal koruma zayıf.
- **Kamu emekçileri.** Öğretmen, hemşire, doktor — reel ücretleri savaş enflasyonu ile eriyen kesim.
- **Göçmen işçiler.** Orta Asya'dan (Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan) gelen milyonlarca işçi; inşaat, ulaşım, hizmet ve tarımda çalışıyorlar. 2024 Crocus City Hall saldırısından sonra göçmen karşıtı politikalar sertleşti: dil sınavı zorunluluğu, taksi şoförlüğü yasakları, sınır dışı dalgaları. **Bir yandan onlara muhtaç, öte yandan onları hedef gösteren bir rejim** — kapitalizmin klasik göçmen paradoksu.
- **Platform emekçileri.** Kurye ve sürücüler; algoritmik denetim altında, statüsü belirsiz.
- **Ve savaşın kendisi bir emek piyasası haline geldi.** Yoksul bölgelerdeki gençler için ordu sözleşmesi, ulaşılabilir en yüksek gelir seçeneğidir. **Rus devleti, taşranın yoksulluğunu askerî insan kaynağına çeviriyor.**

Sınıfsal sonuç

Bir tarafta savaş ekonomisinden zenginleşen bir sermaye kesimi; öbür tarafta ücreti eriyen, çocuğunu cepheye gönderen ve örgütlenme hakkı olmayan bir işçi sınıfı.

Bu, "ulusal birlik" söyleminin altında duran gerçek tablodur.

BÖLÜM 64

EMPERYALİZM SINAVI

Lenin'in *Emperyalizm*'deki beş ölçütünü Rusya'ya uygulayalım. Bu tartışma Türkiye solunda hararetlidir; sistematik gidelim.

1. Üretim ve sermayenin yoğunlaşması, tekellerin oluşması. Karşılıyor. Enerji, metalürji, bankacılık ve savunmada yoğunlaşma düzeyi çok yüksektir; her sektörde birkaç dev grup vardır.

2. Banka ve sanayi sermayesinin kaynaşması, mali oligarşi. Karşılıyor — özgün biçimde. Rusya'da mali sermaye Batı'daki gibi özerk bir güç değil; devlet bankaları (Sberbank, VTB) devlet stratejisi doğrultusunda sanayiye finanse eder. Sonuç yine bir kaynaşmadır: **devlet-sermaye oligarşisi**.

3. Sermaye ihracının belirleyici önem kazanması. Bu, tartışmanın merkezidir. "Rusya emperyalist değildir" diyenlerin başlıca dayanağı, sermaye ihracının Batı ölçeğinde olmamasıdır.

Ahmet Cengiz'in *Teori ve Eylem*'deki (Sayı 56, 2022) çözümlemesi bu itiraza doğrudan yanıt verir ve dosyamız bu yanıtı benimser: **"Rusya'nın sermaye ihracı görece az olabilir ama bu, olmadığı anlamına gelmemektedir."** IMF verilerine dayanarak, Rusya'nın net sermaye ihracının 2000'lerden itibaren büyük ölçekli bir fazlaya döndüğünü gösterir.

Somut biçimleri: Rosatom'un onlarca ülkedeki nükleer santral projeleri ve bunlara bağlı uzun vadeli kredi-yakıt bağımlılığı; Gazprom ve Rosneft'in Avrupa, Orta Asya ve Afrika'daki varlık edinimleri; Rusal'ın küresel alüminyum ağı; silah ihracatı ve buna eşlik eden askerî bağımlılık ilişkileri; Afrika'da güvenlik hizmeti karşılığı maden imtiyazı modeli (Wagner ve ardılı yapılar).

Ve bir ölçüt hatırlatması — Gerçek Çin dosyamızda Mustafa Yalçiner'den aldığımız ayırım burada da geçerlidir: kredi vermek tek başına emperyalizm göstergesi değildir; **emperyalist nitelikli borç, yüksek faizli ve karşılığı şarta bağlanmış olandır**. Rosatom'un kredi-santral-yakıt paketleri, alıcı ülkeyi on yıllarca teknolojik ve mali olarak bağlar. Bu, tanımı gereği sermaye ihracıdır.

4. Uluslararası tekелci birliklerin dünyayı ekonomik paylaşması. Karşılıyor. OPEC+ içindeki fiyat pazarlığı; enerji boru hatları üzerinden Avrupa pazarının bölüşümü; tahıl ve gübre piyasasındaki konum; nükleer teknoloji ve silah pazarlarında Batılı rakiplerle doğrudan rekabet.

5. Dünyanın büyük güçler arasında paylaşımının tamamlanmış olması ve yeniden paylaşım mücadelesi. Karşılıyor ve en açık biçimde. Ukrayna, Gürcistan (2008), Suriye (2015'ten itibaren askerî üsler), Orta Afrika, Mali, Libya — bunlar nüfuz alanı mücadelesinin somut sahalarıdır.

Sonuç ve nüanslar

Rusya emperyalist bir güçtür. Ama üç nüansı kaydedelim, çünkü tartışmada karşınıza çıkacak:

(1) ABD'nin dengi değildir. Ekonomisi ABD'nin ve Çin'in çok gerisindedir; teknolojik bağımlılığı sürer; mali sistemde dolara alternatif üretememiştir. **Emperyalist olmak bir nitelik, güç düzeyi bir niceliktir.** Zayıf emperyalist de emperyalisttir.

(2) Biçimi atipiktir. Lenin'in kendisi, Çarlık Rusyası için *"zorba, ortaçağcı, ekonomik bakımdan geri, askerî-bürokratik emperyalizm"* nitelemesini kullanmıştı. Yani Lenin, emperyalizmin **atipik biçimlerini** tanıdı. Bugünkü Rusya, sosyalizmden kapitalizme geçmiş tek büyük ülke olarak kendine özgü deformasyonlar taşır: devlet ağırlığı, oligarşik biçim, askerî unsurun öne çıkması. Bunlar onu emperyalist olmaktan çıkarmaz.

(3) "Şablonculuk" uyarısı. Cengiz'in vurguladığı gibi, Lenin'in beş ölçütünü bir kontrol listesi gibi tek tek işaretleyip "şu madde tam tutmuyor, o halde emperyalist değil" demek, **olguculuktur**. Ölçüt, sistemin bütünü içindeki konumdur.

UKRAYNA SAVAŞI

Adlandırma

Bu dosya savaşı **emperyalistler arası bir çatışma** olarak adlandırır. Bu ne demektir, ne demek değildir — ikisini de netleştirelim.

Ne demektir:

- Rusya'nın savaşı bir savunma savaşı değil, nüfuz alanı ve pazar mücadelesidir. Toprak ilhakı (2014 Kırım, 2022'de dört bölgenin ilhak ilanı) bu iddiayı kapatır: savunma savaşları ilhakla bitmez.
- Batı'nın Ukrayna'ya desteği bir özgürlük savunusu değil, kendi nüfuz alanını genişletme ve rakibini yıpratma stratejisidir. NATO'nun 1999'dan itibaren doğuya genişlemesi ve 2014 sonrası askerî yığınak bu bağlamın parçasıdır.
- Ukrayna halkı, iki emperyalist merkezin arasında ezilmektedir — ve Ukrayna'nın kendi oligarşisi de bu denklemin bir tarafıdır.

Ne demek değildir:

- "İki taraf da aynı derecede suçlu, o halde umursamayalım" demek değildir. Savaşı başlatan ve toprak ilhak eden taraf bellidir ve bu bir olgudur.
- Ukrayna halkının direnme hakkını yok saymak değildir.
- Batı'nın masumiyetini kabul etmek hiç değildir.

Zimmerwald ölçütü

Bölüm 9'da Lenin'in 1914'teki konumunu yazmıştık: **"Emperyalist savaşı iç savaşa çevirmek."** Yani her ülkenin işçisi, kendi burjuvazisinin savaş politikasına karşı çıkar.

Bugün bu ilkenin somut karşılığı şudur:

- **Rusya'daki komünistin görevi**, Rus devletinin savaş politikasına karşı çıkmaktır — "NATO daha kötü" diyerek değil.
- **Ukrayna'daki komünistin görevi**, kendi oligarşisine ve NATO bağımlılığına karşı çıkmaktır — "Rusya daha kötü" diyerek değil.
- **Türkiye'deki komünistin görevi**, kendi devletinin bu savaştan çıkar sağlama politikasını teşhir etmek ve her iki emperyalist merkeze karşı bağımsız bir sınıf hattı savunmaktır.

Yabloko Yasağı yazımızdaki formül tam da budur: **emperyalist savaşları durdurmanın yolu burjuva barışseverliği ya da diplomasi çağrıları değil; emperyalist savaşı sınıf savaşına dönüştürmektir.**

Savaşın hali (2026)

Savaş dördüncü yılını doldurdu ve bir ateşkes üretmedi. 2026 boyunca birkaç kısa ateşkes denemesi yapıldı; **Nisan 2026'daki Ortodoks Paskalya ateşkesi 11-13 Nisan arasında 32 saat sürecek şekilde ilan edildi ve daha yürürlükteyken yüzlerce ihlal kaydedildi**; süre dolar dolmaz cephenin birçok kesiminde çatışma yeniden başladı. Mart 2026'daki ABD arabuluculuğundaki görüşmeler askıya alındı; iki taraf da cephe hattında ilerleme iddiasında bulunuyor.

Yani: müzakere sürüyor, savaş da sürüyor. Bu, emperyalistler arası çatışmaların klasik seyridir — masa ile cephe aynı anda işler, çünkü masadaki pozisyonu cephedeki durum belirler.

BÖLÜM 66

SAVAŞ EKONOMİSİ VE ÇİN'E BAĞIMLILIK

Rakamlarla savaş ekonomisi

Rusya ekonomisi 2022'den sonra bir **askerî Keynesçilik** dönemine girdi: savunma harcamaları talebi canlandırdı, savunma sanayii istihdamı ve ücretleri arttı, işsizlik tarihî düşük düzeylere indi.

Ama 2025-26'da tablo dönmeye başladı:

GÖSTERGE	DURUM
Büyüme	2024'te ~%4; 2025'te %1; 2026 ilk çeyrekte -%0,3 (üç yılın ilk daralması)
Doğrudan silahlı kuvvetler harcaması (2025)	11,1 trilyon ruble — GSYH'nin %5,1'i, bütçe harcamalarının dörtte biri
Toplam ulusal savunma kalemi (2025)	15,9 trilyon ruble — GSYH'nin %7,4'ü
Bütçe açığı (2025)	8,3 trilyon ruble — GSYH'nin %3,9'u
Bütçe açığı (2026 ilk dört ay)	5,9 trilyon ruble — tüm yıl için planlanan açığı aştı
Enflasyon (Mart 2026)	Resmî %5,9; halkın algıladığı %15,6
Merkez Bankası politika faizi	Haziran 2025'te %21 → Nisan 2026'da %14,5
İşsizlik	%2,2 — ama bu, işgücü kıtlığının göstergesi
Petrol-gaz gelirleri	2025'te %20'den fazla düşüş; 2026 ilk dört ayda ~%40 düşüş
Ulusal Refah Fonu	Likit varlıkları dört yılda yarıdan fazla eridi

Bu tablo ne anlatıyor? Savaş ekonomisi kısa vadede canlandırır, uzun vadede tüketir. Kaynaklar üretken yatırımdan silaha kayar; işgücü cepheye ve savunma sanayine çekilir; sivil sektörler işçi bulamaz; faiz yüksek kalır; yatırım durur. **Ve fatura, ücretin enflasyonla erimesi biçiminde işçiye kesilir.**

Çin'e bağımlılık

Yaptırımlar Rusya'yı Batı pazarından kopardıkça, Çin'e bağımlılığı derinleşti: enerji ihracatının yönü doğuya döndü, ithalatın büyük kısmı Çin üzerinden geliyor, ödemeler yuan üzerinden yapılıyor.

Marksist teşhis: Bu, "çok kutuplu dünya" değil, **bir emperyalist merkeze bağımlılığın başka bir emperyalist merkeze bağımlılıkla değiştirilmesidir.** Rusya, enerji ve hammadde ihraç edip sanayi malı ithal eden bir konuma sürükleniyor — yani ilişkinin geri tarafına.

Ve buradan Türkiye için doğrudan bir ders çıkar, yoldaş: "Batı'ya karşı doğuya yaslanmak" bir bağımsızlık stratejisi değildir. Bağımlılığın yönünü değiştir, kendisini değil.

BÖLÜM 67

BASKI REJİMİ

Yabloko yasağı

Ağustos 2026'da Rusya Yüksek Mahkemesi, **Yabloko**'yu Eylül 2026'da yapılacak Duma seçimlerinde parti listesiyle yarışmaktan men etti. Gerekçe olarak kampanya faaliyetlerinde telif ihlali ve yurt dışından finansman iddiaları gösterildi. 17 Ağustos'ta partinin itirazı reddedildi; karar kesinleşti. Aynı süreçte partinin genel başkan yardımcısı hapis cezası aldı. Parti başkanı Nikolay Ribakov mahkeme sürecini "*bir yargılamanın taklidinden ibaret*" olarak niteledi.

Yabloko, Rusya'da kayıtlı tek savaş karşıtı partiydi.

Bunu nasıl okuyacağız?

Yabloko Yasağı yazımızdaki çözümleme geçerlidir ve iki katmanlıdır:

Birinci katman — burjuva demokrasinin sınırı. Bir rejim, sistem içi ve tümüyle burjuva bir partiyi bile seçimden men ediyorsa, o rejimin "demokrasi" iddiası tamamen bir görüntüdür. Hukuk tarafsız değildir; sınıf iktidarının aracıdır.

İkinci katman — ama Yabloko bizim müttefikimiz değildir. Yabloko, özünde Rusya'daki Batı yanlısı sermaye kliklerinin çıkarını temsil eder; programı, Batı mali sermayesiyle bütünleşmedir. Yani karşımızda **iki burjuva kanadın** kavgası vardır: devlet tekelci burjuvazisi ile komprador kanat.

Genç yoldaş, bu ayrımı iyi kur. Bir baskıyı mahkûm etmek, baskıya uğrayanın programını savunmak demek değildir. Yasağı reddederiz — çünkü siyasal örgütlenme ve ifade özgürlüğü, işçi sınıfının kendisinin de ihtiyaç duyduğu bir zemindir; bugün Yabloko'ya kapatılan kapı, yarın bize kapatılır. Ama Yabloko'yu savunmayız.

Bu ikisini ayırmak, olgunluk göstergesidir.

Baskı aygıtının bütünü

- **"Yabancı ajan" mevzuatı:** 2012'den beri genişletilerek, dış bağlantısı olduğu iddia edilen kişi ve kuruluşlara damgalama, raporlama yükümlülüğü ve fiili faaliyet imkânsızlığı getiriyor. "İstenmeyen kuruluş" statüsü ise doğrudan cezai sonuç doğuruyor.
- **Savaş sansürü:** 2022'de kabul edilen yasalarla, orduya ilişkin "yalan bilgi" yaymak ağır hapisle cezalandırılıyor; savaşa "savaş" demek fiilen suç.
- **Muhalefetin tasfiyesi:** Bağımsız medyanın kapatılması ya da yurt dışına sürülmesi; muhalif siyasetçilerin hapsi, sürgünü ya da ölümü; bağımsız gözlemcilerin seçim sürecinden dışlanması.
- **Ve emek örgütlenmesi.** Bağımsız sendikalar (özellikle sağlık ve kurye alanında) baskı altındadır; grev, hukuken neredeyse imkânsız kılan usul kurallarıyla çevrilidir; savaş dönemi mevzuatı savunma sanayiinde iş bırakmayı doğrudan hedef almaktadır.

Bu son madde belirleyicidir. Bir devletin sınıf karakteri hakkındaki en açık test şudur: *işçiler kendi bağımsız örgütlerini kurmaya kalktığında devlet ne yapıyor?* Rusya'da cevap Çin'dekiyle aynıdır.

BÖLÜM 68

RUS İŞÇİ SINIFI BUGÜN

Sendikal manzara

- **FNPR** (Bağımsız Sendikalar Federasyonu), Sovyet sendikalarının doğrudan mirasçısıdır ve on milyonlarca üyeye sahiptir. Ama pratikte devlet ve işveren yanlısı bir uzlaştırma aygıtı olarak işler; savaş politikasını açıkça desteklemiştir.
- **Bağımsız sendikalar** (otomotivde MPRA gibi) küçük ama gerçek mücadele deneyimine sahiptir; 2010'larda Kaluga ve Vsevolojk'taki otomotiv fabrikalarında ciddi grevler örgütlediler. Baskı altındadırlar ve bazıları "yabancı ajan" mevzuatıyla hedef alınmıştır.
- **Yeni alanlar:** kurye ve platform emekçileri arasında kendiliğinden iş bırakmalar; sağlık emekçilerinin pandemi döneminde başlayan eylemleri.

Örüntü

Rusya'da işçi eylemleri çoğunlukla: - **ödenmeyen ücret** üzerinedir, - **tek işletmeyle sınırlıdır**, - **kısa ömürlüdür**, - ve siyasal talep dile getirmedeği sürece **tolere edilir**.

Bu örüntü size tanıdık gelmeli, yoldaş: *Gerçek Çin* dosyasında Bölüm 22'de birebir aynısını tarif ettik. **İki farklı ülke, iki farklı tarih, aynı sınıf ilişkisi — ve aynı devlet refleksi.**

Savaş ve sınıf

Savaş, Rus işçi sınıfını üç biçimde parçalıyor:

1. **Coğrafi olarak:** Cepheye giden ağırlıklı olarak yoksul taşra bölgelerinden; Moskova ve Petersburg'un orta sınıfı büyük ölçüde dışında.
2. **Sektörel olarak:** Savunma sanayiinde ücretler artarken sivil sektörlerde reel ücret eriyor. Bu, sınıf içinde çıkar farklılaşması üretiyor.
3. **Ulusal olarak:** Göçmen işçilere yönelik baskı ve şovenist söylem, sınıfın en savunmasız kesimini yalıtıyor ve yerli işçiyle arasına duvar örüyor.

Ve bu üçüncüsü, egemen sınıfın en eski aracıdır. Bir işçiyi başka bir işçiye düşman etmek, patrona karşı birleşmesini engellemenin en ucuz yoludur.

BÖLÜM 69

KÜLTÜREL HEGEMONYA: ORTODOKSLUK, AVRASYACILIK VE ZAFERİN GASPI

KAVRAM: HEGEMONYA (GRAMSCI) EGEMEN SINIFIN İKTİDARINI YALNIZCA ZORLA DEĞİL, RIZA ÜRETEREK SÜRDÜRMESİ. OKUL, MEDYA, DİN VE POPÜLER KÜLTÜR YOLUYLA MEVCUT DÜZENİN DOĞAL VE KAÇINILMAZ GÖRÜNDÜĞÜ BİR "SAĞDUYU" İNŞA EDİLİR.

Rusya'yı yalnızca baskı aygıtıyla açıklamak, Gramsci'nin uyardığı hatayı yapmaktır. Rıza nasıl üretiliyor?

1. Ortodoks Kilisesi

Sovyet döneminde marjinalleştirilen kilise, 1991'den sonra devletin yakın ortağı oldu. Bugün Moskova Patrikhanesi, savaşı açıkça destekleyen, "geleneksel değerler" söylemiyle LGBTİ+ ve kadın hakları karşıtı politikalara meşruiyet üreten bir kurumdur.

İşlevi: Toplumsal çelişkiyi sınıf ekseninden ahlak eksenine kaydırmak. Yoksulluk bir bölüşüm sorunu olmaktan çıkıp bir "manevi kriz" olarak çerçevelenir.

2. Avrasyacılık

Rusya'nın Avrupa'dan ayrı, kendine özgü bir uygarlık olduğu; Batı'nın çöküşte, Rusya'nın ise "geleneksel değerlerin son kalesi" olduğu tezi. Dugin gibi isimlerin etkisi tartışmalıdır ama söylemin devlet diline sızdığı açıktır.

Marksist teşhis: Bu, sınıf çözümlemesinin **coğrafi-uygarlıksal bir şemayla** değiştirilmesidir. Ve bunu daha önce gördük: Çin dosyamızda Üç Dünya Teorisi'ni tam da bu yüzden eleştirmiştik (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 10). **Dünyayı sınıflara göre değil uygarlıklara göre bölen her şema, işçiyi kendi burjuvazisinin yanına yazar.**

3. Zaferin gaspı — en önemlisi

9 Mayıs, Rusya'nın en güçlü toplumsal ritüelidir. Ve bu ritüelde bir işlem yapılır: **Zafer, Sovyetler Birliği'nden alınıp Rus devletine mal edilir.**

Anlatı şöyle kurulur: Büyük Vatanseverlik Savaşı'nı kazanan "Rusya"dır, bugünkü devlet onun devamıdır, dolayısıyla bugünkü savaş da aynı savaşın devamıdır — "denazifikasyon" söyleminin işlevi budur.

Bu anlatıdan silinen şey, tam olarak sosyalizmdir. Kolektifleştirme, beş yıllık planlar, sovyet sistemi, enternasyonalizm, Kızıl Ordu'nun onlarca milletten oluşan bileşimi — hepsi soyut bir "Rus ruhu"na indirgenir.

Yoldaş, buradaki hırsızlığı gör:

26,6 milyon insan, sosyalist bir ülkeyi savunarak öldü. Bugün onların anısı, **onların kurduğu düzeni yıkanlar ve mülkünü paylaşanlar** tarafından, kendi savaşlarını meşrulaştırmak için kullanılıyor.

Kızıl Ordu'nun torunlarına ait olan bir zaferi, Gazprom'un yönetim kurulu sahiplenemez.

Bu yüzden 9 Mayıs'ı Rus devletine bırakmak, bizim hatamız olur. O zafer bizimdir — Rus, Ukraynalı, Kazak, Gürcü, Özbek işçilerininindir; ve bugün Kremlin'in savaşını meşrulaştırmak için kullanılmasına itiraz etmek, o zaferi savunmanın kendisidir.

KISIM VII — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	"ANTİ-EMPERYALİST RUSYA" ANLATISI	BATI ANLATISI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
1990'lar	Batı'nın Rusya'yı çökertmesi	Zorunlu geçiş sancısı	Tarihin en hızlı ilkel birikimi; GSYH yarıya düştü, erkek yaşam beklentisi 6-7 yıl geriledi
1993	—	Reformun demokratik savunusu	Seçilmiş parlamentonun tanklarla dağıtılması; bugünkü süper-başkanlığın doğum belgesi
Putin	İstikrarı ve egemenliği geri getiren lider	Otokrat	Bonapartist bir sermaye iktidarı: sermayeyi siyasetten uzak tutar, birikimini güvenceye alır
Devletin ekonomideki ağırlığı	Sosyalizmin kalıntısı	Verimsiz devletçilik	Devletin kendisinin bir sermaye merkezi olması — devlet tekelci kapitalizmi
Emperyalizm	Rusya emperyalist değil, savunmada	Yeni yayılmacı tehdit	Lenin'in beş ölçütü karşılanıyor; atipik ve ABD'nin dengi olmayan bir emperyalizm
Ukrayna savaşı	NATO'ya karşı savunma	Demokrasinin savunusu	Emperyalistler arası çatışma; her ülkenin işçisi kendi burjuvazisine karşı
Yabloko yasağı	Batı ajanlarının engellenmesi	Demokrasinin sonu	Burjuva demokrasisinin sınırı; ama Yabloko da komprador sermayenin partisidir — yasağı reddederiz, programını savunmayız
Çin'e yönelim	Çok kutuplu dünyanın inşası	İzolasyonun sonucu	Bağımlılığın yönü değişiyor, kendisi değil
9 Mayıs	Sovyet mirasının sürdürülmesi	Militarist gösteri	Sosyalist bir zaferin, o düzeni yıkanlar tarafından gasp edilmesi

KISIM VIII

PLANLAMA, HESAP VE GELECEĞİN DÜNYASI

Kısımın tezi: Sovyet planlamasının başarısızlığı bir "hesap yapılamaz" sorunu değildi. Hesap araçları bulundu (Kantoroviç, 1939), ağ tasarlandı (Kitov 1959, Gluşkov 1962), maliyeti hesaplandı ve reddedildi — teknik nedenlerle değil, **bakanlık çıkarları yüzünden**. Bugün hesap gücü sorunu tümüyle ortadan kalktı. Geriye kalan tek engel, hiçbir zaman çözülmemiş olan engeldir: **doğrudan üreticilerin planı denetleyememesi**. Yapay zekâ bu engeli kaldırmaz — ama kaldırılmasını, tarihte ilk kez, teknik olarak mümkün kılar.

BÖLÜM 70

GOSPLAN NASIL ÇALIŞIYORDU?

Yoldaş, "planlı ekonomi" dendiğinde kafanda bir görüntü oluşuyor: dev bir bilgisayar, ülkenin bütün ihtiyaçlarını hesaplıyor.

Gerçek bunun tam tersiydi. **Gosplan'ın elinde bilgisayar yoktu; kâğıt vardı.**

KAVRAM: GOSPLAN GOSUDARSTVENNIY PLANOVİY KOMİTET — DEVLET PLANLAMA KOMİTESİ. 1921'DE KURULDU. BEŞ YILLIK VE YILLIK PLANLARI HAZIRLAR, BAKANLIKLAR VE İŞLETMELER ARASINDAKİ ÜRETİM-TÜKETİM DENGESİNİ KURARDI.

Maddi denge yöntemi

Gosplan'ın kullandığı teknik **maddi dengeler** (*materialniye balansı*) yöntemiydi. Mantiğı basittir:

Her ürün için bir tablo tutulur. Sol tarafta arz kaynakları (üretim + stok + ithalat), sağ tarafta talep kalemleri (sanayi girdisi + tüketim + ihracat + stok). İki taraf eşitlenmeye çalışılır.

Sorun şudur: **her şey her şeye bağlıdır**. Çeliği artırmak için kömür gerekir; kömür için vagon, vagon için çelik. Bir kalemi değiştirdiğinizde onlarcası oynar. Bu yüzden denge, **yinelemeli** (iteratif) bir süreçle kurulurdu: bir tur hesapla, açıkları gör, hedefleri düzelt, yeniden hesapla.

Ölçek sorunu

İşte kritik rakamlar:

- **1973'te Gosplan merkezî olarak 1.943 kalem için denge kuruyordu.** Bu kalemler sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 70'ini kapsıyordu.
- Bakanlıklar kendi düzeylerinde daha ayrıntılı dengeler tutuyordu; toplam merkezî ve bakanlık düzeyindeki kalem sayısı on binleri buluyordu.
- **Ama ekonomide fiilen kaç ayrı ürün vardı?** İktisatçı Alec Nove'un ünlü tahmini şudur: "*belki de birbirinden ayırt edilebilir 12 milyon ürün.*" Farklı sayım yöntemleriyle bu sayı milyonlarla ifade edilir.

Şimdi oranı gör, yoldaş: **12 milyon ürünlü bir ekonomi, merkezde iki bin kalem üzerinden yönetiliyordu.**

Bunun sonuçları

1. Toplulaştırma (agregasyon) hatası. "Ayakkabı" diye tek bir kalem planlarsanız, fabrika en kolay ürettiği numarayı üretir. Plan tonla ölçülüyorsa ağır ürün yapılır; adetle ölçülüyorsa küçük ve kalitesiz. Sovyet mizahının klasik hedefi buydu ve mizah haklıydı.

2. Gergin plan ve cırcır etkisi. Merkez, kapasiteyi bilmediği için hedefi hep yukarı çeker (*gergin plan*). İşletme de bunu bildiği için gerçek kapasitesini gizler — çünkü bu yıl fazla üretirsen gelecek yılın hedefi ona göre yükselir (*cırcır etkisi*, İngilizcede *ratchet effect*). Sonuç: **sistem, kendi kendine yalan söylemeyi ödüllendiriyordu.**

3. Stok istifleme. Tedarik belirsiz olduğu için her işletme malzeme istifler. İstiflenen malzeme, başka bir yerdeki üretimi durdurur. Kıtık, kıtlığı üretir.

4. Ve bilgi gecikmesi. Yıllık plan, bir önceki yılın verileriyle, aylar süren bir yazışma trafiğiyle hazırlanırdı. Plan yürürlüğe girdiğinde dayandığı veri çoktan eskimişti.

Yoldaş, buradaki asıl mesele şu: Bunların hiçbiri "planlamanın doğası" değildi. Hepsisi, **kâğıt ve posta hızında çalışan bir bilgi sisteminin** doğasıydı.

Ve tam da bu yüzden, bu bölümün geri kalanı önemli.

BÖLÜM 71

SOSYALİST HESAPLAMA TARTIŞMASI

Bu tartışma yüz yıl önce başladı ve bugün hâlâ karşımıza çıkıyor. Bilmen gerekir.

Mises'in itirazı (1920)

Avusturyalı iktisatçı Ludwig von Mises, "*Sosyalist Toplulukta İktisadi Hesaplama*" makalesinde şunu iddia etti: **Sosyalizmde rasyonel iktisadi hesap imkânsızdır.**

Gerekçesi: Üretim araçlarının piyasası yoksa fiyatı da yoktur. Fiyat yoksa, alternatif üretim yöntemlerini karşılaştıramazsınız. Bir köprüyü çelikten mi alüminyumdan mı yapmak daha az kaynak harcar — ortak bir ölçü olmadan bilemezsiniz.

Hayek'in itirazı (1945)

Friedrich Hayek daha güçlü bir itiraz getirdi ve bu itiraz bugün de asıl tartışma konusudur: **bilgi sorunu.**

Hayek'e göre asıl mesele hesap yapabilmek değil, **verinin nerede olduğudur.** Ekonomiyle ilgili bilginin çoğu dağınıktır, yereldir, örtüktür ve çoğu zaman ifade bile edilemez: bu tezgâhın hangi ayarda daha iyi çalıştığı, bu müşterinin ne istediği, bu bölgede havanın nasıl gideceği. Merkezî bir organ bu bilgiyi toplayamaz — çünkü bilgi, ancak yerinde ve o anda vardır. Piyasa fiyatı ise bu dağınık bilgiyi tek bir sayıya sıkıştırır.

Lange'nin cevabı (1936-38)

Polonyalı Marksist iktisatçı Oskar Lange, "piyasa sosyalizmi" modeliyle cevap verdi: merkezî planlama kurulu deneme-yanımla fiyat belirler, işletmeler bu fiyatlara göre karar verir, stoklara bakıp fiyatlar ayarlanır. Yani piyasanın *işlevi* piyasa olmadan taklit edilebilir.

Bu cevabı biz yeterli bulmuyoruz — çünkü değer yasasını taklit ederek sosyalizme varılmaz; Bölüm 28'de Kosigin reformlarında bunun ne ürettiğini gördük.

Bizim konumumuz

Dürüst olalım: **Mises'in itirazı çürütülmüştür, Hayek'inki kısmen.**

Mises yanlıştı çünkü hesap için tek ortak ölçünün para olması gerekmez. Fiziksel girdi-çıktı tablolarıyla, doğrudan emek zamanı üzerinden hesap yapılabilir. Bu, Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nde önerdiği şeydir. Ve teknik olarak çözülmüştür — bir sonraki bölümün konusu.

Hayek kısmen haklıydı — ama düşündüğü nedenle değil. Merkezî planlamanın gerçek sorunu, verinin toplanamaması değil, **verinin bilinçli olarak çarpıtılmasıydı**. Sovyet işletmesi kapasitesini gizliyordu, çünkü doğru bildirmenin cezası vardı (cırcır etkisi). Kolhoz başkanı hasadı şişiriyordu, çünkü eksik bildirmenin cezası vardı (1932-33).

Ve bu ayrım her şeydir, yoldaş:

Hayek'in "bilgi sorunu" dediği şey, aslında bir teşvik ve güç sorunudur. Bilgi yerinde vardır ve toplanabilir — yeter ki bilgiyi veren, doğru söylediği için cezalandırılmasın.

Bu sorunun çözümü daha güçlü bir bilgisayar değil, **doğruyu söyleyenin korunduğu bir kurumsal düzendir.** Yani demokrasidir.

Bu cümleyi aklında tut. Bu kısmın tamamı bunun etrafında dönüyor.

BÖLÜM 72

KANTOROVİÇ: BULUNAN AMA KULLANILMAYAN ARAÇ

1938'de Leningrad'da genç bir matematikçiye pratik bir soru soruldu: Bir kontrplak fabrikasında, farklı makineler farklı hızlarda çalışıyor; üretimi en yüksek düzeye çıkaracak iş dağılımı nedir?

Leonid Kantoroviç, bu soruyu çözerken yepyeni bir matematiksel yöntem geliştirdi: **doğrusal programlama**. 1939'da *Üretimin Örgütlenmesinde ve Planlanmasında Matematiksel Yöntemler* adıyla yayımladı.

Kantoroviç'in bulduğu şey basitçe şudur: Kısıtlar altında bir amacı en iyileyen çözüm hesaplanabilir. Ve çözümün yanında, kaynakların **gölge fiyatları** ("nesnel olarak belirlenmiş değerlendirmeler") da ortaya çıkar — yani her kaynağın kıtlığını yansıtan bir sayı.

Bunun anlamını kavra, yoldaş: Mises'in "fiyat olmadan hesap yapılamaz" itirazına, 1939'da, bir Sovyet matematikçisi tarafından matematiksel bir cevap verilmişti. **Piyasa olmadan da kıtlık göstergesi hesaplanabilir.**

Peki ne oldu?

Neredeyse hiçbir şey.

- Yöntem, 1940'lar ve 50'ler boyunca ideolojik olarak kuşkuyla karşılandı. "Gölge fiyat" kavramı, emek-değer teorisine aykırı bulunup "matematiksel burjuva iktisadı" ithamına maruz kaldı.
- Kantoroviç'in çalışmaları ancak 1959'da yeniden basılabildi.
- Batı'da aynı yöntem bağımsız olarak George Dantzig tarafından 1947'de geliştirildi (simpleks algoritması) ve **hemen** askerî lojistikte, sonra sanayide yaygın kullanıma girdi.
- Kantoroviç 1975'te Nobel İktisat Ödülü'nü aldı — kaynakların en iyi dağılımı teorisiyle. **Ödülü aldığı yöntem, kendi ülkesinin planlama sisteminde hiçbir zaman merkezî olarak kullanılmadı.**

Bu, dosyanın en acı ironilerinden biridir:

Sosyalist planlamanın en güçlü matematiksel aracı, sosyalist bir ülkede bulundu — ve kapitalist ülkelerde kullanıldı.

Neden? Çünkü aracı kullanmak, planı yapan bakanlıkların kararlarının **denetlenabilir** hale gelmesi demekti. Doğrusal programlama size "bu tahsis en iyisi değil" diyebilen bir araçtır. Ve hiçbir bakanlık, kendisine hayır diyebilen bir araç istemez.

Teknoloji reddedilmedi; hesap verebilirlik reddedildi.

BÖLÜM 73

SİBERNETİK: ÖNCE "BURJUVA SÖZDE-BİLİMİ", SONRA MODA

1948'de Norbert Wiener *Sibernetik* kitabını yayımladı: canlılarda ve makinelerde denetim ve iletişimin ortak bilimi. Geri besleme, bilgi, öz-düzenleme.

Sovyetler Birliği'nde bu, başlangıçta **düşmanca** karşılandı. 1950'lerin başındaki resmî yayınlarda sibernetik, "gerici bir sözde-bilim", "emperyalizmin insanı makineye indirgeme çabası", "işçileri makinelerle değiştirmeyi meşrulaştıran burjuva ideolojisi" olarak tanımlandı. 1954 tarihli *Kısa Felsefe Sözlüğü*'ndeki madde bunun en bilinen örneğidir.

Bu tutum 1955'ten itibaren tersine döndü; sibernetik önce meşrulaştı, sonra neredeyse bir moda haline geldi.

Kayıp yıllar

Yaklaşık altı-yedi yıl kaybedildi. Bu, bilgisayar biliminin dünyada kurulduğu yıllardı.

Ve şunu not etmek gerekir: Sovyet bilgisayar mühendisliği kötü değildi. Sergey Lebedev'in yönetiminde Kiev'de geliştirilen **MESM**, 1950-51'de kıta Avrupası'nın ilk çalışan saklı-programlı bilgisayarlarından biriydi. 1968'de üretilen **BESM-6**, kendi kuşağında saygın bir makineydi.

Yani sorun mühendislikte değildi.

Genç yoldaş, buradan çıkacak ders bugün için doğrudan geçerlidir:

Bir bilim dalını ideolojik gerekçeyle mahkûm etmek, o dalı ortadan kaldırmaz — sadece seni geride bırakır.

Aynı şey genetikte Lisenko'yla yaşandı (Bölüm 23). Aynı şey bugün, yapay zekâyı "kapitalist bir oyuncak" sayıp tümüyle reddeden bir tutumla yaşanabilir.

Bir teknolojiyi reddetmek değil, **kimin elinde olduğunu sormak** Marksist tutumdur.

BÖLÜM 74

KİTOV VE OGAS: KURULAMAYAN AĞ

Kitov'un Kızıl Kitabı (1959)

Anatoli Kitov, Kızıl Ordu'nun gizli bir bilgisayar araştırma merkezinin müdürüydü. Wiener'ın *Sibernetik*'ini 1952'de askerî bir kütüphanede buldu ve fikri kavradı.

1959'da Kruşçev'e bir mektup gönderdi — "Kızıl Kitap" olarak bilinen öneri. İçeriği şuydu: askerî bilgisayar merkezleri **gece saatlerinde sivil ekonomik planlama için kullanılmalı** ve ülke çapında birleşik bir hesaplama ağı kurulsun.

Ne oldu? **Mektup Kruşçev'e ulaşmadı**. Kitov'un askerî amirleri, Kızıl Ordu'nun kaynaklarını sivil planlamacılarla paylaşma önerisine öfkeleniler; mektubu ele geçirdiler. Kitov gizli bir askerî mahkemeye çıkarıldı, parti üyeliği askıya alındı ve ordudan **temelli** ihraç edildi.

Tarihte önerilen ilk ulusal kamu bilgisayar ağı, böylece sona erdi. **1959'da**.

Gluşkov'un OGAS'ı (1962'den itibaren)

Fikri **Viktor Gluşkov** çok daha büyük ölçekte diriltti. Tam adı uzundu: *Ulusal Ekonominin Muhasebesi, Planlanması ve Yönetimi için Bilgi Toplama ve İşleme Ulusal Otomatik Sistemi* — kısaca **OGAS**.

Tasarım, üç katmanlı bir piramitti:

KATMAN	SAYI	İŞLEV
Merkez	1 (Moskova)	Ulusal düzeyde toplama ve planlama
Bölge merkezleri	~200 büyük kent	Bölgesel işleme
Uçlar	~20.000 üretim noktası	Veri girişi ve yerel işlem

Ve tasarımın en önemli özelliği şuydu: Gluşkov, ağı yalnızca yukarı-aşağı akan bir raporlama hattı olarak değil, **yetkili herhangi bir kullanıcının merkezden izin almadan bir diğerine ulaşabileceği** bir yapı olarak tasarladı. Yani teknik olarak **ademimerkezî** bir ağıdı.

Amaç, ekonomiyi kâğıt ve posta hızından **elektrik hızına** taşımaktı: gerçek zamanlı veri, sürekli güncellenen dengeler, hataların haftalar sonra değil saatler içinde görülmesi.

Gluşkov'un tahmini: yaklaşık on beş yıl, yaklaşık yirmi milyar ruble — kendi hesabına göre birkaç yıl içinde kendini finanse edecek bir yatırım. Karşılaştırma için: bu, o yıllarda uzay programına ve nükleer programa harcanana yakın bir büyüklüktü. Yani ülke, isteseydi karşılayabilirdi.

BÖLÜM 75

1 EKİM 1970: BİR TOPLANTIDA KAYBEDİLEN GELECEK

OGAS'ın kaderi, tek bir Politbüro toplantısında belirlendi.

1 Ekim 1970. Gluşkov, projenin sürdürülmesi için onay almaya gitti.

Karşısına çıkan asıl direnç Maliye Bakanı Vasili Garbuzov'du. Ve itirazının teknik bir gerekçesi yoktu. Garbuzov, OGAS yerine — Minsk'te bir ziyarette gördüğü — **kümeslerde ışık yakıp müzik çalarak yumurta verimini artıran basit bilgisayarlar**a yatırım yapılmasını önerdi.

Bu bir fıkra değil, kayda geçmiş bir öneridir.

Asıl mesele elbette yumurta değildi. Garbuzov'un hesabı kurumsaldı: OGAS'ın denetimi rakip bir kuruma — Merkezî İstatistik İdaresi'ne — geçecekti. Toplantıdan önce Başbakan Kosigin'e özel olarak gidip, proje rakibinin elinde kalırsa Maliye Bakanlığı'nın bütün reform çabalarını içeriden sabote edeceğini bildirdiği rivayet edilir.

Ve Gluşkov'un iki güçlü destekçisi o gün toplantıda yoktu. Ne Kosigin ne Brejnev katıldı. İkisi de projeye sıcak baktığı düşünülen isimlerdi; ama bir bakanlık isyanıyla karşı karşıya gelmektense **gelmemeyi** tercih ettiler.

Politbüro, Garbuzov'u desteklemeyi daha güvenli buldu. OGAS, on yıl daha "inceleme" limbosunda bırakıldı. Gluşkov 1982'de öldü; proje hiçbir zaman kurulmadı.

Yoldaş, tarihin şu yan yana duruşuna bak:

1969: ABD'de ARPANET'in ilk dört düğümü bağlanıyor — kamu parasıyla, üniversiteler arası işbirliğiyle. **1970:** SSCB'de OGAS, bir bakanın kurumsal çıkarı yüzünden rafa kaldırılıyor.

İnternetin bugün Amerikan olmasının nedeni Amerikan piyasasının üstünlüğü değildir. **ARPANET, devlet parasıyla finanse edilmiş, kâr amacı gütmeyen, işbirliğine dayalı bir projeydi.**

BÖLÜM 76

NEDEN KURULAMADI?

Bu sorunun cevabı, bütün dosyanın tezini bir kez daha doğrular.

Peters'in tezi

How Not to Network a Nation (2016) adlı çalışmasında Benjamin Peters, Sovyet arşivlerine dayanarak şu sonuca varır:

"Sovyet devleti ulusunu ağa bağlamayı, tasarımı fazla katı ya da tepeden inme olduğu için değil, pratiği fazla oynak ve zararlı olduğu için başaramadı."

Ve şu formülü kurar:

"İlk küresel bilgisayar ağı, sosyalistlerin rekabetçi kapitalistler gibi davranması sayesinde değil, kapitalistlerin işbirlikçi sosyalistler gibi davranması sayesinde ortaya çıktı."

Yani: ABD'de ARPANET, düzenlenmiş kamu finansmanı ve işbirlikçi araştırma ortamıyla kuruldu. SSCB'de OGAS, **düzenlenmemiş kurumsal rekabet ve bakanlıklar arası it dalaşısıyla** boğuldu.

Peters'in saydığı direnç odakları şunlardır: sabotajcı bakanlar, statükocu bürokratlar, tedirgin fabrika müdürleri, kafası karışmış işçiler ve hatta öteki reformcular — "*çünkü karşı çıkmak kurumsal çıkarlarıydı.*"

Neden fabrika müdürü karşı çıkar?

Bunu bir düşün, yoldaş. Gerçek zamanlı bir ağ ne demektir?

- İşletmenin gerçek kapasitesi merkezden **görünür** hale gelir. Cırcır etkisi ortadan kalkar; gizlenecek yer kalmaz.
- Stok istifleme **belgelenir**.
- Yerel yöneticinin plan pazarlığındaki bütün kozları biter.
- Ve bakanlığın kendi bölgesindeki "bilgi tekeli" — asıl iktidar kaynağı — buharlaşır.

Kısacası: OGAS bir teknoloji projesi değildi. Bir hesap verebilirlik projesiydi.

Ve tam da bu yüzden reddedildi.

Bir kez daha: Sovyet sisteminin karşısındaki asıl engel teknik değil, **kurumsal çıkardı**. Ve o kurumsal çıkarı denetleyecek bir mekanizma — işçilerin doğrudan denetimi — yoktu. Aynı boşluk, dosyanın her bölümünde karşımıza çıkıyor.

Ve bir de yanlış teknik karar

1966'da Sovyet planlamacıları, birbiriyle uyumlu tek bir bilgisayar serisi kurulmasını önerdiler. IBM System/360'ın başarısından etkilenerek, **kendi tasarımlarını sürdürmek yerine IBM mimarisini kopyalamayı** seçtiler. Kopyalama çalışmaları 1968'de başladı, üretim 1972'de (ES EVM / Ryad serisi).

Bazı önde gelen Sovyet bilgisayar bilimcileri buna karşı çıkmış, BESM ya da Minsk gibi yerli tasarımlardan birinin seçilmesini savunmuştu. Dinlenmediler.

Sonuç: Yazılımın büyük kısmı, IBM kodunun tersine mühendislikle çözülüp yerelleştirilmesine dayandı. Bir ülke, teknolojik olarak **kalıcı biçimde rakibinin bir adım gerisinde** kalmayı seçmiş oldu — çünkü kopyaladığın şeye asla yetişemezsin.

Bu karar bugün için de ders taşır: Yerli teknoloji, "yerli marka" demek değildir. Kendi mimarini kurmazsan, ne kadar üretirsen üret, başkasının tasarımını üretiyorsundur. (Bkz. *Yapay Zekâ Çağında Emek* dosyamız, egemenlik halkaları tartışması.)

BÖLÜM 77

CYBERSYN: ŞİLİ'DE ÜÇ YIL

Aynı fikrin çok daha küçük ölçekte ve çok daha kısa sürede denenmiş bir örneği var — ve öğreticidir.

1971'de Salvador Allende hükümeti, İngiliz sibernetikçi **Stafford Beer**'i Şili'ye davet etti. Amaç: yeni ulusallaştırılmış işletmeleri koordine edecek bir sistem kurmak. Projenin adı **Cybersyn** (Şilice: *Synco*) oldu.

Bileşenleri:

- **Cybernet:** Ülkeye yayılmış, yaklaşık beş yüz teleks makinesinden oluşan bir ağ. Fabrikalar günlük üretim verisini bu hatla gönderiyordu.
- **Cyberstride:** Gelen veriyi işleyip **sapmaları** işaretleyen istatistiksel yazılım. Beer'in "algedonik uyarı" dediği ilke: sistem her şeyi merkeze raporlamaz; yalnızca beklenenin dışına çıkanı bildirir.
- **CHECO:** Ekonomik benzetim modeli.
- **Opsroom:** Yedi koltuklu, ekranlarla çevrili karar odası.

Ve bir sınav geçirdi. Ekim 1972'de, ABD destekli kamyoncu greviyle ülke felç edilmek istendiğinde, hükümet Cybernet üzerinden hükümete bağlı kalan araçların sevkiyatını koordine etti ve ülkeyi ayakta tuttu.

11 Eylül 1973 darbesinden sonra sistem tahrip edildi.

Karşılaştırma

	OGAS (SSCB)	CYBERSYN (ŞİLİ)
Tasarım tarihi	1962	1971
Teknoloji	Bilgisayar ağı (tasarımda)	Teleks + tek bir merkezî bilgisayar
Ölçek	20.000 uç hedefi	~500 teleks
İşçi katılımı	Tasarımda yok	Beer'in ısrarı vardı; pratikte sınırlı kaldı
Akıbet	Hiç kurulmadı — bakanlık direnci	Kuruldu, iki yıl işledi — darbeyle imha edildi

İki farklı ölüm biçimi: Biri kendi bürokrasisi tarafından içeriden boğuldu, öteki dışarıdan bir darbeyle vuruldu.

Ama Cybersyn'in bize bıraktığı asıl şey bir teknoloji değil, bir **ilkedir**: sistem her veriyi merkeze taşımaz; yerelde çözülebileni yerelde bırakır, yalnızca sapmayı yukarı bildirir. Bu, hem hesap yükünü hem de merkezîleşme baskısını azaltan bir tasarım kararıdır. **Bugün kuracağımız her plan modelinin başlangıç noktası budur.**

BÖLÜM 78

BUGÜN: YAPAY ZEKÂ İLE GOSPLAN NE OLURDU?

Şimdi asıl soruya geldik, yoldaş. **Gluşkov'un ağı bugünün teknolojisiyle kurulsaydı ne olurdu?**

Önce ölçek: hesap sorunu bitti mi?

Evet. Ve bunu abartısız gösterebiliriz.

Gosplan 1973'te 1.943 kalemi kâğıt üzerinde dengeliyordu ve bu aylar sürüyordu.

Bugün:

- Modern bir girdi-çıktı hesabı, **seyrek matris** (sparse matrix) yapısındadır: her ürün her ürünü kullanmaz. Bir otomobil fabrikası birkaç bin girdi kullanır, on iki milyon değil. Bu, hesap yükünü astronomik ölçüde düşürür.

- Bu tür sistemler kesin çözümle değil, **yinelemeli yöntemlerle** çözülür — tam da Gosplan'ın kâğıtla yaptığı şeyin matematiksel olarak olgunlaşmış hali.
- Cockshott ve Cottrell'in 1993'te *Towards a New Socialism*'de yaptığı hesap şuydu: o günün donanımıyla bile, milyonlarca ürünlü bir ekonominin planı **makul bir sürede** hesaplanabilir. O günden bu yana hesap gücü milyonlarca kat arttı.

Ve en çarpıcı kanıt teoride değil, pratikte: Bugün tek bir perakende zinciri, milyonlarca ürün kalemini, on binlerce mağazayı, yüzlerce tedarikçiyi ve günlük talep dalgalanmasını **merkezî olarak ve gerçek zamanlı** yönetiyor. Bu şirketlerin iç işleyişinde piyasa yoktur — merkezî planlama vardır. Ölçekleri, yirminci yüzyıl ortasındaki bazı ulusal ekonomilerden büyüktür.

Yoldaş, bu tespitin ağırlığını kavra:

"Ekonomi hesaplanamayacak kadar karmaşıktır" itirazının teknik dayanağı, sermayenin kendi pratiği tarafından ortadan kaldırıldı.

Mises 1920'de "imkânsız" dedi. Hayek 1945'te "bilgi dağınıktır, toplanamaz" dedi. Bugün her akıllı telefon, sahibinin nerede olduğunu, ne aradığını, ne satın alacağını saniyeler içinde bir sunucuya bildiriyor.

Bilgi toplandı. Sadece bizim için toplanmadı.

Yapay zekâ tam olarak neyi değiştirir?

Somut olalım. Bir OGAS bugün kurulsaydı, elimizde 1970'te olmayan dört yeni yetenek olurdu:

- 1. Gerçek zamanlı veri, sıfır maliyetle.** 1970'te her fabrikanın verisini toplamak için özel terminaller kurmak gerekiyordu. Bugün üretim bandındaki sensör, depodaki barkod, kasadaki okuyucu zaten veri üretiyor. **Toplama sorunu çözüldü.**
- 2. Talep tahmini.** Yirminci yüzyıl planlamasının en zayıf noktası, insanların ne isteyeceğini bilememekti. Makine öğrenmesinin bugün en iyi yaptığı iş tam olarak budur. Ve dikkat: bu yetenek zaten kullanılıyor — sadece kâr için.
- 3. Çok amaçlı en iyileme.** Kantoroviç'in yöntemi tek bir amacı en iyilerdi. Bugün bir plan aynı anda birden çok ölçütü dengeleyebilir: **ihtiyacın karşılanması, çalışma süresinin kısaltılması, karbon salımının azaltılması, bölgeler arası eşitlik.** Bunlar birbiriyle çelişen amaçlardır ve aralarındaki dengeyi *hesap* değil *siyaset* belirler — ama hesap, her seçeneğin bedelini önceden gösterebilir.
- 4. Senaryo simülasyonu.** "Bu fabrikayı kapatırsak hangi bölgede kaç kişi işsiz kalır, hangi ürünlerde darboğaz oluşur?" Bu soru bugün saniyeler içinde cevaplanabilir. **Ve bu, bir plan tartışmasını demokratikleştirecek en güçlü araçtır** — çünkü tartışan herkes seçeneklerin sonucunu görebilir.

Ve bir de karşı taraf: bugün ne yapılıyor?

Yoldaş, bu teknolojinin bugün var olduğunu ve kullanıldığını unutma. Sadece amacı farklı:

- Talep tahmini, **stok maliyetini düşürmek** için kullanılıyor.
- Kurye yönlendirmesi, **teslimat başına maliyeti düşürmek** için.
- İşgücü çizelgeleme yazılımı, **çalışanı tam ihtiyaç duyulan saatte çağırıp gerisini ödememek** için.

Yani aynı teknoloji, aynı matematik, aynı optimizasyon — sadece **amaç fonksiyonu** farklı. Sermaye kârı en iyiliyor. Biz ihtiyacı ve serbest zamanı en iyileyecektik.

Ve teknik olarak fark, bir satır koddur. Toplumsal olarak fark, bir devrimdir.

BÖLÜM 79

AMA ASIL MESELE HESAP DEĞİL: GERİ BESLEME SORUNU

Şimdi, yoldaş, bu kısmın en önemli bölümüne geldik. Ve burada kendi coşkumuzu frenlememiz gerekiyor.

Yukarıdaki her şey doğru ve hiçbirisi yeterli değil.

Çünkü Sovyet planlamasının çöküşünün nedeni hesap gücü eksikliği değildi. Bu dosyada defalarca gördük:

- **1932-33:** Merkez hasadı bilmiyordu — çünkü doğru bildiren cezalandırılıyordu.
- **Gergin plan ve cırcır etkisi:** İşletme kapasitesini gizliyordu — çünkü açık etmenin cezası vardı.
- **1958'de Çin'de:** Birebir aynı mekanizma (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 7).
- **OGAS:** Ağ kurulmadı — çünkü şeffaflık kurumsal çıkara aykırıydı.

Dördünde de sorun aynı: bilgi vardı, bilgiyi verecek insan vardı, ama **doğruyu söylemenin bedeli vardı.**

Yapay zekâ bu sorunu çözmez

Bunu çok açık yazalım, çünkü teknoloji coşkusunun en tehlikeli yanı burasıdır:

Bir sisteme kötü veri girerseniz, dünyanın en güçlü modeli bile size kötü sonuç verir. Üstelik daha hızlı, daha ayrıntılı ve daha ikna edici biçimde verir.

Bir yapay zekâ, cezalandırılmaktan korktuğu için rakam şişiren bir yöneticinin yalanını düzeltemez. Sadece o yalanı milyon satırlık bir tabloya yayar ve ona bilimsel bir görüntü kazandırır.

Dahası, yeni bir tehlike getirir: **teknokratik meşruiyet**. "Bunu ben demiyorum, model diyor" cümlesi, tartışmayı kapatmanın en modern yoludur. Bir planı model karara bağlarsa, o planın siyasal tercihleri — ki her plan siyasal tercihler içerir — teknik bir kılıf altına gizlenir.

Ve bu, 1970'lerin Sovyet bürokrasisinin yaptığından farklı değildir. Sadece kâğıt yerine ekran kullanır.

Geri besleme neden hayatidir?

Bir sistemin kendini düzeltebilmesi için üç şey gerekir:

1. **Hatayı görecektir bir sinyal** (veri),
2. **Sinyali iletecek güvenli bir kanal** (ceza korkusu olmadan konuşabilme),
3. **Sinyale göre davranışı değiştirecek bir yetki** (karar alma gücü).

Sovyet sistemi birinciyi kısmen kurdu. **İkinciye ve üçüncüyü hiç kurmadı.**

Ve bugün de aynı sıralama geçerlidir: veri toplamak en kolay kısımdır. Zor olan, **veriyi veren insanın cezalandırılmayacağını garanti eden kurumu** kurmaktır.

Bu yüzden dosyanın tezi şudur:

Planlamanın sorunu hiçbir zaman matematik değildi. Demokrasiydi. Ve hâlâ öyle.

Yapay zekâ, planlamayı mümkün kılmaz — **zaten mümkündü**. Yapay zekânın yaptığı şey, mazereti ortadan kaldırmaktır. Artık "hesaplanamaz" diyemeyiz. Geriye tek bir soru kalır: **kim karar verecek?**

BÖLÜM 80

GELECEĞİN PLANI İÇİN SEKİZ İLKE

Yoldaş, eleştiri alternatif konmadan havada kalır. Bu dosyanın Sovyet deneyiminden çıkardığı derslerin, geleceğe dönük tasarım ilkeleri olarak özetini şudur.

- 1. Plan, hedefleri insanların koyduğu, hesabı makinenin yaptığı, sonucu yine insanların denetlediği bir döngüdür.** Makine "ne üretilmeli"ye karar veremez, çünkü bu bir değer tercihidir. Makine, her tercihin bedelini gösterebilir. **Karar ayağı hep bizim işimiz olacak — ve iyi ki öyle.**
- 2. Yerelde çözülebilen yerelde çözülür.** Cybersyn'in ilkesi: sistem her veriyi yukarı taşımaz, yalnızca **sapmayı** bildirir. Bu hem hesap yükünü hem merkezileşme baskısını azaltır. Merkezilik bir erdem değil, gerektiği kadar kullanılacak bir araçtır.
- 3. Veriyi veren korunur.** Doğru bildiren asla cezalandırılmaz. Hedefi aşan işletmenin gelecek yıl hedefi otomatik yükseltilmez (cırcır etkisinin kurumsal panzehri). **Bu, teknik değil hukuki bir güvencedir ve yazılı olmalıdır.**
- 4. Plan ve algoritma açık kaynaktır.** Planı üreten model, veri kümesi ve varsayımlar herkese açıktır. Kapalı bir model, kapalı bir bakanlıktan farksızdır. *Bilgi müşterekleri* dediğimiz şey burada somutlaşır.
- 5. Her plan seçenekli sunulur.** Tek bir "optimal plan" yoktur; farklı amaç ağırlıklarına göre farklı planlar vardır. Halka üç-beş senaryo, bedelleriyle birlikte sunulur ve tercih **oylanır**. Simülasyon, propagandanın değil müzakerenin aracıdır.
- 6. Doğrudan üreticinin geri çağırma yetkisi vardır.** Planı yürüten yöneticiler seçimle gelir, süreli görev yapar ve **görev süresi dolmadan geri çağırılabilir**. 1917'nin sovyetinde vardı, 1921'de kayboldu, bir daha kurulmadı. Kurulacak.
- 7. Ölçüt kâr değil, karşılanan ihtiyaç ve kısalan çalışma süresidir.** 1965'te yapılan hata (Bölüm 28) tekrarlanmaz. Bir işletmenin başarısı, kaç ihtiyacı karşıladığıyla ve çalışanının haftada kaç saat çalıştığıyla ölçülür.
- 8. Ve teknolojinin kendisi denetime tabidir.** Planı hesaplayan altyapı — veri merkezleri, modeller, ağlar — kamusal mülkiyette ve kamusal denetimde olur. Aksi halde plan, altyapıyı elinde tutanın planı olur.

Bu sekiz ilkenin ortak paydası tek bir cümledir, yoldaş:

Yirminci yüzyılda planlamanın hesap ayağı eksikti ve karar ayağı gasp edilmişti.

Yirmi birinci yüzyılda hesap ayağı hazır. Geriye tek iş kaldı: karar ayağını geri almak.

KISIM VIII — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	LİBERAL ANLATI	TEKNOLOJİ COŞKUSU	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
Sosyalist hesaplama	"Mises haklıydı, imkânsızdır"	"Bilgisayar her şeyi çözer"	Mises çürütüldü; Hayek'in "bilgi sorunu" aslında bir teşvik ve güç sorunudur
Kantoroviç	Sovyet iktisadının kanıtlanmış verimsizliği	Kullanılsaydı her şey düzelirdi	Araç 1939'da bulundu; kullanılmadı çünkü bakanlıkları denetlenebilir kılıyordu
Sibernetik	Sovyetlerin bilimsel geriliği	—	Mühendislik iyiydi; ideolojik yasak 6-7 yıl kaybettirdi (Lisenko örüntüsü)
OGAS	Merkezî planlamanın teknik imkânsızlığı	Kurulsaydı SSCB kazanırdı	Teknik olarak mümkündü, maliyeti hesaplanmıştı; bakanlık çıkarları yüzünden reddedildi
ARPANET	Amerikan girişimciliğinin zaferi	—	Kamu parasıyla, işbirliğiyle kurulan bir devlet projesi
Yapay zekâ ve planlama	"Yine de piyasa daha iyi bilir"	"Artık plan mümkün"	Hesap sorunu bitti — ama bu, mazereti kaldırdı, sorunu çözmedi. Asıl engel geri besleme ve karar hakkıdır
Geleceğin planı	Ütopya	Teknokratik optimizasyon	Hedefi insanların koyduğu, hesabı makinenin yaptığı, sonucu insanların denetlediği bir döngü

KISIM IX

PARTİ, DEMOKRASİ VE ÖRGÜT

Kısımın tezi: Dosya boyunca her felaketin altında aynı boşluk çıktı: denetlenmeyen aygıt. Bu kısım o boşluğa doğrudan bakıyor. Öncü parti fikri yanlış değildir — ama öncülüğün vekâlete dönüşmesini engelleyen kurumsal mekanizma hiçbir zaman kurulmadı. Bugün bir sınıf partisi kuracaksak, kuracağımız ilk şey iktidar aygıtı değil, **o aygıtı denetleyecek mekanizmadır.**

BÖLÜM 81

ÖNCÜ PARTİ FİKRİ: LENİN'DE NE VARDI, NE YOKTU

Fikrin çekirdeği

Lenin'in *Ne Yapmalı?*'daki (1902) tezini Bölüm 7'de özetlemiştik. Burada bir adım daha ileri gidelim, çünkü bu fikir en çok çarpıtılan ve en çok kötüye kullanılan fikirdir.

Öncü parti fikrinin savunulabilir çekirdeği şudur:

İşçi sınıfı türdeş değildir. Bir kısmı örgütlüdür, bir kısmı değil; bir kısmı sınıf çıkarını görür, bir kısmı egemen ideolojinin etkisindedir. Bu, işçilere hakaret değil, bir olgudur — ve zaten sınıf mücadelesinin konusu budur. Bu koşullarda, **deneyimi biriktiren, teoriyi üreten ve dağınık mücadeleleri birbirine bağlayan** bir örgüte ihtiyaç vardır.

Ayrıca: baskı koşullarında geniş ve gevşek bir yapı imha edilir. Disiplin bir tercih değil, hayatta kalma koşuludur.

Bunların ikisi de doğrudur ve bugün de doğrudur.

Ama fikrin içinde bir boşluk vardı

Şimdi asıl soruya gelelim, yoldaş.

Öncü parti, sınıfın **önünde** gider. Peki:

Sınıf, önünde gidenin hâlâ doğru yöne gittiğini nasıl denetleyecek?

Lenin bu soruyu sormadı değil — sordu. Ama cevabı, *kurumsal bir mekanizma* olarak değil, *siyasal bir güven ilişkisi* olarak kurdu: parti kitlelerden kopmamalıdır, kitlelerin nabzını tutmalıdır, kitlelerden öğrenmelidir.

Bunlar doğru şeylerdir. Ama hiçbiri **yaptırımı olan bir kural** değildir. "Kitlelerden kopmamalıdır" cümlesi, koptuğunda ne olacağını söylemez.

Ve Lenin'in kendisi, ömrünün sonunda bu boşluğu fark etti. Bölüm 16'da gördük: son yazılarının tamamı, aygıtın denetlenememesi sorunu üzerineydi. Önerdiği çözümler de kurumsaldı — Merkez Kontrol Komisyonu'nun güçlendirilmesi, İşçi-Köylü Teftişi'nin yeniden kurulması, Merkez Komitesi'ne doğrudan işçilerin alınması.

Ama önerdiği kurumların hiçbiri, denetleyeceği aygıttan bağımsız değildi. Merkez Kontrol Komisyonu'nun üyelerini kim seçiyordu? Parti kongresi. Kongre delegelerini kim belirliyordu? Parti aygıtı.

Yoldaş, bir denetim organı, denetleyeceği aygıt tarafından atanıyorsa, o organ denetim yapmaz — meşruiyet üretir.

Bu, dosyanın en pratik dersidir ve bugün kuracağın her yapıya uygulanır.

Ne eksikti?

Sovyet deneyiminde hiçbir zaman kurulmayan üç mekanizma:

1. **Devlet aygıtına yutulmamış sınıf örgütleri.** Sovyetler, sendikalar ve fabrika komiteleri, parti önderliği altında ama devletin idari şubesi haline gelmeden işleyebildi. 1921'den sonra bu ayrım silindi.
2. **Azınlığın örgütlenme ve savunma hakkı.** Bir karar alındıktan sonra azınlık uygular — ama görüşünü savunmaya, yeniden gündeme getirmeye ve bir dahaki kongreye taşımaya devam edebilmelidir.
3. **Kadronun aşağıdan seçilmesi ve geri çağırılması.** Bunun yerine atama sistemi kuruldu.

Bu üçünün eksikliği, dosya boyunca gördüğümüz her felaketin ortak zeminidir.

Burada çok dikkatli olmak zorundayız

Yukarıdaki birinci maddeyi yanlış okumak kolaydır ve yanlış okuma tehlikelidir. Onun için açıkça yazalım.

KAVRAM: "BAĞIMSIZ İŞÇİ DENETİMİ" — HANGİ ANLAMDA?

Bu formülün birbirine benzeyen ama siyaseten taban tabana zıt **üç** okuması vardır. İkisi bize ait değildir.

(a) Anarko-sendikalist okuma: "Partisiz sovyetler." Kronştadt'ın 1921 sloganı buydu (Bölüm 14). Konsey komünizmi (Pannekoek, Gorter) bunu teoriye dönüştürdü: sınıfın kendiliğinden örgütleri yeter, öncü partiye gerek yok. **Bu okumayı reddediyoruz.** Kendiliğindenlik sendikal bilinç üretir, sosyalist bilinç üretmez; partisiz bırakılan sınıf örgütleri, burjuva ideolojisinin taşıyıcısı olur. Tarih bunu defalarca gösterdi.

(b) Liberal okuma: "Parti-devlete karşı sivil toplum." 1989-91'de emperyalizmin sosyalist ülkelere karşı kullandığı kaldıraç tam olarak buydu: "bağımsız sendika", "bağımsız basın", "bağımsız yargı" talepleri, sınıfın denetimini genişletmek için değil, işçi devletini parçalamak için kullanıldı. **Bu okumayı da reddediyoruz** — ve bu, sorunun burjuvazinin işine gelen tarafıdır.

(c) Leninist okuma: "Devletle özdeşleşmemiş sınıf örgütleri." Savunduğumuz budur. Lenin'in 1920-21 sendika tartışmasında Troçki'nin "sendikaların devletleştirilmesi" tezine karşı söylediği şeydir: Sovyet devleti "bürokratik çarpıklıkları olan bir işçi devletidir", dolayısıyla işçilerin **kendi devletlerine karşı da** kendilerini savunabilecekleri örgütlere ihtiyacı vardır. Parti bu örgütlerin **içinde**, ikna ve otoriteyle önderlik eder; onları idari olarak yutmaz.

Fark tek bir cümlede: Sorun partinin sınıf örgütlerine **önderlik etmesi** değildir — sorun, partinin onların **yerine geçmesi** ve o örgütlerin devlet aygıtının bir şubesine dönüşmesidir.

CIPOML çizgisi bu ayrımda nettir. Uluslararası Konferans'ın *Proletarya Partisi Üzerine* metni, "anarşist tez ve önerileri" ve mücadelenin "bireylerin, siyasi partilerin iradesinden bağımsız" geliştiği fikrini açıkça reddeder; demokratik merkezîyetçilikte "merkezîyetçilik birincildir, proletarya partisini tanımlayan ve karakterize eden odur" der; komünistlerin sendikalara "etkin biçimde katılmasını" ve sendikal mücadeleyi "gerçek nedenlere ulaşmak için bir kaldıraç olarak" kullanmasını ister. 2016 Platformu ise sendikaları, mali sermayenin "işçi sınıfı örgütlerinin yöneticilerini satın alabildiği" bir alan olarak, yani **kendiliğinden güvenilir olmayan** bir alan olarak tanımlar.

Yani CIPOML'un konumu şudur: **sınıf örgütleri partiden bağımsız olduğu için değil, parti onlarda ideolojik önderliği kazandığı için devrimci olur.** Biz de bu dosyada aynı yerde duruyoruz. Sovyet deneyiminde eksik olan "partiden bağımsızlık" değildi; eksik olan, **partinin önderlik ettiği ama devletin yutmadığı** bir sınıf örgütleri alanıydı — ve bu alan olmayınca, aygıt yozlaştığında sınıfın elinde kullanabileceği hiçbir kaldıraç kalmadı.

BÖLÜM 82

DEMOKRATİK MERKEZİYETÇİLİK: KÂĞITTA VE PRATİKTE

KAVRAM: DEMOKRATİK MERKEZİYETÇİLİK KLASİK TANIM DÖRT İLKEDEN OLUŞUR: (1) BÜTÜN PARTİ ORGANLARI AŞAĞIDAN YUKARIYA SEÇİMLE OLUŞUR; (2) ORGANLAR KENDİLERİNİ SEÇENLERE DÜZENLİ HESAP VERİR; (3) KARAR ALINANA KADAR TAM VE SERBEST TARTIŞMA YÜRÜTÜLÜR; (4) KARAR ALINDIKTAN SONRA HERKES UYGULAR — AZINLIK ÇOĞUNLUĞA, ALT ORGAN ÜST ORGANA TABİDİR.

Formülün mantığı doğrudur

Bu formülün savunulabilir bir mantığı vardır ve bunu kabul edelim: bir örgüt, tartışmayı hiç bitirmezse hiçbir şey yapamaz. Karar anı gelir ve o andan sonra herkes aynı yöne yürür. Sendikal mücadelede de böyledir: grev oylanır, oylandıktan sonra "ben karşıydım" diyerek çalışılmaz.

Ama pratikte ne oldu?

Dört ilkeyi tek tek Sovyet pratiğine uygulayalım:

İLKE	KÂĞITTA	PRATİKTE
Aşağıdan seçim	Bütün organlar seçilir	Atama (nomenklatura) sistemi: üst organ, alt organın yöneticisini fiilen belirledi
Düzenli hesap verme	Organlar seçmenlerine rapor verir	Rapor tek yönlü bilgilendirmeye dönüştü; görevden alma yetkisi yoktu
Karar öncesi serbest tartışma	Tam ve serbest	1921 hizip yasağı: örgütlü platform kurmak yasaklandı; örgütsüz tartışma etkisiz kaldı
Karar sonrası birlik	Azınlık uygular	Azınlık uygulamakla kalmadı, görüşünü savunma hakkını da kaybetti

Dört ilkeden üçü tersine döndü. Ayakta kalan tek şey dördüncüsünün ikinci yarısı oldu: itaat.

Ve bu, "demokratik merkezîyetçilik" adının nasıl bir kılıfa dönüştüğünü gösterir. Formül aynı kaldı, içeriği tersine döndü.

Kritik nokta: tartışma bittiğinde ne oluyor?

Yoldaş, buraya dikkat et — bu, bugün kendi örgütlerimizde de en çok karıştırılan yerdir.

"Karar alındıktan sonra herkes uygular" ilkesi, "karar alındıktan sonra kimse tartışmaz" demek değildir.

İkisi arasındaki fark, bir örgütün canlı mı ölü mü olduğunu belirler:

- **Sağlıklı hali:** Karar uygulanır. Azınlık, uygulamaya katılır. Ama görüşünü savunmayı sürdürebilir, sonucu izleyebilir, bir sonraki toplantıda "dediğim oldu, şimdi yeniden bakalım" diyebilir.
- **Hastalıklı hali:** Karar uygulanır. Azınlık susar. Sonuç kötü çıkarsa kimse hatırlatmaz — çünkü hatırlatmak "eski tartışmayı açmak", "birliği bozmak", "harekete zarar vermek" sayılır.

İkincisinde ne olur? Örgüt, hatalarından öğrenemez. Çünkü hatayı görenler susmaya alıştırılmıştır. Ve bir sonraki kararda aynı hata tekrarlanır — bu kez daha büyük ölçekte.

Bu, Büyük İleri Atılım'ın ve 1932-33'ün, parti ölçeğindeki halidir. Aynı mekanizma: doğruyu söylemenin bedeli olduğunda, sistem kendi hatasını göremez.

BÖLÜM 83

HİZİP YASAĞINDAN TEK SESLİLİĞE

Bu bölümde tek bir kararın yetmiş yıllık izini süreceğiz.

Mart 1921, X. Kongre

Kronştadt'ın hemen ardından, iç savaşın son ayında, X. Kongre "Parti Birliği Üzerine" kararı aldı: **parti içinde platform temelinde gruplaşmak yasaklandı.**

Kararın koşulları gerçektir: ülke kuşatma altındaydı, ekonomi çökmüştü, parti içinde birden çok platform (İşçi Muhalefeti, Demokratik Merkezîyetçiler) açık tartışma yürütüyordu ve dış düşman bunu kullanabilirdi.

Karar açıkça geçici olarak alındı. Hatta kararın gizli tutulan yedinci maddesi, ihlal edenlerin Merkez Komitesi'nden atılabileceğini düzenliyordu — yani olağanüstülüğün kendisi de olağanüstü sayılmıştı.

Ve hiçbir zaman kaldırılmadı

Yoldaş, şu zinciri izle:

1921: Geçici bir yasak. **1924-29:** Muhalefetler bu kararlar tasfiye edildi. Tartışma, argümanla değil aygıtlarla kazanıldı (Bölüm 17). **1930'lar:** Muhalif olmak yalnızca örgütsel değil, cezai bir mesele haline geldi. Eski muhaliflerin çoğu 1937-38'de öldü. **1953:** Stalin öldüğünde, iktidar geçişi için hiçbir kural yoktu — çünkü kural üretebilecek tek yer olan parti içi siyasal yaşam kurutulmuştu (Bölüm 25). **1956:** Kruşçev'in raporunu tartışacak örgütlü bir kanat yoktu. Rapor okundu, alkışlandı, geçildi. **1965:** Kâr ölçütünü plana sokan reform, parti içinde ciddi bir teorik itirazla karşılaşmadı. **1987-90:** Perestroyka'ya karşı örgütlü bir alternatif hat oluşamadı. **Ağustos 1991:** Darbe girişimi, arkasında kimse olmadığı için üç günde çöktü. **Aralık 1991:** On sekiz milyon üyeli parti, kendi ülkesinin feshine tepki veremedi.

Yetmiş yıl. Ve zincirin ilk halkası, "geçici" diye konmuş bir maddedir.

Genç yoldaş, bu dosyadan tek bir örgütsel ders çıkaracaksan şu olsun:

Her olağanüstü tedbire bir son kullanma tarihi yazılır. Yazılmazsa, olağanüstü olan olağan olur ve bir daha geri alınmaz.

Çünkü bir yetkiyi kaldırmak, onu kullanan kişilerin elinden almak demektir — ve hiç kimse kendi yetkisini kendi eliyle geri vermez.

Ve bir ayrım: hizip mi, platform mu?

Bugün bu tartışma bizde de var, o yüzden netleştirelim.

Hizip, örgütün kararlarını fiilen tanımayan, kendi ayrı disiplinini ve ayrı sadakatini kuran, örgüt içinde ikinci bir örgüt işleten yapıdır. Bu, örgütü çürütür ve buna karşı önlem meşrudur.

Platform ise, belirli bir konuda ortak bir görüşü savunmak üzere bir araya gelen, görüşünü açıkça ve örgüt kanalları içinde savunan, kararlara uyan ama fikrini bırakmayan üyeler topluluğudur.

İkisini birbirine karıştırmak — ve her farklı düşüncüyü hizip ilan etmek — SBKP'nin yaptığı hatadır. Ve bu hata, yalnızca haksızlık üretmez; örgütü **kör** eder. Çünkü bir örgütün kendi hatasını görebilmesinin tek yolu, o hatayı görenlerin bir araya gelip bunu söyleyebilmesidir.

BÖLÜM 84

KADRO NASIL SEÇİLİR? ATAMA, SEÇİM VE GERİ ÇAĞIRMA

Sovyet pratiği: atama

Bölüm 30'da nomenklatura'yı tanımlamıştık. Şimdi mekanizmanın kendisine bakalım.

Bir parti sekreteri "seçilirdi" — ama adayı üst organ belirlerdi. Bir işletme müdürü, bir rektör, bir gazete yöneticisi: hepsi bir listeye tabiydi ve o listeden atanırdı.

Bunun kaçınılmaz sonucu şudur: kadro, kendisini atayana karşı sorumlu hale gelir; hizmet ettiği insanlara karşı değil.

Bir fabrika müdürünü işçiler seçiyorsa, işçileri memnun etmeye çalışır. Bakanlık atıyorsa, bakanlığı memnun etmeye çalışır. Bu, kişilik meselesi değil, **teşvik yapısı** meselesidir. İyi niyetli insanlar bile, hesap verdikleri yöne doğru davranır.

Kayıp kavram: geri çağırma

1917'de sovyetin en devrimci özelliği neydi? Seçim değil — **geri çağırma** (otziv).

Bir sovyet delegesi, kendisini seçen fabrika tarafından, görev süresi dolmadan, herhangi bir anda geri çağırılabilirdi. Bu, Marx'ın Paris Komünü'nde övdüğü özelliğin ta kendisidir.

Bunun ne anlama geldiğini kavra, yoldaş:

Dört yılda bir oy verip aradaki dönemde hiçbir şey yapamadığın bir sistemde, temsilci seçildikten sonra sana ihtiyaç duymaz. Ama her an geri çağırılabilir, **her gün seni hesaba katmak zorundadır.**

Geri çağırma hakkı, temsili demokrasi ile doğrudan denetim arasındaki farktır. Ve **1921'den sonra fiilen ortadan kalktı.**

Üç mekanizma, üç sonuç

KADRO SEÇİM BİÇİMİ	KADRO KİME HESAP VERİR	SONUÇ
Yukarıdan atama	Atayana	Nomenklatura; ayrıcalıklı katman; miras alınan konum
Sürelili seçim, geri çağırma yok	Dört yılda bir seçmene	Burjuva parlamentarizmi; seçim aralarında hesapsızlık
Seçim + geri çağırma	Her gün seçmenine	Sovyet ilkesi; doğrudan denetim

Üçüncüsü 1917'de vardı, 1921'de kayboldu, bir daha kurulmadı. Ve bu dosyanın anlattığı her şey, o kaybın sonucudur.

BÖLÜM 85

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KURULAMAZSA: YEDİ SONUÇ

Yoldaş, bu bölüm doğrudan geleceğe bakıyor. Sovyet deneyiminden çıkardığımız yedi sonucu, **bugün kuracağımız her örgüt için bir uyarı listesi** olarak yazıyoruz.

Bunlar teorik olasılıklar değil; hepsi bu dosyada belgelenmiş olgulardır.

1. Örgüt kendi hatasını göremez hale gelir

Doğruyu söyleyen cezalandırılıyorsa, kimse doğruyu söylemez. Merkez, kendi durumunu bilmez.

Sovyet karşılığı: 1932-33 kıtlığı. **Çin karşılığı:** Büyük İleri Atılım. **Bugünkü karşılığı:** kendi tabanının ne düşündüğünü bilmeyen, her toplantıdan "büyük coşku" raporuyla çıkan bir örgüt.

2. Kadro, hizmet ettiği insanlara değil, atayanlara benzemeye başlar

Yükselmenin yolu tabanı memnun etmekten değil üstü memnun etmekten geçiyorsa, kadro yukarıya bakan bir insan tipine dönüşür.

Sonuç: Belli bir süre sonra örgütün bütün kademeleri aynı insan tipiyle dolar — ve bu tip, tam da eleştiriyi getirmeyen tiptir.

3. Ayrıcalık doğar ve sonra kurumsallaşır

Başlangıçta küçüktür: biraz daha iyi konut, biraz daha erişim, biraz daha bilgi. Sonra normalleşir. Sonra **beklenti** haline gelir. Sonra miras kalır.

Sovyet karşılığı: Nomenklatura'nın çocuklarının nomenklatura olması. **Ve son perde:** o katmanın 1991'de fiilî ayrıcalığını hukuki mülkiyete çevirmesi.

4. Halef sorunu çözülemez ve her geçiş bir kriz olur

Kural yoksa, iktidar geçişi kulis, tasfiye ya da darbe ile olur.

Sovyet karşılığı: 1953. Dünyanın ilk işçi devleti, kuruluşundan otuz altı yıl sonra en üst düzeydeki geçişi **kural olmadan** yaptı; Beria bir mahkeme kararıyla değil fiilî bir operasyonla tasfiye edildi.

5. Örgüt, tek bir kişinin yön değiştirmesine karşı savunmasız kalır

Tepedeki kişi hattı değiştirdiğinde, onu durduracak hiçbir kurumsal mekanizma yoktur.

Sovyet karşılığı: 1956 ve 1985-91. İkisinde de kararı bir kişi ve dar bir çevre aldı; kimse durduramadı — çünkü durduracak bir organ yoktu.

6. Kriz anında kimse ayağa kalkmaz

Yıllarca "karar yukarıda alınır" diye eğitilmiş bir üye kitlesi, kriz anında da yukarıdan emir bekler. Emir gelmezse hiçbir şey olmaz.

Sovyet karşılığı: Aralık 1991. On sekiz milyon üye, dev sendikalar, sovyetler, ordu — hiçbir hareket etmedi.

7. Ve en tehlikelisi: örgüt, düşmanının silahını kendi içinde üretir

Muhalefet hakkı olmayan bir örgütte, gerçek muhalefet dışarıya çıkar — ve genellikle en gerici biçimde geri döner.

Sovyet karşılığı: Yetmiş yıl boyunca sistem içinde sosyalist eleştiri yapamayan insanlar, 1989-91'de karşılarında yalnızca liberal bir dil buldular. **Alternatifi olmayan bir eleştiri, hazır alternatifin eline geçer.**

Yoldaş, bu yedi maddeyi bir kenara yaz ve kendi örgütüne uygula. Bunlar uzak bir ülkenin uzak tarihinde yaşanmış tuhafliklar değil. **Her örgütün, büyüdükçe kendiliğinden ürettiği eğilimlerdir** — ve ancak bilinçli kurumsal tasarımla engellenirler.

BÖLÜM 86

BUGÜN ÖRGÜTLÜ SINIF PARTİSİNİN ROLÜ

Neden hâlâ parti?

Yoldaş, bu dosyayı okuyup "demek ki parti kötüymüş, örgütsüz kalalım" sonucunu çıkarırsan, tam da yanlış dersi almış olursun.

Çünkü dosyanın gösterdiği şey partinin gereksizliği değil; **denetlenmeyen bir partinin nereye vardığıdır.**

Ve bugün örgütlü bir sınıf partisine olan ihtiyaç azalmadı, arttı:

- **Sermaye küresel olarak örgütlü.** Karşısında örgütsüz bir sınıf pazarlık edemez.
- **Mücadeleler dağınık.** Bir fabrikadaki grev, bir mahalledeki kentsel dönüşüm direnişi, bir platformdaki kurye eylemi — bunları birbirine bağlayan bir şey olmazsa hepsi tek tek yenilir.
- **Deneyim biriktirilmezse her kuşak sıfırdan başlar.** Bir örgütün en önemli işlevlerinden biri hafızadır.
- **Ve teori kendiliğinden doğmaz.** Bu dosyanın kendisi, kolektif bir çalışmanın ürünüdür.

Ama nasıl bir parti?

Sovyet deneyiminden çıkan tasarım ilkeleri:

- 1. Kadro seçimle gelir ve geri çağrılabilir.** Her düzeyde. Atama, ancak geçici ve gerekçeli olabilir; kalıcı atama yoktur.
- 2. Görev süresi sınırlıdır ve rotasyon zorunludur.** Aynı kişinin aynı görevde yıllarca kalması, ne kadar yetkin olursa olsun, kişiye bağımlılık üretir.
- 3. Azınlığın görüşünü savunma hakkı tüzükle güvence altındadır.** Karar uygulanır — ama azınlık görüşünü savunmayı, yazmayı ve bir sonraki kongreye taşımayı sürdürebilir. Bu bir tolerans değil, **hata düzeltme mekanizmasıdır.**
- 4. Denetim organı, denetleyeceği organdan bağımsız seçilir.** Merkez Komitesi'nin atadığı bir kontrol komisyonu denetim yapmaz. Denetim organı doğrudan kongreden, ayrı listeyle seçilir ve yürütmeye görev alanlar aday olamaz.
- 5. Ayrıcalık şeffaftır ve sınırlıdır.** Profesyonel kadronun geliri açıktır ve nitelikli bir işçi ücretini aşmaz. Bu, Paris Komünü'nün ilkesidir ve tesadüf değildir.
- 6. Eleştiri getiren korunur.** Bir üye, örgüt kanallarında getirdiği eleştiri nedeniyle hiçbir örgütsel işleme tabi tutulamaz. *Yoldaşça Eleştirmek* kitabımızın ve *Devrimci Tartışma Etiği Kılavuzu*'nun tamamı bu ilkenin uygulanmasıdır.
- 7. Ve parti, sınıfın yerine geçmez.** Sendikalar, kooperatifler, mahalle örgütleri, meslek örgütleri partinin **önderliğinde** çalışır — ama partinin ya da devletin **şubesi** değildir. Kendi tüzükleri, kendi seçimleri, kendi geri çağırma yetkileri vardır; parti oralarda idari atamayla değil, ikna ve otoriteyle önderlik eder. **Parti, sınıfın bütün örgütlerini idari olarak yutarsa, sınıfın partiyi denetleyebileceği hiçbir kaldıraç kalmaz.**

Bu yedincisi, Sovyet deneyiminin belki en pahalı dersidir: sendikalar devlet aygıtının bir dairesi haline geldiğinde, işçinin yozlaşan aygıtı karşı kullanabileceği tek araç ortadan kalkmıştı.

Bölüm 81'deki uyarıyı burada tekrar edelim, çünkü bu ilke en kolay çarpıtılan ilkedir: bu, **"partisiz sovyetler"** (anarko-sendikalizm) ya da **"parti-devlete karşı bağımsız sivil toplum"** (1989-91 liberalizmi) demek değildir. Bu, Lenin'in 1921'de Troçki'nin sendikaları devletleştirme tezine karşı savunduğu konumdur: işçi devleti bürokratik çarpıklıklar taşır, dolayısıyla işçinin **kendi devletine karşı da** kendini savunabileceği örgütleri olmalıdır — parti önderliğinde, ama devlet aygıtına yutulmadan.

Son bir uyarı

Yoldaş, bu ilkelerin hiçbiri "iyi insanlar seçelim" demek değildir.

Sovyet önderliğinde iyi insanlar vardı. Devrim yapmış, cephede savaşmış, sürgün yatmış insanlardı. Sorun onların karakteri değildi.

Sorun, karakterin yeterli olduğunu varsaymaktır.

Kurumlar, insanların kötü olduğu varsayımıyla değil, **hiç kimsenin denetimsiz kalmaması gerektiği** varsayımıyla kurulur. Bu, insanlara güvensizlik değil; güvenin kurumsallaştırılmasıdır.

Ve dosyanın en başından beri söylediğimiz şey buydu: **sosyalizm iyi önderlerin varlığına bağlı bir denge olamaz.**

KISIM IX — KARŞITLIK TABLOSU

KONU	LİBERAL ANLATI	SAVUNMACI ANLATI	BİZİM ÇÖZÜMLEMEMİZ
Öncü parti	Baştan itibaren diktatörlük tohumu	Zorunlu ve yeterli araç	Fikrin çekirdeği savunulur; ama öncülüğün vekâlete dönüşmesini engelleyen mekanizma hiç kurulmadı
Demokratik merkezîyetçilik	İtaatin kılıfı	Kusursuz formül	Dört ilkeden üçü tersine döndü; ayakta kalan tek şey itaat oldu
1921 hizip yasağı	Tek partiliğin başlangıcı	Zorunlu savaş tedbiri	Koşulları gerçekte; geçici olarak alındı; kaldırılmaması yetmiş yıllık zincirin ilk halkası oldu
Kadro sistemi	Totaliter atama	Kadro politikası	Atama, kadroyu hizmet ettiğine değil atayana sorumlu kılar — teşvik yapısı sorunu
Geri çağırma	—	Önemsiz ayrıntı	Sovyet ilkesinin özü; 1921'de kayboldu; dosyanın anlattığı her şey o kaybın sonucudur
Parti-sendika ilişkisi	Sendikaların ele geçirilmesi	Sınıfın birliği	Parti sınıfın bütün örgütlerini yutarsa, sınıfın partiyi denetleyeceği dış nokta kalmaz
Bugün parti gerekli mi?	Gereksiz, hatta tehlikeli	Her şey partide başlar biter	Gerekli — ama kurulacak ilk şey iktidar aygıtı değil, onu denetleyecek mekanizmadır

KISIM X

TARTIşMA VE SONUÇ

BÖLÜM 87

RUSYA SAVUNUSUNUN EN GÜÇLÜ HALİ — VE YANITIMIZ

Bu bölüm, *Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek* kitabımızdaki bir ilkenin uygulanmasıdır: **karşı tezi, savunucusunun kurabileceği en güçlü haliyle kur, sonra yanıtla**. Zayıf bir karşı tezi çürütmek kendi tezini güçlendirmez.

İTİRAZ 1: "Rusya ABD hegemonyasına karşı bir denge unsurudur. Onu zayıflatmak emperyalizme hizmettir."

En güçlü hali: Tek kutuplu dünyada ABD, Irak'ı, Libya'yı, Afganistan'ı cezasız işgal etti. Rusya'nın askeri ve nükleer varlığı bu cezasızlığı sınırlıyor. Suriye'de Rus müdahalesi olmasaydı orada bir Libya senaryosu yaşanabilirdi. Venezuela, Küba ve İran, Rusya sayesinde ayakta kalabiliyor. Bunlar somut şeylerdir ve soyut "her iki emperyalizme karşı" söylemiyle silinemez.

Yanıtımız:

(a) Olgusal kısmı kabul ediyoruz. Emperyalistler arası rekabetin ezilen ülkelere manevra alanı açtığı doğrudur. Bunu inkâr etmek gerçekliği reddetmektir.

(b) Ama "manevra alanı" ile "müttefiklik" farklı şeylerdir. Bir çelişkiden yararlanmak taktiktir; o çelişkinin bir tarafını stratejik müttefik ilan etmek başka bir şeydir. Ve Rusya'nın kendi pratiği bu ayrımı kanıtlar: İsrail'le uzun yıllar sıkı ilişki sürdürdü; Türkiye ile Suriye'de karşı saflarda dururken enerji ve nükleer anlaşmaları imzaladı; Afrika'da güvenlik hizmeti karşılığında maden imtiyazı aldı; Ermenistan'ın müttefiki olduğu halde 2020'de fiilen seyirci kaldı.

Rusya'nın dış politikası ilkelere göre değil sermaye çıkarına göre işler. Tıpkı ABD'ninki gibi.

(c) Ve tarihsel örnek elimizde: 1970'lerde Çin, "asıl düşman Sovyet sosyal-emperyalizmidir" diyerek ABD ile ittifak kurdu ve Angola'da apartheid rejiminin yanında yer aldı (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 10). O zaman da argüman "büyük düşmana karşı denge" idi. Sonuç, dünya komünist hareketinin bölünmesi oldu.

(d) Asıl mesele: Bir işçi sınıfının siyasal hattı, hangi büyük gücün kazanmasını istediğine göre kurulamaz. Kurulursa, o sınıf kendi bağımsız programını kaybeder ve bir devletin dış politikasının uzantısı haline gelir. **1914'te Avrupa sosyal demokrasisinin düştüğü tuzak tam olarak buydu.**

İTİRAZ 2: "SSCB 1991'e kadar sosyalistti. 1956'da kapitalizm restore edildi demek abartıdır."

En güçlü hali: 1970'lerin SSCB'sinde özel mülkiyet yoktu, sermaye piyasası yoktu, işsizlik yoktu, konut ve sağlık ücretsizdi, üretim araçları devletindi. Bunlara "kapitalizm" demek, kelimenin anlamını boşaltmaktır. Bir sistemi, önderliğinin teorik hatalarına bakarak sınıflandıramazsınız; üretim ilişkilerine bakmalısınız — ve onlar 1991'e kadar kapitalist değildi. CIPOML'un kendi formülasyonu da restorasyonu 1991'e yakın konumlandırır.

Yanıtımız — ve bu itirazın ciddi olduğunu kabul ediyoruz:

(a) Farkların gerçek olduğunu teslim ediyoruz. Bölüm 27'de açıkça yazdık: emek gücü tam anlamıyla meta değildi, iş güvencesi vardı, artı-ürün özel sermayeye değil devlet fonlarına gidiyordu. Bunlar önemsiz değildir.

(b) Bu yüzden "tamamlanmış kapitalizm" demiyoruz. Dosyanın formülü şudur: 1956-91, **kapitalist restorasyonun uzun geçiş evresidir**. Üç aşaması vardır — 1956'da siyasi öz (partinin sınıf karakteri, proletarya diktatörlüğü, devletin sınıf tanımı) boşaltıldı; 1965'te iktisadi mekanizma (kâr ölçütü, işletme özerkliği, artı-ürünün ademimerkezileşmesi) değiştirildi; 1987-91'de hukuki biçim kaldırıldı.

(c) Ve belirleyici soruyu soralım: Dört soru testini 1975'e uygulayın.

Üretim araçları kimin elinde? Hukuken halkın, fiilen nomenklaturanın — çünkü artı-ürünün nereye gideceğine karar veren, kimseye hesap vermeyen bir katman vardı. *Artı-ürüne kim el koyuyor?* Toplumsal fona bir kısmı; ama ayrıcalıklı katmanın erişim sistemine de ciddi bir kısmı. *Emek gücü meta mı?* Kısmen — ücret vardı, iş değiştirme vardı, ama işsizlik yoktu. *Devlet hangi sınıfın aygıtı?* İşçi sınıfının denetiminde **değildi**.

Dördüncü sorunun cevabı belirleyicidir. Bir devlet işçi sınıfının denetiminde değilse, o devletin mülkiyetinde olan üretim araçları işçi sınıfının değildir. Engels'in *Anti-Dühring*'deki uyarısı burada da geçerlidir: devlet ne kadar çok üretici gücü kendi mülkiyetine geçirirse, o kadar çok **"gerçek kolektif kapitalist"** haline gelir.

(d) Ve tarihsel kanıt: Eğer 1991'e kadar orada gerçek bir sosyalizm olsaydı, onu savunacak bir sınıf ve kurum bulunurdu. Bulunmadı. 18 milyon üyeli parti, dev sendikalar, sovyetler — hiçbir kılını kıpırdatmadı. **Bir sistem, ancak içi çoktan boşalmışsa böyle sessizce gider.**

İTİRAZ 3: "Rusya emperyalist değildir; sermaye ihracı yetersizdir, ekonomisi küçüktür, savunma pozisyonundadır."

En güçlü hali: Rusya'nın GSYH'si İtalya düzeyindedir. Sermaye ihracı ABD ve Çin'in yanında önemsizdir; dışarı çıkan paranın büyük kısmı yatırım değil, vergi cennetlerine sermaye kaçışıdır. Küresel mali sistemde belirleyici değildir; dolara alternatif üretememiştir. NATO doğuya genişlerken savunmaya geçmiştir. Lenin'in ölçütleri tam olarak karşılanmıyorsa, "emperyalist" demek kavramı sulandırmaktır.

Yanıtımız:

(a) Ölçek itirazı, nitelik itirazı değildir. Emperyalist olmak bir nitelik, güç düzeyi bir niceliktir. 1900'lerin Avusturya-Macaristan'ı ya da İtalya'sı, Britanya'nın yanında küçüktü — ama emperyalistti ve paylaşım savaşına girdi.

(b) Sermaye ihracı vardır. Ahmet Cengiz'in *Teori ve Eylem*'deki (Sayı 56) yanıtı yerindedir: *"Rusya'nın sermaye ihracı görece az olabilir ama bu, olmadığı anlamına gelmemektedir."* Rosatom'un onlarca ülkedeki santral-kredi-yakıt paketleri, enerji devlerinin sınır ötesi varlık edinimleri, silah ihracatına bağlı bağımlılık ilişkileri ve Afrika'daki güvenlik-maden takası bunun somut biçimleridir.

(c) "Savunmada" argümanı ilhakla çürür. Savunma savaşları başka ülkenin toprağını ilhak etmekle bitmez. 2014'te Kırım, 2022'de dört bölge ilhak edildi.

(d) Ve yöntem uyarısı: Lenin'in beş ölçütünü bir kontrol listesi gibi işaretleyip "üçüncü madde tam tutmuyor, o halde emperyalist değil" demek olguculuktur. Lenin'in kendisi Çarlık Rusyası için *"askerî-bürokratik emperyalizm"* nitelemesini kullanarak **atipik biçimleri** tanıdı. Ölçüt, dünya sistemindeki konumdur.

İTİRAZ 4: "Sovyet deneyimi kanıtladı ki sosyalizm işlemiyor. Neden aynı şeyi tekrar deneyelim?"

En güçlü hali: Yetmiş dört yıl denendi. Sonunda sistem içeriden çöktü, halk sokağa çıkıp savunmadı, ve ardından gelen otuz yılda kimse geri dönmek istemedi. Bir teori, bir kere değil defalarca (SSCB, Doğu Avrupa, Çin) aynı sonucu veriyorsa, teoride bir sorun var demektir.

Yanıtımız:

(a) "Yetmiş dört yıl" tek bir şey değildi. Bu dosyanın bütün amacı, o yetmiş dört yılın içindeki kopuşu göstermektir. 1930'ların planlı sanayileşmesi ile 1975'in durgunluğu aynı sistem değildir. Bir deneyin sonucunu değerlendirirken, deneyin ortasında değiştirilen değişkeni hesaba katmak gerekir.

(b) Ve "işlemedi" tespiti neyi ölçüyor? Şunlar işledi: bir kuşakta okuryazarlık, işsizliğin ortadan kaldırılması, ücretsiz sağlık ve eğitim, kadınların kitlesel özgürleşmesi, faşizmin yenilgisi, uzaya çıkış. Bunlar küçük başarılar değildir ve hiçbiri piyasa tarafından üretilmedi.

(c) İşlemeyen şey neydi? Kesin olarak biliyoruz: **doğrudan üreticilerin, üretim ve devlet üzerinde kurumsal denetimi.** Bu hiç kurulmadı. Yani başarısız olan şey "planlama" ya da "kamu mülkiyeti" değil, **denetimsiz bir aygıtı bırakılmış planlama ve kamu mülkiyetidir.**

(d) Ve karşılaştırma ölçütünü unutmayalım. "Sosyalizm işlemedi" diyenlerin önerdiği alternatif denendi — Rusya'da, 1992'de. Sonucu Bölüm 59'da yazdık: GSYH yarıya düştü, erkek yaşam beklentisi altı-yedi yıl geriledi, milyonlarca önlenebilir ölüm yaşandı.

Bir sistemi eleştirirken, onunla karşılaştırılan şeyin de bir sicili olduğunu hatırlamak zorundayız.

İTİRAZ 5: "Batı kaynaklarını kullanıyorsun; onların anlatısını tekrarlıyorsun."

En güçlü hali: Bu dosyadaki güncel verilerin çoğu Batı merkezli kurumlardan geliyor. Bu kurumlar tarafsız değil; Rusya'ya karşı bir jeopolitik konumun parçası. Onların rakamlarıyla Rusya'yı eleştirmek, farkında olmadan emperyalist anlatıyı yeniden üretmektir.

Yanıtımız:

(a) İtirazın haklı kısmını uyguladık. Soğuk Savaş'ın "20 milyon" gibi arşivle çürütülmüş rakamlarını reddettik (Bölüm 21). "Holodomor soykırımı" nitelemesini olduğu gibi devralmadık (Bölüm 19). 1993'te Batı'nın parlamento bombardımanını desteklediğini yazdık (Bölüm 61). Yabloko'nun sınıfsal karakterini teşhir ettik (Bölüm 67).

(b) Ama kaynak eleştirisi kaynak reddi değildir. Marx *Kapital*'i yazarken İngiliz fabrika müfettişlerinin raporlarını, burjuva iktisatçıların ve resmî istatistikleri kullandı. Kaynağın sınıf konumunu bilmek, verdiği veriyi çöpe atmak demek değildir.

(c) Ve bu dosyadaki temel verilerin çoğu Rus kaynaklıdır: 1937-38 rakamları Sovyet arşivlerinden; savaş kayıpları Rusya Bilimler Akademisi'nin 1993 çalışmasından; Mart 1991 referandum sonuçları resmîdir; bütçe, faiz ve büyüme rakamları Rusya Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası verilerinden türetilmiştir; Yabloko kararı Rusya Yüksek Mahkemesi'nindir.

(d) Yöntem ilkesi: Bir olgunun doğruluğu, onu ilk kimin söylediğine bakılarak belirlenemez. **"Kim söyledi" değil, "doğru mu" sorusu Marksist yöntemin sorusudur.**

İTİRAZ 6: "Peki alternatifin ne? Rusya yenilsin mi istiyorsun?"

En güçlü hali: Rusya'yı eleştirmek kolay. Ama savaşta bir taraf yenilecek. Rusya yenilirse NATO Ukrayna'ya yerleşir, ABD hegemonyası pekişir. Bu, dünya işçi sınıfı için daha mı iyi olur?

Yanıtımız:

(a) Bu, üçüncü seçeneği gizleyen bir soru kalıbıdır. "A mı kazansın B mi?" sorusu, savaşın kendisine karşı çıkma ihtimalini denklemden siler. Zimmerwald'ın 1915'teki bütün anlamı budur.

(b) Somut olarak ne savunuyoruz: - Savaşın derhal durdurulması ve askerlerin evine dönmesi; - Her iki tarafta da savaş karşıtı hareketin desteklenmesi — özellikle Rusya'da savaşa karşı çıktığı için hapse girenlerin; - NATO'nun genişlemesine ve Türkiye'nin bu savaştan çıkar sağlama politikasına karşı çıkılması; - Ve **Türkiye'de asıl işimiz olan şey:** kendi ülkemizdeki sınıf mücadelesini örgütlemek.

(c) Ve ters soruyu soralım: "Rusya haklıdır" demenin Türkiye'deki bir işçiye pratik sonucu nedir? Ona, kurtuluşunun başka bir devletin zaferinde olduğunu söyler. **Bu, onu kendi örgütlenmesinden alıkoyar.** Yanlış bir teşhisin siyasal bedeli budur.

BÖLÜM 88

TÜRKİYE SOLUNDA RUSYA: AVRASYACILIK YANILSAMASI

Bir damarın anatomisi

Türkiye'de "anti-emperyalizm" adına Rusya'ya yaslanan bir damar var ve bu damarın bir kısmı kendisini sol sayıyor. Argümanı şudur: Türkiye'nin ABD ve NATO'dan kurtulması için Rusya (ve Çin) ile yakınlaşması gerekir; bu, bir bağımsızlık stratejisidir.

Bu argümanın üç sorunu vardır:

Birincisi, sınıf çözümlemesini coğrafyayla değiştirir. "Batı" ve "Doğu" sınıf kategorileri değildir. Bir Rus tekeli ile bir Amerikan tekeli arasındaki fark, ikisi de artı-değere el koyduğu için Türkiyeli işçi açısından ikincildir.

Bu, *Gerçek Çin* dosyamızda Üç Dünya Teorisi için söylediğimizin aynısıdır. **Dünyayı devletlere göre bölen her şema, sınıfı gizler.**

İkincisi, tarihsel sicili kötüdür. Aynı mantık 1970'lerde de işledi ve Türkiye solunu bölerek zayıflattı. Bir dış merkezin hattını kendi ülkesinin somut tahlilinin yerine koyan her akım, o merkez yön değiştirdiğinde savunmasız kaldı.

Üçüncüsü ve en önemlisi: bağımsızlık, efendi değiştirmek değildir. Bölüm 66'da gördük: Rusya'nın kendisi bugün Çin'e bağımlı hale geliyor. Bir ülke, bir emperyalist merkeze bağımlılıktan başka bir emperyalist merkeze bağımlılığa geçerek bağımsızlaşmaz.

Ölçüt

Bir dış politika tercihinin ilerici olup olmadığını nasıl anlarız, yoldaş?

Şu soruyla: **Bu tercih, kendi ülkemizdeki işçi sınıfının örgütlenme ve pazarlık gücünü artırıyor mu?**

Rusya ile yapılan nükleer santral anlaşması, doğalgaz bağımlılığı ya da askerî işbirliği — hiçbirisi Türkiye'deki bir işçinin sendika kurma hakkını genişletmiyor, ücretini yükseltmiyor, iş cinayetlerini azaltmıyor.

O halde bunlar, bizim değil, iki ülkenin egemen sınıflarının anlaşmalarıdır.

Ve şunu da eklemek gerekir: Rusya'yı emperyalist olarak teşhis etmek, ABD emperyalizmine karşı mücadeleyi zayıflatmaz. Tersine — **işçi sınıfını "iki kötünden birini seçme" tuzağından kurtarır.** Bu dosyanın Çin dosyasıyla ortak sonucu budur.

BÖLÜM 89

GENÇ YOLDAŞLARA: SSCB'DEN NE ÖĞRENECEĞİZ?

Bu dosyayı bir mahkûmiyet kararıyla değil, bir ders listesiyle kapatmak istiyoruz.

Ders 1: Devrim yapmak yetmez; geri dönüşü imkânsız kılmak gerekir

SSCB'de kapitalizm bir işgalle, bir darbeye ya da bir iç savaşla geri gelmedi. **Yetkiyi zaten elinde tutan katman, bir gün fiilî tasarrufunu hukuki mülkiyete çevirdi.**

Sonuç: Sosyalizm, mülkiyetin devletleştirilmesiyle bitmez; doğrudan üreticilerin planlama, denetleme, seçme ve **geri çağırma** yetkilerinin kurumsallaşmasıyla başlar. 1917'de bu organ vardı ve adı sovyetti. 1921'de işlevini yitirdi. Yerine bir şey konmadı.

Ders 2: Olağanüstü tedbirler kaldırılmazsa rejimin normal olma

1921'de "geçici" olarak konan hiziip yasağı hiçbir zaman kaldırılmadı. Sonucu, yetmiş yıl sonra, partinin içinde alternatif bir siyasal hattın oluşamaması oldu — ve Gorbaçov'u durdurabilecek hiçbir örgütlü güç bulunmadı.

Sonuç: Her olağanüstü tedbire bir **son kullanma tarihi** yazılmalıdır. Yazılmazsa, olağanüstü olan olağan olur.

Ders 3: Eleştiri, sosyalizmin lüksü değil hata düzeltme mekanizmasıdır

1932-33'te merkez, kendi ülkesinin hasadını bilmiyordu — çünkü gerçek rakamı bildiren cezalandırılıyordu. Aynı mekanizma 1958'de Çin'de tekrarlandı (bkz. *Gerçek Çin*, Bölüm 7).

Sonuç: Eleştiriye güvenlik tehdidi sayan bir yapı kör uçar. Ve bunu bir tarih dersi olarak değil, **bugün kendi saflarımızdaki bir refleks** olarak oku: eleştirene "sen kimsin", "arkanda kim var", "harekete zarar veriyorsun" diyen her tutum, aynı mekanizmanın küçük ölçekli provasıdır.

Ders 4: Ama eleştiri de yıkıcı olabilir — nasıl yapıldığına bağlı

1956'da eleştiri yapıldı. Ve sonuç, düzeltme değil çözülme oldu. Çünkü eleştiri yapısal sorunu kişiye indirgedi, kitlelere değil kapalı kapı ardına taşındı, doğruyla yanlış ayırmadan hepsini attı.

Sonuç: Eleştiri, eleştirilenin ne olduğunu koruyarak yapıldığında düzeltir. Toptan reddiye yerine bir şey koymaz; sadece boşluk açar. Ve boşluğu her zaman karşı taraf doldurur.

Ders 5: Bir devletin dış politikası enternasyonalizm değildir

Komintern, Sovyet dış politikasının aracına dönüştü. Brejnev Doktrini, nüfuz alanını "sosyalizmin savunusu" diye adlandırdı. Bugün Kremlin, Kızıl Ordu'nun zaferini kendi savaşını meşrulaştırmak için kullanıyor.

Sonuç: Enternasyonalizm, devletler arası değil **sınıflar arası** bir ilişkidir. Yirminci yüzyılın en pahalı yanılgısı bu ikisini karıştırmaktı — ve hâlâ ödüyoruz.

Ders 6: Kazanımları savunmayı bırakmayın

Bu dosya ağır eleştiriler içeriyor. Ama şunu unutma, yoldaş: **ücretsiz sağlık, ücretsiz eğitim, işsizliğin ortadan kaldırılması, kadınların kitlesel özgürleşmesi, bir kuşakta okuryazarlık, faşizmin yenilgisi** — bunların hepsi gerçektir ve hiçbir piyasa tarafından üretilmedi.

Bugün Avrupa'da var olan sosyal hakların önemli bir kısmı, SSCB'nin varlığı bir alternatif oluşturduğu için verildi. **SSCB dağıldıktan sonra bu hakların otuz yıldır geri alınıyor olması, tesadüf değildir.**

Ders 7: Ve tarih bitmedi

Rusya'da bugün savaş karşıtı olduğu için hapse giren insanlar var. Ücretini alamayan işçiler eylem yapıyor. Göçmen işçiler, kendilerine kurulan tuzağın farkında. Ukrayna'da, Rusya'da ve Türkiye'de, aynı sınıfın insanları birbirine düşman edilmeye çalışılıyor — ve bu her zaman tutmuyor.

Bizim yoldaşlarımız Rus devleti değil. Kurşun ve tank değil.

Bizim yoldaşlarımız, Moskova'da kimliksiz çalıştırılan Özbek inşaat işçisi; ücreti enflasyonda eriyen Rus öğretmeni; kardeşini cepheye gönderen Ukraynalı madenci; ve savaşa "savaş" dediği için yargılanan genç.

SONUÇ

KAYBEDİLEN NEYDİ?

Yoldaş, bu dosyayı tek bir soruyla kapatalım: **1991'de tam olarak ne kaybedildi?**

Bir devlet kaybedildi — ama asıl kayıp o değil.

Bir bayrak indirildi — ama asıl kayıp o da değil.

Kaybedilen şey, kapitalizmin kaçınılmaz olmadığına dair kanıtı.

Yetmiş dört yıl boyunca dünyada, bütün kusurlarıyla, başka türlü de yapılabileceğini gösteren bir yer vardı. Bir ülke, piyasa olmadan sanayileşebiliyordu. İşsizlik bir doğa yasası değildi. Sağlık ve eğitim satılmak zorunda değildi. Bir kuşakta bir halk okur yazar hale getirilebiliyordu.

Bu kanıt ortadan kalktığında, dünyanın her yerindeki işçi sınıfı pazarlık gücünü kaybetti. Otuz yıldır sosyal hakların geri alınması, sendikaların zayıflaması, "başka alternatif yok" söyleminin doğallaşması — hepsi bu boşluğun sonucudur.

Ve bir şey daha kaybedildi: **bir kuşağın güveni.**

Bugün genç bir insana sosyalizmden söz ettiğinde, karşına çoğu zaman bir teori itirazı çıkmaz. Bir yorgunluk çıkar: *"denendi, olmadı."*

Bu dosya o cümleye cevap vermek için yazıldı. Cevabımız şudur:

Denendi. Bir kısmı oldu, bir kısmı olmadı. Ve olmayan kısmın nedeni biliniyor.

Başarısız olan şey planlama değildi — denetimsiz bir aygıtı bırakılmış planlamaydı. Başarısız olan şey kamu mülkiyeti değildi — kimseye hesap vermeyen bir katmanın elindeki kamu mülkiyetiydi. Başarısız olan şey devrim değildi — devrimi geri dönüşsüz kılacak kurumların kurulmamış olmasıydı.

Bir deneyin başarısızlığından çıkarılacak sonuç, "bir daha denemeyelim" değil, **"bu sefer eksik olanı kuralım"**dır.

Ve eksik olan biliniyor: **doğrudan üreticilerin, ürettikleri ve yönetildikleri her şey üzerinde gerçek, kurumsal, geri çağırma yetkisiyle donanmış denetimi.**

Son olarak, bu dosyanın kendisi için de aynı ilke geçerlidir.

Bu dosya eleştirilmek üzere yazıldı. Buradaki her olgusal iddia yanlışlanabilir, her çözümleme tartışılabilir — özellikle 1956 dönemlendirmesi, hattın kendi içinde tartışmalı bir konudur ve biz konumumuzu gerekçesiyle açıkça yazdık. Yanlış bulduğunuz yeri gösterin: kaynağıyla, gerekçesiyle. Gelen eleştirileri yayımlayacağız ve haklı bulduklarımızı metne işleyeceğiz.

Çünkü bu dosyanın anlattığı bütün felaketlerin ortak paydası tek bir şeydi: **eleştirinin bastırılması.**

Kendi metnimizle aynı hataya düşmeyelim.

EKLER

KRONOLOJİ

Çarlık

YIL	OLAY
1237-40	Moğol istilası; Kiev Rus'unun sonu
1547	IV. İvan kendini çar ilan eder
1703	Petersburg'un kuruluşu
1773-75	Pugaçov ayaklanması
1853-56	Kırım Savaşı; yenilgi
1861	Serfliğin kaldırılması; kurtarma ödemeleri başlar
1874	"Halka Gitme" hareketi
1881	II. Aleksandr'a suikast; baskı dönemi
1883	Plehanov, Emeğin Kurtuluşu Grubu (Cenevre)
1897	Altın standardına geçiş; nüfus sayımı (okuryazarlık ~%21)
1898	RSDİP'in ilk kongresi (Minsk)
1900	<i>Iskra</i> yayına başlar
1902	Lenin, <i>Ne Yapmalı?</i>
1903	RSDİP 2. Kongresi: Bolşevik-Menşevik ayrışması
1904-05	Rus-Japon Savaşı; yenilgi
1905	9 Ocak Kanlı Pazar; sovyetlerin doğuşu; Ekim Manifestosu
1907	Kurtarma ödemeleri kaldırılır
1914	Savaşa giriş; İkinci Enternasyonal'in çöküşü
1915-16	Zimmerwald ve Kienthal konferansları

Devrim ve ilk yıllar

YIL	OLAY
Şubat 1917	Çarlığın devrilmesi; ikili iktidar
Nisan 1917	Lenin döner; Nisan Tezleri
Ağustos 1917	Kornilov darbe girişiminin bozguna uğratılması
25 Ekim 1917	Ekim Devrimi; Barış ve Toprak Kararnameleri
Ocak 1918	Kurucu Meclis'in dağıtılması

YIL	OLAY
Mart 1918	Brest-Litovsk Antlaşması
1918-21	İç savaş, dış müdahale, savaş komünizmi
1919	Komintern'in kuruluşu; Almanya ve Macaristan'da yenilgiler
Mart 1921	Kronştadt; X. Kongre: NEP ve hizip yasağı
1922	SSCB'nin kuruluşu; Lenin'in ilk felci
Aralık 1922	<i>Kongreye Mektup</i> (Vasiyet)
Ocak 1924	Lenin'in ölümü

Stalin dönemi

YIL	OLAY
1924-29	Parti içi mücadeleler; Troçki'nin tasfiyesi ve sürgünü
1927-28	Tahıl alım krizi
1928	Birinci Beş Yıllık Plan başlar
1929-33	Kolektifleştirme
1930	Son işsizlik bürosu kapatılır
1932-33	Büyük kıtlık (5,5-7 milyon fazla ölüm tahmini)
1934	17. Kongre; SSCB Milletler Cemiyeti'ne girer; Kirov suikastı
1936	Yeni Anayasa; İspanya İç Savaşı'na destek
1937-38	Büyük Terör: ~1,58 milyon tutuklama, ~681.692 idam
Eylül 1938	Münih Antlaşması
23 Ağustos 1939	Molotov-Ribbentrop Paktı ve dört maddelik gizli ek protokol
28 Eylül 1939	Sınır ve Dostluk Antlaşması; Litvanya Sovyet nüfuz alanına geçirilir
10 Ocak 1941	Üçüncü gizli protokol: "Litvanya Şeridi" 7,5 milyon dolara
22 Haziran 1941	Alman saldırısı; sanayinin doğuya taşınması
1942-43	Stalingrad
1943	Kursk; Komintern'in feshi
Mayıs 1945	Berlin; savaşın sonu — 26,6 milyon Sovyet ölüsü
1947	Karne sisteminin kaldırılması; Truman Doktrini
1948	Yugoslavya ile kopuş
1949	Sovyet atom bombası; COMECON; NATO
1952	SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları; 19. Kongre

YIL	OLAY
5 Mart 1953	Stalin'in ölümü

Revizyonizm ve restorasyon

YIL	OLAY
Haziran 1953	Beria'nın tutuklanması ve idamı
Şubat 1956	20. Kongre: gizli rapor ve üç tez
Ekim-Kasım 1956	Macaristan; işçi konseyleri ve müdahale
1954	<i>Kısa Felsefe Sözlüğü</i> : sibernetik "burjuva sözde-bilimi" ilan edilir
1955-56	Sibernetik yasağının kalkması
1957	Sputnik
1959	Kitov'un "Kızıl Kitap" mektubu; ordudan ihraç edilir
1960-61	Arnavutluk ile kopuş; Moskova Toplantısı'nda Enver Hoca'nın eleştirisi
1961	Gagarin; 22. Kongre: "bütün halkın devleti" programa girer
1962	Gluškov OGAS'ı önerir; Küba füze krizi; Liberman'ın <i>Pravda</i> yazısı
1963	TsEMI (Merkezî İktisadi-Matematiksel Enstitü) kurulur
1964	Kruşçev'in görevden alınması
1965	Kosigin-Liberman reformları: kâr ölçütü
1966-68	IBM System/360'ı kopyalama kararı; ES EVM (<i>Ryad</i>) çalışmaları başlar
1969	ABD'de ARPANET'in ilk düğümleri bağlanır
1 Ekim 1970	Politbüro toplantısı: OGAS reddedilir (Garbuzov'un direnci)
1971-73	Şili'de Cybersyn projesi; 1973 darbesiyle imha edilir
1972	ES EVM üretimi başlar
1975	Kantoroviç'e Nobel İktisat Ödülü
Ağustos 1968	Çekoslovakya işgali; Brejnev Doktrini
1975	Helsinki Nihai Senedi
1978	Enver Hoca, <i>Emperyalizm ve Devrim</i>
1982	Gluškov ölür; OGAS hiçbir zaman kurulmadı
Aralık 1979	Afganistan'a müdahale
1980	Enver Hoca, <i>Kruşçevçiler</i>
Mart 1985	Gorbaçov Genel Sekreter
1986	Petrol fiyatlarının çöküşü; Çernobil

YIL	OLAY
1987	Devlet İşletmesi Yasası
1988	Kooperatifler Yasası — özel birikimin başlangıcı
1989	Afganistan'dan çekilme; Doğu Avrupa'da rejimlerin çöküşü
24 Aralık 1989	Halk Temsilcileri Kongresi gizli protokolleri kabul edip mahkûm eder (asıllar 1992'de yayımlanır)
Mart 1990	Anayasanın 6. maddesinin kaldırılması
17 Mart 1991	Referandum: %76-77 birliğin korunmasından yana
Ağustos 1991	Başarısız darbe girişimi
8 Aralık 1991	Belovejskaya Puşça: üç lider SSCB'yi feshediyor
25 Aralık 1991	Gorbaçov istifa eder; kızıl bayrak indirilir

Rusya Federasyonu

YIL	OLAY
2 Ocak 1992	Şok terapi: fiyatların serbest bırakılması
1992-94	Kupon özelleştirmesi; 1992 enflasyonu %2.500+
1994	Erkeklerde yaşam beklentisi 57-58'e düşer; Birinci Çeçen Savaşı
Ekim 1993	Parlamentonun topa tutulması; yeni anayasa
1995-96	Krediler karşılığı hisse; oligarşinin doğuşu
1998	Borç moratoryumu ve ruble krizi
1999-2000	Putin başbakan, sonra başkan; İkinci Çeçen Savaşı
2003	Hodorkovski'nin tutuklanması; Yukos'un parçalanması
2008	Gürcistan savaşı; küresel kriz
2012	"Yabancı ajan" yasası
2014	Kırım'ın ilhakı; Donbas
2015	Suriye'ye askerî müdahale
2020	Anayasa değişikliği: görev süresi sıfırlanır
Şubat 2022	Ukrayna'ya kapsamlı saldırı; savaş sansürü yasaları
2022	Dört bölgenin ilhak ilanı; Batı yaptırımları
2024	Putin yeniden seçilir; Crocus saldırısı ve göçmen karşıtı sertleşme
2025	Savunma harcaması bütçenin dörtte biri; büyüme %1'e iner
Nisan 2026	32 saatlik Paskalya ateşkesi; 469 ihlal; çatışma yeniden başlar
Ağustos 2026	Yabloko'nun Duma seçimlerinden men edilmesi; itirazın reddi (17 Ağustos)

YIL	OLAY
Eylül 2026	Duma seçimleri

Türkiye ile ilişkiler

TARİH	OLAY
26 Nisan 1920	Mustafa Kemal'in Lenin'e mektubu
2-3 Haziran 1920	Çiçerin'in yanıtı; diplomatik ilişkilerin kuruluşu
8 Eylül 1920	İlk altın teslimatı (Erzurum)
1-7/8 Eylül 1920	Bakû Doğu Halkları Kurultayı
10 Eylül 1920	TKP'nin kuruluş kongresi, Bakû
28/29 Ocak 1921	Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Karadeniz'de katledilmesi
16 Mart 1921	Moskova Antlaşması ve gizli protokol (10 milyon altın ruble)
13 Ekim 1921	Kars Antlaşması
2 Ocak 1922	Türkiye-Ukrayna Dostluk Antlaşması (Frunze)
3 Temmuz 1922	Yahya Kâhya'nın öldürülmesi
17 Aralık 1925	Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması
8 Ağustos 1928	Taksim Cumhuriyet Anıtı açılır
24 Nisan - 9 Mayıs 1932	İnönü'nün Moskova ziyareti; 8 milyon dolarlık faizsiz kredi
Ağustos 1932	Orlov heyeti; Türkstroy
17 Nisan 1934	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe girer
16 Eylül 1935	Kayseri Bez Fabrikası açılır
9 Ekim 1937	Nazilli Basma Fabrikası açılır
17 Ocak 1938	Nâzım Hikmet tutuklanır (toplam 28 yıl 4 ay)
Ekim 1939	Saraçoğlu'nun Moskova görüşmeleri başarısız olur
7 Haziran 1945	Sovyet talepleri: Kars, Ardahan, Boğazlarda üs
15 Temmuz 1950	Nâzım Hikmet aftan yararlanıp tahliye edilir
17 Haziran 1951	Nâzım Hikmet Türkiye'den ayrılır; 25 Temmuz'da vatandaşlıktan çıkarılır
18 Şubat 1952	Türkiye NATO'ya girer
30 Mayıs 1953	SSCB toprak taleplerinden vazgeçer
3 Haziran 1963	Nâzım Hikmet Moskova'da ölür
5 Ocak 2009	Nâzım Hikmet'in vatandaşlığı iade edilir

Dünyaya etkisi

TARİH	OLAY
18 Kasım 1920	Kürtajın dünyada ilk kez talep üzerine yasallaştırılması
26 Haziran 1945	BM Şartı imzalanır; SSCB'nin üç Genel Kurul sandalyesi
10 Aralık 1948	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi; SSCB dahil 8 çekimser
Mayıs 1958	Jdanov, WHO'ya çiçeğin küresel eradikasyonunu önerir
1959	Çumakov'un ağızdan polio aşısı denemesi: 15 milyondan fazla kişi
14 Aralık 1960	1514 sayılı sömürgeciliğin tasfiyesi kararı; 9 çekimser
Ağustos 1968	T-3 tokamak sonuçları açıklanır; dünya füzyon araştırması yön değiştirir
6-12 Eylül 1978	Alma-Ata Bildirgesi: "2000 Yılına Kadar Herkese Sağlık"
9 Aralık 1979	Çiçek hastalığının yeryüzünden silindiği belgelenir

EK B

KAVRAM SÖZLÜĞÜ

Korenizatsiya (yerlileştirme). 1923'te benimsenen politika: yerel dillerin yönetim ve okul dili yapılması, yerel kadroların yükseltilmesi, alfabe ve kültür altyapısının kurulması. 1938'den itibaren geri alındı.

Lişentsi ("hakkı alınmışlar"). 1918 Anayasası'nın 65. maddesiyle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılan toplumsal kategoriler. 1936'da kaldırıldı.

Jenotdel. Parti Merkez Komitesi'nin Kadın Dairesi, 1919-1930. Delegatka sistemini ve *Kommunistka* dergisini yürüttü. "Kadın sorunu çözülmüştür" gerekçesiyle kapatıldı.

Delegatka. Fabrika ve mahallelerde seçilen, iki-üç aylığına devlet kurumlarında görevlendirilen kadın delege. Jenotdel'in temel yöntemi.

Türkstroy. SSCB Ağır Sanayi Halk Komiserliği bünyesinde, Türkiye'deki fabrikaları kurmak için oluşturulan özel kuruluş (1934-38).

On Beşler. 28/29 Ocak 1921'de Trabzon açıklarında öldürülen Mustafa Suphi ve yoldaşları.

Bonapartizm. Sınıflar arası denge durumunda devlet aygıtının görece özerkleşmesi; sermayeyi siyasi iktidardan uzak tutarak yönetmesi. Putin rejiminin adı.

Devlet tekelci kapitalizmi. Devlet aygıtı ile tekelci sermayenin organik kaynaşması. Bu dosyanın bugünkü Rusya için kullandığı tanım.

Cırcır etkisi (ratchet effect). Bu yıl planı aşan işletmenin gelecek yıl hedefinin yükseltilmesi. Sonucu, işletmelerin gerçek kapasitelerini gizlemesidir — planlamanın en yıkıcı teşvik hatası.

Cybersyn. Şili'de 1971-73 arasında Stafford Beer'in tasarladığı, teleks ağına dayalı ekonomik koordinasyon sistemi. 1973 darbesinde imha edildi.

Doğrusal programlama. Kantoroviç'in 1939'da geliştirdiği, kısıtlar altında en iyileme yöntemi. Piyasa olmadan kıtlık göstergesi (gölge fiyat) hesaplamayı mümkün kılar.

Gergin plan. Merkezin, kapasiteyi bilmediği için hedefi sürekli yukarı çekmesi; işletmenin de buna karşı kapasitesini gizlemesi.

Glasnost. "Açıklık" — Gorbaçov döneminde sansürün gevşetilmesi politikası.

Gosplan. Devlet Planlama Komitesi (1921). 1973'te merkezî olarak 1.943 kalem için denge kuruyordu; ekonomideki ürün çeşidi ise milyonlarla ifade ediliyordu.

Hozraschet. İşletmelerin kendi gelir-giderleriyle hesap yapması; 1965 ve 1987 reformlarının anahtar kavramı.

İlkel birikim. Sermayenin doğuşunu sağlayan, piyasa dışı ve zora dayalı mülksüzleştirme. Rusya'nın 1990'ları bunun en hızlı örneğidir.

Kolhoz / Sovhoz. Kolektif çiftlik / devlet çiftliği.

Maddi denge yöntemi. Her ürün için arz ve talep kalemlerinin tabloda eşitlenmesi; Gosplan'ın temel tekniği. Yinelemeli ve toplulaştırılmış olduğu için kaba ve gecikmeliydi.

Nomenklatura. Parti onayı gerektiren görevlerin listesi ve o görevleri dolduran ayrıcalıklı katman. 1991'de fiilî tasarrufunu hukuki mülkiyete çevirdi.

Obşçina (mir). Toprağın dönemsel olarak yeniden dağıtıldığı köy komünü. Narodnizmin dayanağı.

OGAS. *Obşçegosudarstvennaya Avtomatizirovannaya Sistema* — ulusal ekonominin yönetimi için tasarlanan otomatik bilgi sistemi. Gluşkov'un 1962 tasarımı: 1 merkez, ~200 bölge merkezi, ~20.000 uç. 1 Ekim 1970'te reddedildi.

Perestroyka. "Yeniden yapılandırma" — 1985 sonrası reform programı.

Prodrazvyorstka. Savaş komünizmi döneminde tarımsal ürüne zorla el koyma.

Siloviki. Güvenlik, ordu ve istihbarat kökenli devlet kadroları; Putin rejiminin toplumsal dayanağı.

Sosyal-emperyalizm. Enver Hoca'nın 1956 sonrası SSCB için kullandığı niteleme: sözde sosyalist, özde emperyalist.

Sovyet. Fabrika ve birlik esasına göre seçilen, delegeleri geri çağrılabilen işçi-asker konseyi. 1905'te doğdu, 1917'de iktidar organı oldu, 1921'den sonra işlevini yitirdi.

Şok terapi. 1992'de uygulanan hızlı fiyat serbestisi, özelleştirme ve kemer sıkma programı.

Vauçer. 1992-94 kupon özelleştirmesinde her vatandaşa verilen özelleştirme kuponu.

EK C

OKUMA LİSTESİ VE KAYNAK NOTU

Klasikler (yöntem için)

- Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* — Bonapartizm kavramı için
- Marx, *Fransa'da İç Savaş* — Komün ve devlet aygıtının parçalanması
- Marx, *Kapital* I, 24. Bölüm — ilkel birikim
- Engels, *Anti-Dühring*, III. Kısım — devlet mülkiyeti üzerine
- Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* (1899)
- Lenin, *Ne Yapmalı?* (1902)

- Lenin, *Devlet ve Devrim* (1917)
- Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (1916)
- Lenin, *Kongreye Mektup ve son yazılar* (1922-23)
- Stalin, *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* (1952)

Anti-revizyonist gelenek

- Enver Hoca, *Emperyalizm ve Devrim* (1978)
- Enver Hoca, *Kruşçevçiler* (1980)
- Enver Hoca, *Süper Güçler* (1986)
- CIPOML belgeleri (cipoml.net) ve *Unity & Struggle* dergisi

Türkçede tartışma

- **Bilgi Müşterekleri, *Stalin Gerçeği*** (bilgimusterekleri.org) — Kısım III'ün kardeş metni
- **Bilgi Müşterekleri, *Yabloko Yasağı*** (bilgimusterekleri.org) — Bölüm 67'nin kardeş metni
- **Ahmet Cengiz, "Emperyalizm ve Rusya'nın Aynadaki Sureti", *Teori ve Eylem*, Sayı 56 (2022)** — Bölüm 64'ün temel dayanaklarından
- **Bilgi Müşterekleri, *Gerçek Çin*** — karşılaştırmalı restorasyon çözümlemesi

Planlama, sibernetik ve gelecek

- Leonid Kantoroviç, *Üretimin Örgütlenmesinde ve Planlanmasında Matematiksel Yöntemler* (1939)
- Benjamin Peters, *How Not to Network a Nation: The Uneasy History of the Soviet Internet* (2016) — OGAS üzerine arşiv temelli standart çalışma
- Slava Gerovitch, *From Newspeak to Cyberspeak* — Sovyet sibernetiğinin ideolojik tarihi
- Eden Medina, *Cybernetic Revolutionaries* (2011) — Şili'de Cybersyn
- W. Paul Cockshott & Allin Cottrell, *Towards a New Socialism* (1993) — hesaplama tartışmasına modern yanıt
- Leigh Phillips & Michal Rozworski, *The People's Republic of Walmart* (2019) — dev şirketlerin iç planlaması
- Alec Nove, *The Economics of Feasible Socialism* — "12 milyon ürün" tartışması; eleştirel okunmalı
- Ludwig von Mises, "Sosyalist Toplulukta İktisadi Hesaplama" (1920) ve F. A. Hayek, "Toplumda Bilginin Kullanımı" (1945) — karşı tez, aslından okunmalı
- Marx, *Grundrisse*, "Makineler Üzerine Fragman" — *genel zekâ* kavramı
- **Bilgi Müşterekleri, *Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski*** — bu kısmın kardeş dosyası

Tarih ve iktisat

- Isaac Deutscher, *Stalin ve Troçki* üçlemesi (eleştirel okunmalı)
- E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi* dizisi
- R. W. Davies & Stephen Wheatcroft, *The Years of Hunger* — 1932-33 kıtlığı üzerine arşiv temelli standart çalışma
- J. Arch Getty & Oleg Naumov, *The Road to Terror* — 1937-38 arşiv belgeleri

- Moshe Lewin, *The Soviet Century*
- David Kotz & Fred Weir, *Russia's Path from Gorbachev to Putin*
- Stuckler, King & McKee, "Mass privatisation and the post-communist mortality crisis", *The Lancet* (2009)
- **Wilson Center Digital Archive**, "Secret Supplementary Protocols of the Molotov-Ribbentrop Non-Aggression Pact, 1939" — protokol metinleri; birincil kaynaktan okunmalı
- *Nazi-Soviet Relations 1939-1941* (ABD Dışişleri Bakanlığı belge derlemesi, 1948) — ele geçirilen Alman Dışişleri arşivi
- Enver Hoca, *Stalin'le Görüşmelerim* (1979) — paktın Marksist-Leninist savunusunun klasik ifadesi

Türkiye-Sovyet ilişkileri

- Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar* — Mustafa Suphi dosyası için temel çalışma
- Emrah Cilasun, **On Beşler** üzerine çalışmaları — Ankara'nın sorumluluğu tartışması
- Semyon İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları* — Sovyet tarafından birincil kaynak
- Mevlüt Çelebi, *Taksim Cumhuriyet Anıtı ve Anıtta Heykelleri Bulunan Rus Generaller* — anıttaki figürlerin kimliği tartışması
- Belleten, "Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922)" — yardım envanterinin arşiv temelli dökümü
- Ankara Üniversitesi, "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri"
- Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları* — Bursa hapishanesinde yazıldı

Anayasa, haklar ve kadın kurtuluşu

- 1918 RSFSC Anayasası ve 1936 SSCB Anayasası — **tam metinler marxists.org'da; aslından okunmalı**
- Aleksandra Kollontay, *Analığın Korunmasında İlk Adımlar* (1918) ve toplu yazıları
- Wendy Goldman, *Women, the State and Revolution* (1993) — 1917-1936 aile politikasının standart çalışması
- Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (1999) — İHEB'in gerçek soykütüğü
- Mary Ann Glendon, "The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea" (2003)

Güncel takip

- **OSW (Varşova)** ve **Bank of Finland BOFIT** — Rus ekonomisi üzerine düzenli veri
- **Meduza, The Moscow Times** — bağımsız Rus gazeteciliği (sürgünde)
- **Rusya Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı** — birincil veri

Kaynak notu

Bu dosyadaki tartışmalı sayılar **aralık** olarak verilmiştir: 1932-33 kıtlığı, 1937-38 tasfiyeleri, iç savaş kayıpları, 1990'ların ölüm krizi. Aralıkların genişliği bir zayıflık değil, dürüstlüktür — kesin bilmediğimiz şeyi kesin biliyormuş gibi yazmayız.

Sovyet dönemine ilişkin temel rakamlar (tutuklama, idam, kamp mevcudu, savaş kayıpları, referandum sonuçları) **Sovyet ve Rus arşiv kaynaklarından** gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde dolaşan ve arşiv verisiyle desteklenmeyen rakamlar kullanılmamıştır.

EK D

TARTIŞMA KARTI: ON ALTI İTİRAZ, ON ALTI KISA YANIT

(Bu bölüm bağımsız olarak da dolaştırılabilir.)

1. **"Ekim bir darbeydi."** → Darbe, silahlı bir azınlığın halk iradesi dışında iktidarı almasıdır. Ekim'de sovyetlerde seçimle çoğunluk kazanmış bir blok, iktidarı aynı gün toplanan Sovyetler Kongresi'ne devretti.
2. **"Stalin milyonlarca insanı öldürdü — 20, 40, 60 milyon."** → Sovyet arşivleri açıldı: 1937-38'de ~1,58 milyon tutuklama, ~681.692 idam. Bu rakam kendi başına ağırdır ve inkâr edilmez. Ama Soğuk Savaş'ın onlarca milyonluk rakamları arşiv verisiyle desteklenmez.
3. **"1932-33 kıtlığı planlı bir soykırımdı."** → Kıtlık gerçektir; 5,5-7 milyon fazla ölüm. Ama arşiv verisi önceden tasarlanmış bir etnik imha planını desteklemez. Nedeni: kolektifleştirmenin ürettiği üretim çöküşü ve **bastırılmış bilgi akışı** — merkez, olmayan tahılı istedi. Sorumluluk kasıta değil, ağır siyasal ihmaldedir.
4. **"Sovyetler faşizmi yenmedi, Batı yendi."** → Nazi Almanyası'nın askerî kayıplarının ezici çoğunluğu Doğu Cephesi'nde verildi. Sovyet kaybı: 26,6 milyon.
5. **"SSCB 1991'e kadar sosyalistti."** → 1975'e dört soruyu sorun. Dördüncüsü belirleyicidir: devlet işçi sınıfının denetiminde miydi? Hayır. Bir devlet işçi sınıfının denetiminde değilse, mülkiyetindeki üretim araçları da işçi sınıfının değildir.
6. **"SSCB'yi Batı yıktı."** → Mart 1991'de halk %76-77 ile birliği istedi. Aralık'ta üç kişi bir av köşkünde feshetti. Üçü de Sovyet nomenklaturasındandı. **Karşı-devrim dışarıdan gelmedi; iktidarı zaten elinde tutan katman kendi mülkiyetini ilan etti.**
7. **"Sosyalizm denendi, işlemedi."** → İşleyenler: bir kuşakta okuryazarlık, işsizliğin ortadan kaldırılması, ücretsiz sağlık ve eğitim, faşizmin yenilgisi. İşlemeyen: doğrudan üreticilerin kurumsal denetimi — ki hiç kurulmadı. Ayrıca önerilen alternatif de denendi: 1992'de. GSYH yarıya düştü, erkek yaşam beklentisi 6-7 yıl geriledi.
8. **"Putin sosyalizmin mirasçısıdır."** → Rusya'da devletin ekonomideki ağırlığı yüksektir; ama Gazprom ve Rosneft kâr amaçlı, borsada işlem gören tekellerdir. Servet eşitsizliğinde Rusya dünyanın en uç örneklerinden biridir. Bu, devletin **bir sermaye merkezi** olmasıdır.
9. **"Rusya emperyalist değil, savunmada."** → Savunma savaşları başka ülkenin toprağını ilhak etmekle bitmez (2014 Kırım, 2022 dört bölge). Ve Lenin'in beş ölçütü — tekelleşme, banka-sanayi kaynaşması, sermaye ihracı, uluslararası paylaşım, nüfuz mücadelesi — karşılanmaktadır.
10. **"Sermaye ihracı yok denecek kadar az, o halde emperyalist değil."** → "Görece az olabilir ama bu, olmadığı anlamına gelmez." Rosatom'un santral-kredi-yakıt paketleri, enerji devlerinin sınır ötesi varlıkları, silah ihracatına bağlı bağımlılık, Afrika'da güvenlik-maden takası. Ölçütü kontrol listesi gibi işaretlemek olguculuktur.

11. "Ukrayna savaşında taraf tutmamak, Rusya'ya karşı NATO'yu güçlendirir." → Bu, üçüncü seçeneği gizleyen bir soru kalıbıdır. Zimmerwald'ın ilkesi: her ülkenin işçisi kendi burjuvazisinin savaş politikasına karşı çıkar. Türkiye'deki komünistin işi, kendi devletinin bu savaştan çıkar sağlamasını teşhir etmektir.

12. "Ekonomi hesaplanamayacak kadar karmaşıktır; plan mümkün değildir." → Bu itirazın teknik dayanağı, sermayenin kendi pratiği tarafından ortadan kaldırıldı: bugün tek bir perakende zinciri, milyonlarca ürün kalemini gerçek zamanlı olarak merkezî biçimde yönetiyor. Ayrıca hesap aracı 1939'da Kantoroviç tarafından bulundu, ağ 1962'de Gluşkov tarafından tasarlandı. Reddedilen şey teknoloji değil, **hesap verebilirlikti**.

13. "Yapay zekâ ile planlama sorunu çözülür." → Hayır. Kötü veri giren bir modelden kötü sonuç çıkar — üstelik daha hızlı ve daha ikna edici biçimde. Sovyet planlamasının sorunu hesap gücü değil, **doğruyu söyleyenin cezalandırılmasıydı**. Yapay zekâ mazereti kaldırır, sorunu çözmez. Geriye tek soru kalır: kim karar verecek?

14. "Yabloko yasağını eleştirerek liberallere hizmet ediyorsun." → Yasağı reddederiz çünkü siyasal örgütlenme özgürlüğü işçi sınıfının da ihtiyaç duyduğu zemindir — bugün onlara kapatılan kapı yarın bize kapatılır. Ama Yabloko'yu savunmayız: komprador sermayenin partisidir. **Bir baskıyı mahkûm etmek, baskıya uğrayanın programını savunmak değildir**.

15. "Sosyal hakları İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne SSCB yazdırdı." → Bu iddia kaynaklarla desteklenmiyor; kullanma. 22-27. maddelerin en etkili savunucusu Şili delegesi Santa Cruz'du; kaynağı 1917 Meksika Anayasası ve Latin Amerika anayasacılığıdır. Savunulabilir olan şudur: **1936 SSCB Anayasası, Bildirge'den on iki yıl önce çalışma hakkını, ücretli izni ve parasız sağlığı anayasaya yazmıştı** — ve var olan bir örnek, dünyanın geri kalanı için ölçüt haline gelir. Çürütülebilir bir övünme, savunulabilir bir gerçekten daha zararlıdır.

16. "SSCB Türkiye'nin dostuydu / SSCB Türkiye'nin düşmanıydı." → İki de eksik. **Aynı devlet** 1921'de Anadolu'ya altın ve top gönderdi, aynı yıl Mustafa Suphi'nin katline yaptırım uygulamadı, 1934'te faizsiz kredi verdi ve 1945'te Kars ile Ardahan'ı istedi. Çünkü bunlar **devletlerarası çıkar ilişkisidir, enternasyonalizm değil**. Bir komünist için ölçüt, hangi devletin ne verdiği değil, **kendi ülkesinde bağımsız bir sınıf partisinin kurulup kurulamadığıdır**.

KÜNYE

Rusya Gerçeği *Çarlıktan Putin'e, Devrimden Restorasyona: Genç Yoldaşlara Marksist Bir Rusya Dosyası*

Bilgi Müşterekleri · Ağustos 2026 · Sürüm 1.1.0

Lisans: CC BY-SA 4.0. Kaynak göstererek ve aynı lisansla paylaşmak koşuluyla çoğaltabilir, dağıtabilir, uyarlayabilirsiniz.

Kardeş metinler: *Stalin Gerçeği · Yabloko Yasağı · Gerçek Çin · Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek*

Bu bir canlı belgedir; eleştiriyle büyür. Gelen eleştiriler yayımlanacak, haklı bulunanlar metne işlenecektir. Düzeltmeler sürüm notlarında açıkça belirtilir; sessizce değiştirmeyiz.

Sürüm notu. 1.1.0 (Ağustos 2026) — İki yeni kısım eklendi ve dosya 89 bölüme çıktı. **Kısım V — Sovyet Deneyimi Dünyaya Ne Verdi:** 1918 ve 1936 Anayasaları, kadın kurtuluşunun üç bölümlük dosyası (yasalar, 1936 dönüşü, rakamlar), ulusların kendi kaderini tayin hakkı, on beş cumhuriyetin örgütlenmesi, korenizatsiya ve sürgünler, Birleşmiş Milletler ve SSCB, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

sömürgeciliğin tasfiyesi, bilim ve uzay, bilimin karanlık yüzü (Lisenko, sibernetik yasağı, gizlilik), Soğuk Savaş kronolojisi, Yugoslavya-DDR-Romanya-Kuzey Kore-Küba dosyaları ve genel bilanço. **Kısım VI — Türkiye ve Sovyetler Birliği:** Mustafa Kemal'in Lenin'e mektubu ve Çiçerin'in yanıtı, yardımın envanteri, Moskova ve Kars antlaşmaları, Bakû Doğu Halkları Kurultayı ve Azerbaycan, Mustafa Suphi ve On Beşler, Taksim Cumhuriyet Anıtı'ndaki Sovyet figürleri, Kayseri ve Nazilli fabrikaları ile Birinci Beş Yıllık Plan, Nâzım Hikmet ve Türkiye için on ders. Eski Kısım V-VIII sırasıyla VII-X oldu; bölüm numaraları ve çapraz göndermeler buna göre güncellendi. 1.0.3 (Ağustos 2026) — Bölüm 22'ye **"Gizli protokolde tam olarak ne yazıyordu?"** başlıklı yeni bir alt bölüm eklendi: 23 Ağustos 1939 gizli ek protokolünün dört maddesi, 28 Eylül 1939 Sınır ve Dostluk Antlaşması ve gizli ekleri, 10 Ocak 1941 protokolü, 1939-41 ticaret sevkiyatları, belgenin inkârdan itirafa uzanan tarihi (Nürnberg, Yakovlev Komisyonu, 24 Aralık 1989 kararı, 1992'de asılların yayımlanması) ve konunun CIPOML çizgisinden okunuşu (Enver Hoca'nın pakt savunusu; protokolün ilhakçı içeriğinin reddi; "iki totalitarizm" tezinin reddi). Kronoloji, zarar hanesi ve karşıtlık tablosu buna göre güncellendi. 1.0.2 (Ağustos 2026) — Bir yoldaş eleştirisi üzerine düzeltme: "partiden bağımsız işçi denetimi" formülü, anarko-sendikalist ("partisiz sovyetler") ve liberal ("parti-devlete karşı sivil toplum") okumalara açık olduğu için terk edildi; yerine **"parti önderliğinde ama devlet aygıtına yutulmamış sınıf örgütleri"** formülü kondu. Bölüm 81'e üç okumayı ayıran bir kavram kutusu ve CIPOML'un konumu (*Proletarya Partisi Üzerine*; 2016 Platformu) eklendi; Bölüm 14 (Kronştadt) ve Bölüm 86'nın yedinci ilkesi buna göre düzeltildi. 1.0.1 (Ağustos 2026) — Dosyanın adı *Rusya Gerçeği* olarak sadeleştirildi. İki yeni kısım eklendi: **Kısım VIII — Planlama, Hesap ve Geleceğin Dünyası** (Gosplan'ın işleyişi, sosyalist hesaplama tartışması, Kantoroviç, sibernetik, Kitov ve OGAS, 1 Ekim 1970, Cybersyn, yapay zekâyla planlama ve geleceğin planı için sekiz ilke) ve **Kısım IX — Parti, Demokrasi ve Örgüt** (öncü parti, demokratik merkeziyetçilik, hizip yasağının yetmiş yıllık izi, kadro seçimi ve geri çağırma, parti içi demokrasi kurulamazsa yedi sonuç, bugün sınıf partisinin rolü). Kronoloji, kavram sözlüğü ve okuma listesi genişletildi. 1.0.0 — İlk sürüm.

bilgimusterekleri.org

Künye

Bilgi Müşterekleri

Rusya Gerçeği

Çarlıktan Putin'e, Devrimden Restorasyona · Genç Yoldaşlara Marksist Bir Rusya Dosyası
Sürüm 1.1.0 · Ağustos 2026

Lisans: CC BY-SA 4.0. Kaynak göstererek ve aynı lisansla paylaşmak koşuluyla çoğaltabilir, dağıtabilir, uyarlayabilirsiniz.

Kardeş metinler: *Stalin Gerçeği · Yabloko Yasağı · Gerçek Çin · Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek*

Bu bir canlı belgedir; eleştiriyle büyür. Bir veri hatalıysa, bir kaynak yanlış aktarıldıysa ya da bir çıkarım zorlamaysa — yazın. Gelen eleştiriler yayımlanacak, haklı bulunanlar metne işlenecektir. Düzeltmeler sürüm notlarında açıkça belirtilir; sessizce değiştirmeyiz.

Çünkü bu dosyanın anlattığı bütün felaketlerin ortak paydası tek bir şeydi: eleştirinin bastırılması. Kendi metnimizle aynı hataya düşmeyelim.